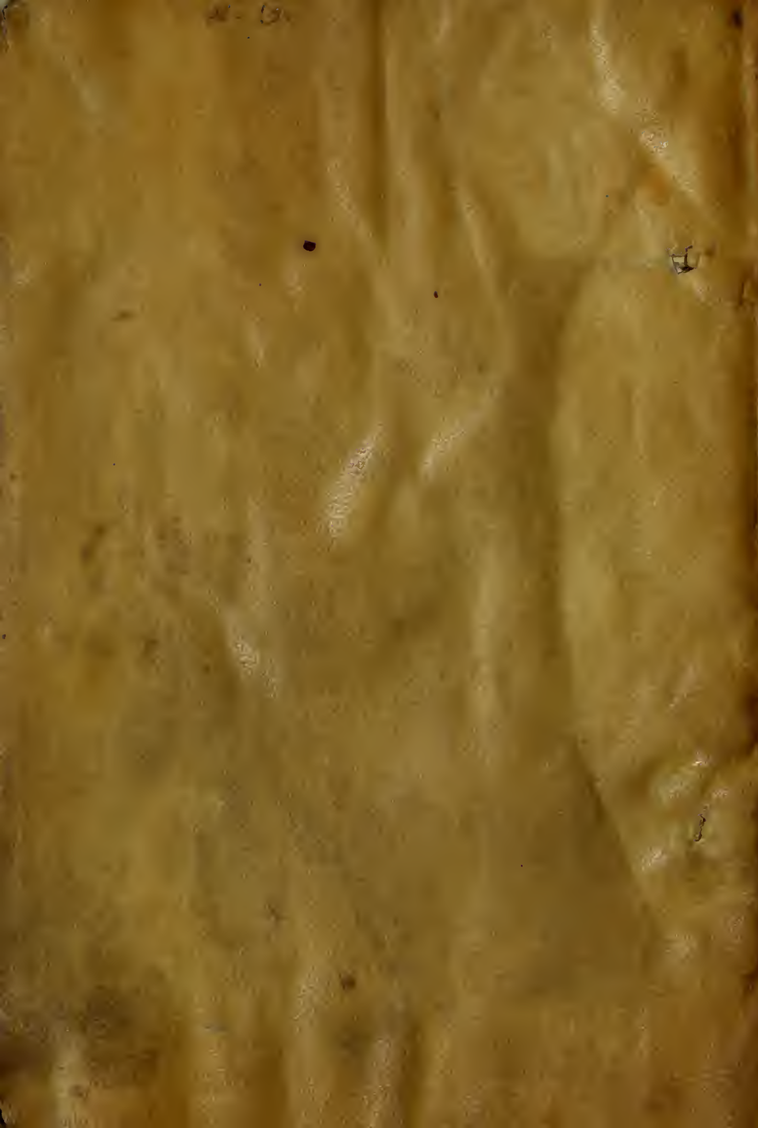

(8)ff + 129 + (20)ff
3 blk. leaves

Schudt 619
(R.S.T.C. 16903)

First Latin edition, translated from the Italian edition of the year before.

Probably the most popular guide book of Rome even though it was a direct crib from Marliani

DE ANTIQVITA-TIBVS VRBIS ROMAE

ab antiquis nouisq́; auctoribus exce=ptis, & ſumma breuitate ordi neq́; diſpoſitis per Lu=cium Faunum.

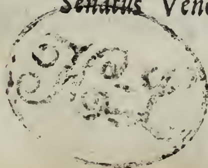
oracula uentis,

Ne turbata uolent rapidis

Nunc folio Vates commodiore ſonat.

Cum priuilegijs ſummi Pontificis, & illuſtriſsimi Senatus Veneti ad decennium.

PAVLVS PAPA. III.

Motu proprio &c. cum ſicut Dilectus filius noſter Michael Tramezinus Bibliopola Venetus nobis exponi fecit ad cõmunem omnium ſtudioſorũ utilitatẽ, ſua propria impenſa diuerſa opera Latina, et Italica: ipſa Italica, tã ex Latino, et Hiſpano, ac Gallico idiomate trãslata, quã Italice facere minimeq; trãslata: hactenus nõ impreſſa imprimi facere intẽdat, dubitetq;, ne huiuſmodi opera poſtmodum ab alijs ſine eius licentia imprimãtur, quod in maximũ ſuũ præiudiciũ tẽderet. Nos propterea eius indẽnitati cõſulere uolẽtes: Motu ſimili ex certa ſciẽtia eidẽ Michaeli, ne prædicta opera hactenus non impreſſa & per ipſum imprimenda per x. annos poſt eorũdem operum uel cuiuslibet ipſorũ impreßionẽ a quocunq; ſine ipſius licentia imprimi aut uendi, ſeu uenalia teneri poßint, cõcedimus et indulgemus. Inhibentes omnibus, et ſingulis Chriſti fidelibus, tam in Italia quam extra Italiam exiſten. preſertim Bibliopolis & librorum impreſſoribus ſub excommunicationis latæ ſententiæ. In terris uero S.R.E. mediate uel immediate ſubiectis etiam ducentorũ Ducatorum auri cameræ Apoſtolicæ applicandorũ, & inſuper amißionis librorũ pœna toties ipſo facto, et abſq; alia declaratiõe incurrẽda, quoties cõtrauentum fuerit, ne intra decenniũ ab impreßiõe dictorũ operum, uel cuiuslibet ipſorũ, reſpectiue cõputandum, dicta opera tã Latina, quã Italica hactenus non impreſſa, et per ipſum Michaelem im=

primenda sine eiusdem Michaelis expressa licentia dicto decennio durante imprimere, uendere seu uenalia habere uel proponere audeant. Mandantes uniuersis Venerabilibus fratribus nostris Archiepiscopis Episcopis eorumq; uicarijs in spiritualibus generalibus, & in Statu temporali S.Ro.E. etiam legatis & Vicelegatis sedis Apostolicæ, ac ipsius status gubernatoribus, ut quoties, pro ipsius Michaelis parte fuerint requisiti, uel eorum aliquis fuerit requisitus, eidem Michaeli efficacis defensionis presidio assistentes, premissa ad omnem dicti Michaelis requisitionem contra inobedientes & rebelles per censuras ecclesiasticas, etiam sepius aggrauā. & per alia iuris remedia auctoritate Apostolica exequantur. Inuocato etiam ad hoc si opus fuerit auxilio brachij secularis, non obstan. constitutionibus & ordinationibus apostolicis cæterisque contrarijs quibuscunque, & insuper quia difficile admodum esset presentem motum proprium ad quelibet loca deferri, uolumus & apostolica auctoritate decernimus ipsius trāsumptis uel exēplis, etiam in ipsis operibus impressis plenam et eandem prorsus fidem ubique tam in iudicio quam extra haberi, quæ præsenti originali haberetur & quod presentis motus proprij, sola Signatura sufficiat, & ubique fidē faciat in iudicio & extra, Reg. nostra in contrarium edita non obst.

P L A C E T. A.

1548. die 30. Iulij in Rogatis.

Che per autorita di questo Conseglio sia concesso al fidelissimo nostro Michiel Tramezino, che per anni X. proximi alcuno senza permissione sua non possa stampar, ne far stampar, ne uender in questa nostra città, ne in alcun luogo del Dominio nostro, ne altroue stampata in quelle uendere, l'opera uolgar, & latina di Lucio Fauno dell'antichità di Roma, sotto pena di perdere tutti li libri, & di pagare ducati cēto, da essere diuisi in tre eguale parti, l'una alla camera dell'armamento, l'altra all'arsenale, & la terza al Magistrato, che fara l'essecutione, essendo obligato di osseruare quello, che per le lezze nostre è disposto in materie di stampe.

Aloysius de Garzonibus
Ducalis notarius.

ALEXANDRO FARNESIO
CARD. AMPLISS.

CVm tu urbẽ, ut princeps secũdũ Paulum Põt. Max. clarissimis tuis gestis ornaueris, patriã, ut ciuis, incredibili, et prope singulari studio illustraueris Card. ampliss. nemo est omniũ, qui nõ te ut principem optimum, & ciuem longe clarissimũ admiretur. Nam ut alia omittam, nonne uel unũ illud praeclarũ tuae in patriam pietatis specimen aliorũ gesta non modo aequare potest, sed plane etiã obscurare? neq; enim satis tibi fuit libros, in quibus rerum Rom. monumenta extabant, undique conquirere, nisi illud etiã addideris, ut summa diligentia adhibita praestantissimorum uirorũ memoriã, tot seculis intermortuam, & terra iandiu obrutã, in lucem euocares. Cuius rei argumentũ est, quòd nuper è foro Romano dicam, an è Sacra uia? nihil moror, effossa humo praeclarissimarũ rerũ eruta monumenta in Capitolio collocari iussisti, ad tuae uidelicet patriae splendorem, & tui nominis memoriam sempiternã. Quo fit, ut cum superioribus diebus Faunũ, qui de Ro. antiquitatibus scriptitauit, ex illa, qua uulgo utimur, in latinã linguam maxima et fide, & diligẽtia uertendũ curassem, quo reliquos, qui auctorem ob eius linguae fastidiũ auersantur, & exteras nationes, apud quas latini sermonis usus latius patet, ad huius libri lectionẽ accenderemus, tuo potissimũ nomini inscriptum ediderimus: non quo per se ipse auctor studiosis probari nõ pos-

ſit;nã & luculentus ſane ſcriptor eſt, & miro ordi=
ne ſingula perſequitur: ſed maluimus auctoris in eo
genere ſolertiã, & noſtrã in eo uertendo diligentiã
tuo nomine commendari. Et ſimul non ab re fuit, ut,
qui Romanarũ antiquitatũ memoriã ſcriptis cõmen
dauit, Romani & ciuis & principis titulo cohoneſta
retur, preſertim cũ noſtra tempeſtate ita uſu eueniat,
ut, quicquid tibi dicetur, illico omnibus uel eo tantũ
nomine probetur. quod cũ effecerim, ſatis noſtræ dili
gentiæ, ſatis auctoris famæ, atq; honori conſultum
putaui. Vale.

Deditiſsimus Michael Tramezinus.

ORDO HOC LIBRO TO TO SERVATVS.

Primo libro portæ urbis quæ nunc ſunt, quæ ue fue=
re, earum nominibus nouis priſciſq; additis continen
tur. Item uiæ quæ per portas exeunt, omniaq;, quæ in
uijs, aut extra portas fuere. Adeo ut etiam ueſti=
gia perſequamur.
Secundus liber habet mẽtionem capitolij, atq; omniũ
rerum antiquarum quæ in eo aut ſunt, aut aliquãdo
fuere. Poſtea in uallẽ deſcendẽtes, quæ eſt inter capito
liũ, ac palatinum, de antiquis rebus quæ ibi fuere tra
ctamus. De foro Romano quod cũ hac ualle coniun=
gebatur, deq; ſuis omnibus, de palatino, & ijs quæ ad
eũ ptinebãt. De alijs quatuor præterea foris. ſ. Cæſa=

ris, Augusti. Neruæ, Traiani, deq; suis ornamentis.
In tertio libro sermo est de Auentino ac de ijs quæ aut sunt hodie, aut olim fuere. de Testacio, inde ad aliud latus huius collis transeuntes primo de ijs tractamus, q̃ fuere inter flumen & capitoliũ. Mox de foro olitorio, de uelabro de foro boario, de circo Max. de ualle quæ est inter cæliũ, ac palatinũ usq; ad Amphitheatrum Titi. ad uiã Appiã postea reuertentes, de omnibus locis, quæ erant usque ad portam capenã, de cæliolo, cælio, item de omnibus locis quæ aut fuere, aut nunc reperiuntur, agimus.
Quartus collẽ Exquiliarũ describit, cũ aperta huius collis distinctione, mox uiminalẽ, de suburra, de uico patritio inde tractatur. De ualle quirinali nõ omißis suis partibus. Simili ratione de quirinali, de alta semita, de circo floræ, ac de hortis Salustij. Descripta aũt ualle, quæ est inter hunc collem atq; hortulos, de colle, de hortulis cũ suis locis, demũ in urbem planam de cãpo Martio, cũ suis omnibus partibus puta de ualle martia, de Mausulæo Augusti, de uilla publica, de septis, de pantheo, de agone, ac reliquis de quibus singilatim mẽtio est. Itẽ de ea parte urbis, quæ fuit prope olitoriũ forũ inter flumẽ ac capitoliũ, necnõ campũ martiũ ubi Flaminius circus, theatrum, ac curia Pompeij cãpus floræ, atq; alia quædã insigniora fuere.
Quintus liber continet expositionẽ Tyberis, põtium Insulæ Iouis, regionis transtyberinæ, omniũ partium Vaticani. Aquæductuũ, nouem aquarum, hæc autem omnia planius in sequenti indice patent.

Index rerum quæ in hoc libro continentur per Capita.

Liber .I.

LIBER. II.

LIBER. III.

LIBER. IIII.

L I B E R. V.

FINIS.

DE ANTIQVITATIBVS VRBIS ROMAE.

LIBER PRIMVS.

Romulum Romam condidisse, & ab eo nomen accepisse. Cap. I.

Vm uariæ de Vrbis Romæ nomine, atq; origine sentẽtiæ sint dißipatæ, illa proxime ad ueritatem accedere uidetur, qua proditum est a Romulo Martis, ac Syluiæ Vestalis filio originem, nomenq́; inuentum fuisse. Varro author est habitatorum inopia Vrbis imaginẽ, uerius quàm iustæ urbis similitudinem habuisse. ferunt Syluiam, siue quis Iliam malit appellare, siue à Marte, siue à loci genio, siue ab aliquo homine compressam, geminum partum edidisse: ex pueris uero alteri Romulum, alteri Remum nomen inditum. ij statim Amulij auunculi iussu ad profluentem Tyberis aquã expositi traduntur. Fama est fœtam Lupam infantium uagitu commotam, illò cursum flexisse. eaq́; pueros usos pro nutrice fuisse. quod cum à Faustulo Regio pastore fortuitu esset depræhẽsum, Lupa clamore perterrita, pueros sublatos, atque Accæ Laurentiæ educandos traditos ferunt. Cum primum ue=

rò ætas adoleuit, nec à maiorũ uirtute abhorrerent, ubi Nunitorem patruum ui Amulij fratris regno pulsum cognoscunt, globo pastorum comparato, Albæ Amulium oppressum obtrũcant, Regnumq́; Numitori atque uniuersam rem albanam permittunt. Cumq́; hos cupido cœpisset urbis condendæ, optimũ fore compererunt, si his in locis, in quibus educati fuerant, urbem condidissent. Postea cum inter fratres non planè conueniret quo loco urbs designari deberet (tametsi id accidisse nonnulli tradiderunt ob nomen urbi imponendum) ex composito templa ad inaugurandum capiunt, priori Remo Augurium uenisse fertur in Auentino, Vultures sex. Romulo. xij. in Palatino. Orta rursus contentione, quod alter tempus, alter numerum auium afferebat, ex altercatione ad arma cædemq́; sese conuertere. Tum Remus, Saucio Faustulo, ictus cecidit. Ita solus rerum potitus Romulus tanti imperij conditor, de suo nomine urbem appellauit. In huius autem imperij incremento uirtus, fortunaq́; inter sese contendere uisæ sunt. Annum quippe agebat Romulus. XVIII. cum Romam conderet, eius autem fundamenta iacta constat, tradente Felino. XI. Cal. Maias: post captam Troiam ann. CCCCXXXIII. tum fermè cum Babylonis opes imminutæ, inclinare cœpissent. Quadratam principio posuit, ita ut habitantium numerum ambitus excederet. tunc enim (si Dionysio credimus) tria peditum millia, equites ad. CCC. fuere. domus circiter mille non amplius fuisse Plutar-

chus est author. Centum Senatores creat, qui urbi consulendæ præessent. Iuuẽtutem manu, armisq; interim imperium tueri, & pro reliquis dimicare uoluit. ut uero rectius res cæderent, priusquàm Rex esset declaratus, autoritatem populo dedit Regis ex suo ipsius arbitrio deligendi, ubi cum statim summo omnium ordinum consensu Rex appellaretur, legem tulit, ne quis inaugurato regnum, alium ue magistratum peteret, qui mos deinceps Romæ usq; ad Ciceronis tempora in regibus creandis, in Consulatus præterea, ac præturæ petitiõe uiguit. Summa uirtute, ac robore, singulariq́; prudentia, atq́; bellicis in rebus, atq; in ciuilibus administrãdis Romulus fuit, nec mirum. hunc enim cum fratre ad Gabios in literis disciplinisq́; erudiendum missum nonnulli memoriæ predidere, quod ad eorum nobilitatem maxime pertinere uidebatur. Vrbe iam mœnibus septa animum adiecit ad illam institutis legibusq́; corroborandam. Iccirco aduocata concione, de concordia, quam tueri deberent, apte satis, cõmodeq́; disseruit, fieri ita posse, ut à paucis innumerabiles superẽtur. mox leges sanxit illis temporibus accommodatas, quarum sententiam tunc precipuè afferemus, ubi eo uentum fuerit, ut de ijs sit exponendum, quæ in Capitolio fuissent. Illæ quidem tum à Numa, tum ab alijs in primisq́; à Seruio Tullo mitigantur. leges profectò ipsæ, optima instituta, ac mores, præterea artes, quæ in hac ciuitate diu floruerunt, iustitia insuper, clementia, fidesq́; in populos, quocum ope atq; auxi-

lio ad tantam potētiæ, gloriæq; amplitudinem peruenit, effecerunt, ut se Romanis libentissimis animis nationes dedissent. his proculdubio artibus ab omnibus gentibus singuli cum uirtute præstantes, tum excelsi inuictiq; semper habiti sunt, ut ipsam omnium terrarum facile principem Romam, illustrissimumq; orbis uniuersi monumentum fuisse nemo ignoret. multa habuit nomina hæc florentissima urbs, quorum unum in uulgus exire non licet antiquorum religione, quæ nefas habuit illum nominare. quamobrem Val. Soranum debitam pœnam, ob meritū profanæ uocis eo patefacto persoluisse ferunt. Hinc Angerona silentij dea ore clauso, sacris institutis, colebatur.

De gentibus, quæ eum locum coluere, ubi condita est Roma. Cap. II.

PRincipio quo loco Roma condita est, qui locus à mari Tyrrheno millia passuum. XV. abest, pastorum, qui per ea loca pastu pecudum uitā propagabant, tuguria fuere. Primi omnium siculi eam regionem tenuere, ij postea ab Aboriginibus, cū antea Patriæ finibus eiecti essent, Oenostroq; Lycaonis filio duce domicilio sedem quærerent, pulsi sunt. Cum his se Pelasgi, & pleriq; ex Thessalia coniunxere, qui domo profugi, huc illucq; incerti uagabātur, atq; in bellis, quæ cum finitimis gesserunt, auxilio fuere. Sed usq; ad Troiani belli tempora uno om

nes nomine Aborigenes appellati sunt. ferũt his Saturnum fuisse Regem, Cretaq; pulsum à Ioue filio, a Iano in partem regni ob usum agri colendi sibi monstratũ, receptum, Ianoq; mortuo, regnum solum adeptum. Tradunt præterea Euandrum ex Arcadia profectum ann. LX. ante captam Troiam cũ ingẽti manu sedem querentẽ, ubi Roma postea fuit, constitisse, atq; à Fauno Aboriginum Rege hilare acceptum, in Palatino arcem posuisse, & à Pallanteo Arcadiæ urbe montem nominasse. aiunt uel ab Euandro ipso, uel à Carmenta eius matre prudentissima fœminarum latinos literarum notas, quibus reliquo tempore usi sunt, accepisse. huc Hercules cũ appulisset, suauissime ab Euandro acceptũ constat: quo decedente, plurimi græcorum, qui eum sequuti erãt, illic placuit residere, atq; in eo colle subsistere, qui Saturnius antea dicebatur. Sequenti uero tempore Latino Fauni filio regnum obtinente, Aeneas in Italiam uenit. Tyberimq; ingressus, cum Latino fœdere, et societate inita, Lauinia in matrimonio habita, ut sibi illorum populorum animos conciliaret, Aborigines, Troianosq;, Latinos omnes appellauit, profligato uero Turno Rutulorum Rege, mortuoq; Latino, Aeneas in soceri regnum successit. sed is cũ aduersus Mezẽtium Tuscorum Regẽ bellum gereret, quarto anno sui regni uita excessit, Ascanio filio superstite, qui postea & regno, Lauinioq; nouercæ tradito, Albam condidit, ubi eorum posteri usq; ad Romulũ ad. CCCC. annos regnarunt.

De urbe Romuli, deq; ipsius portis. Cap. III.

EXpositum est urbem Romuli quadrata forma fuisse. hæc autem incipiebat à Sylua, quæ est in area Apollinis, et ad supercilium scalarũ Caci, ubi Faustulo Tugurium fuit. à nonnullis existimatũ est non plus Soli hanc urbem cinxisse, quam Palatinũ, et Capitoliũ. Forum aũt Romanũ à T. Tatio additũ. Quemadmodũ uero ex primorum scriptorũ sententia coniectura percipi põt, ea & Palatinum collẽ, Capitolinumq; continebat. Tradẽte uero Cornelio Tacito initiũ huius urbis murus à carmentæ Saxo ducebat, quæ ultima Capitolij radix putabatur, et cũ se ad occidentẽ, usq; ad uiã extẽderet, quæ hodie nõ magno interuallo à Tyberi distat, ad ultimã circi Maximi partẽ, ubi Ara Cõsi fuisse dicitur, ptinebat. Hinc ab alia parte sese flectens ad orientem æstiuũ, cumq; Paulũ à Titi Amphitheatro procederet, rursum se ad septentriones ad usq; forũ Neruæ, quod & ipsum cõtinebatur, inflectebat. deniq; paruo tractu se detorquẽs, alteri Capitolij parti, quã cum Palatino cõprehenderet, respondebat, Scribit Liuius Palatinũ à Romulo primum, in quo ipse erat educatus, esse munitũ quo nihil uidetur aliud indicasse, nisi quod Palatino primum munito, Vrbem, quæ multo plus cõplecteretur, ædificauit. Compertum enim est Carmentalem portam ad Capitolij radices fuisse: quam tamen omnes in noua urbe à Romulo constructã fuisse consentiũt. Id uel hinc colligi facile potest, quod Liuius

cũ mentionẽ habeat à quibus, quaùe tẽpestate Roma aucta sit, nihil omnino de Capitolio meminit, quippe qui locus prima esset ædificatione Rcmuli contẽtus. Is quidẽ Romulus principio auspicato Romã condidit, sulco ducto uomere ex ære facto. aratrũ duobus bobus mare et fœmina, hac interius, illo exterius acto trahebatur, qbus ubi primũ usus fuit, ambos palilibus immolauit, qui dies pali & pastorum deæ statis, solennibusq; cærimonijs nataliq; urbis sacer sanctissime colebatur. Ideo statum est ne qua hostia mactaretur, ut lætissimus dies, & in primis salutaris sanguine uacaret. tres portas habuit urbs, aut ut quidam tradidere, quatuor. Prima sub Capitolio inter rupem Tarpeiam, atque Tyberim ad circum flaminiũ à Carmenta Carmentalis nuncupata. Cuius quidẽ Carmẽtæ, autore Solino infima Capitolij montis pars habitaculum fuit. addit Solinus ad hanc portam ipsius Carmentæ nunc esse fanum: scelerata postea dicta est ab. cccvi. fabijs, qui cum eorum clientibus per eam exijssent, omnes ad unum ad Cremerã sunt Concisi, quare malo augurio ascribi, solitum est, si quis per illam exisset. propterea in Fano Senatum haberi post illud factũ, religiosum fuit, quod in eo conuenerint cum de Fabiorum profectione tã infæliciter decretum est, Sex. Pompeius scribit ædẽ Fani tunc extra hanc portam fuisse prope theatrum Marcelli, Secunda urbis porta, quasi semper rebus in eam comportandis pateret, Pandana est appellata. hac iter erat ad Asylum in templo perfugio sta-

tutum, ſontes excipiebãtur, quare libera eſſe à quibuſdam dicta uidetur, nempe quod liber per eam aditus, exitusq́; foret, Saturniam. M. Varro uocat, cum afferat portam, cui poſtea Pandana nomen fuiſſet, primo Saturniam ab urbe Saturnia ibi antea ædificata, nuncupatam, Hæc porta erat in uelabro. Tertia ad Titi Amphitheatrũ fuiſſe perhibetur. Sabini Romanã potiſsimum dixere. quod per eam rectà Romam iter eſſet. Mugoniam nonnulli à bouum mugitu, qui per ipſam in urbem ducebantur, dici maluere. quidam à tribus angulis, quos prope palatini mõtis radices faceret, trigoniam nominarunt. Quartã Ianus de ſuo nomine Ianualem dixit. hanc Macrobius ad radices Viminalis collis locat, ex his portis duas, tametſi in Vrbis magnitudine atq; incremento rebus auctis nullo uſui fuiſſent, minusq́; uſurparentur, neq; portarum inſtar haberent, ne Regum quidem temporibus, nihilominus perdiu, Carmentalis pe ſertim, ſua nomina retinuere. M. Varro affirmat Mugoniam, de qua pauloante erat mentio, & ſimul Romanulam, quã ponit, unde ad Tyberis portũ deſcenditur prope Volupiæ Fanum, palatij, aut Saturniæ urbis portas fuiſſe.

De Mœnibus, uarioq́; Romæ antiquæ circuitu. Cap. IIII.

ROma, *ſicut iam ut antea expoſitum, Palatinũ, Capitolinumq́; tantum occupauit antiquitus:*

quamuis Romuli *ipsius tempestate post* Sabinos *uictos, ob gentium innumerabilium multitudinem, quæ in urbem confluentes, accipiebantur, factũ est ut* Romani *autore* Liuio *paulatim noua loca occuparent, munirentq́;, quod longe maiorem, quam esset eo tempore, populum futurum animaduerterent*, Quam*obrem, ut scribit* Dionysius, Romulus, Tatiusq́; *usq; adeo urbis fines propagarunt, ut illi longius extensi cum quadam etiam* Cælij, Quirinalisq́; *parte, terminarent. hanc partem à* Traiano *ob ipsius forum construendũ solo æquatam accepimus*, Tullus Hostilius *post* Albam *dirutam, illumq́; populum in urbem uocatum*, Cælium *montem adiunxit, et ad exquilias usq; peruenit.* Ancus, Martius *deinde capto* Politorio, *populoq́; in urbem accito, in* Auentino, *tradente* Dionysio *sedem dedit*, Tunc *in* Tyberi *sublicius pons factus est : huius è planioribus locis urbis fossa ingens* Quiritium *maximum munimentum est opus. fossa* Quiritium *appellata, quod ab ipsorum est* Romanorum *manibus facta.* Seruius Tullus *post id tempus descriptionem* Tarquinij Prisci *prosecuturus, qui in animo habebat totam urbẽ mœnibus cingere, totum* Exquilinum, Quirinalem, Viminalemq́; *urbi addidit, cemento autem & calce muris nulla arte ædificatis.* Tarquinus *superbus omnium primus muros fabricari opere marmoreo diligentius atq; eleganter instituit.* Hactenus *urbs sub regibus creuit, tametsi extra muros etiam habitaretur, auspicijs ꝓhibentibus ne lõgius urbs extenderetur, nam cum ad*

pontem miluium mœnibus longius quam ad Quiri= nalem non progrederentur. Campo etiam Martio extra mœnia posito, uetuere Aruspices, cũ intra ur= bem neq; concionem, neq; delectum ullum haberi re= ligio esset. Quare. M. Tullio autore uel ipsius tem= pore urbi campum Martium includere cogitabant et huius loco Cãpo uti Vaticano: hoc pacto ne Auẽ= tinus quidem intra Pomæriũ fuisse multis antiquo= rum monumentis compertum est: hoc argumẽto in= ter cætera, quod Remus cum hunc montem augurio cæpisset, minus prospere cessit, neq; Tullum, aut Syl lam, Cæsaremùe, à quibus est pomærium ab urbe di latatum, eum montem intra mœnia includi uoluisse, quamuis, ut est nonnullorum opinio, a Claudio impe ratore receptus est, certum est, ut superius est narra tum, Auentinum, qui duorum millium passuum cir= cuitum cõtinet, ab Anco Martio muro septũ fuisse, ut Politorienses ab hostium iniurijs, excursionibusq; tutos redderet, neq; iccirco Pomærium admisisse. Ac cedit quod ne totus quidem colebatur: immo usq; ad M. Valerium. & Sp. Virginium Coss. syluis fuisse densissimum apparet. Vrbis circuitus Regum tem= poribus angustior multo fuit, quàm hac tempestate uidemus. nam Tarquinij aggeres, qui tunc à Collina porta ad Exquilinam ex sententia Strabonis per sex Stadia extendebãtur, hoc tempore multum ab ipsis differre, distareq; uidentur. Consulum ætate Ro= ma ex sese in dies magis augente ciuium numero, imperioq; crescente, consentaneum est urbis quoq;

circuitum dilatatum, muris in collium iugis, locisq; editioribus ad maiorem securitatem ductis, id aut, ut Strabo putat necesse uidebatur, ne hostes occupatis collibus, castellis, alijsq; operibus factis de ipsis iacenti Ciuitati offensionem, detrimentumq; afferre possent. Itaq; idem autor est necessitate magis, quam electione conditam esse urbem; à quo uerò, aut quãdo, non constat, conijci tamen potest quicquid hodie est spacij à Capena porta usq; Collinã cum omnibus collibus, & uallibus, quæ in medio sunt usque ad Claudij Imp. templũ tunc intra urbem fuisse. Claudius quidem Auẽtinum, ut hodie etiam uidemus translata ex eo ubi erat loco, Tergemina porta, ad eũ ubi est, cũ alibi esset, ut dicetur, inclusit. Verum toties incensa, atque euersa à barbaris fuit, tum instaurata, præterea toties aucta, atq; in arctum rursus astricta, ut difficillimum sit ueram, certamq; formam elicere. ferunt quidam antiquam Romã. DCXXXXIIII. turres, propugnacula prope infinita habuisse. hodie CCCLXVI. tantum esse. Tradidit Plinius .xiij, millium pass. Romæ circuitum suo tempore fuisse, addito quinto. Aurelianum uerò Vopiscus ait adeo auxisse, ut quinquaginta millium passuum circuitum cõtineret, quod quidem mirum uidetur. quare pleriq; sentẽtia cuiusdam iurisconsulti adducti, Romam etiã ipsos uicos complecti putarunt, ut cum quis Romã diceret, una etiam uicos comprehenderet. Ipsos autem uicos adeo fuisse latos dicunt, ut quicquid spatij esset ab Ocriculo ponte Romam uersus habitatori=

bus frequentissimũ fuerit, argumento est, quod hospites cum ad eum locum peruenissent, tunc iam se urbem ingressos existimabant. Id accidit Constantino imperatori, qui cum Romã proficisceretur, & plus etiam itineris in uicis adhuc procul ab urbe uersanti superesset, quàm cõfecisset, ubi Romanum esset forum rogauit. mox portam ingrediens homo pusilla statura, anserum more caput demisit, quod factum repente risus est consecutus. sed quomodo id de uicis intelligamus, cum Vopiscus præcipue dicat Aurelianum mœnia urbis quinquaginta millia passuum dilatasse? num contra Plinij autoritatem? minime quidem. Plinius. CC. annorum ætate Aurelianum antecessit. sed permirum omnino uidetur. opus igitur est fateri, si Vopisco fides est adhibenda, ab Aureliano id totũ, qua parte est porta populi, ad primam usq; sicut hodie appellant, portam, quæ millib. passuum octo abest ab urbe Roma inclusam. & tantũdem spatij à diui Sebastiani porta deflectens, ad hanc proportionem sese ad reliqua circumoccupando contulisse. Sed ut ante exposui, habet hæc res admirationem. nec obstat quod Aristides scripsit Romã à Tyberi usq; ad mare frequentissime habitatam. Equidẽ Villas potius existimarem crebras, celeberrimasq; fuisse. Suetonius meminit Neroni in animo fuisse mœnia ad Hostiam usque extendere, inde uero ad usq; septem colles mare perducere. In huius ruinis Arcadius, & Honorius quasi misericordia permoti magna ex parte ipsam instaurarunt, ut ex marmore Ti

burtino, quod in porta ripæ positum est, cognosci adhuc potest. Pontificum præterea operæ sæpe est resarcita, in quibus fuit Adrianus primus, & Leo quartus. Is in mænibus Turres. XV. aliaq; propugnacula facienda curauit. Itaq; in Tyberis ripa ad hanc usq; diem turris ad portam ripæ, quā idem erexit uisitur. alia è regione istius non dissimilis sub Auentino in altera fluminis ripa conspicitur, ideo cō structa, ne in urbem barbari irruentes, rapinis ipsam ut antea prædaq; infestarent. Accepimus præterea à Belisario mœnia refecta, quæ adhuc ex lateritio facta uidentur, cum prisca ex quadratis lapidibus confecta essent. Quamobrem quis non uideat crebras, murorū mutationes? Cassiodorus tradit populum Ro. muris urbis partim uetustate collapsis, partim à barbaris deiectis, Theodorum Gothorū regem, cum Romæ, et toti ferè Italiæ imperaret, rogasse, ut marmora Amphiteatri dissipata, ac iacentia, sibi ad muros instaurandos concederet, facileq; obtinuisse. Idem fortasse de plurimarum urbis portarum mutationibus afferri posset, hoc tempore Roma, si quis quærat. xiij. millibus passuum circuitu continetur.

De pomœrio. Cap. V.

DE Pomœrio quoniam superius facta mentio est, illud admonendum uidetur, nihil esse aliud quàm locum circa mœnia tam intrinsecus, quàm extrinsecus in condendis urbibus relictum, quem Hetru

ſci qua parte murus eſſet ducendus inaugurato con-ſecrabant. Id ſpatij neq; arari, neq; habitari fas erat, & quamuis à plerisq; eſſet amplificatum, dilatari tamen aut mutari non licebat. Idq; hac inſcriptione cognoſcitur. COLLEGIVM AVGVRVM AVCTORE IMP. CAESARE DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI NERVAE NEPOTE. TRAIANO. HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. V. COS. III. PRO COS. TERMINOS POMOERII RESTITVENDOS CVRAVIT. A SEX. *Tullio amplificatū eſt. neq; ante Syllam, à quo longius extēſum eſt, mutatum depræhenditur. hunc imitatus eſt filius, Cæſar ut in ænea tabula ad diuum Ioannem lateranum conſpicitur in hanc ſententiam.* VTIQVE EI FINES POMOERII PROFERRE PROMOVERE CVM EX REP. CENSEBIT ESSE LICEAT, ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO. *in alio marmore Ad Diuæ Luciæ Idem ſed planius apparet.* TI. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. III. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMOERIVM AMPLIAVIT. TERMINAVITQ. *Id ambitione magis quàm neceſſitate adducti, quaſi ab ijs pomœrium ampliari poſſet, à quibus imperium extenderetur, faciebant. quod Aurelianus ſecutus eſt.*

De portis urbis & uijs in uniuersali. Cap. VI.

IN uarietate urbis ampliandæ, atq; contrahendæ ex portis nonnullæ sunt exclusæ, unde etiam nomina amisere, pleræq; aliò translatæ retinuere. nõ paucæ aliud accepere: Plinius. XXXVI. fuisse connumerat, quamuis corruptus locus existimetur, & XXIIII. legendum putent. hodie ad. XX. sunt, si eas, quæ transtyberim, atq; in Vaticano sunt, numeremus. horum nomina hæc esse dicunt.

Porta flumentana, hodie populi cum nominibus uiarum, quæ ab ipsis egrediuntur, uia Flaminia.
Collatina siue Pinciana. uia Collatina.
Collina aut Sallaria & Quirinalis, & Agonalis, sed uia Salaria, Viminalis aut Numentana, Hodie Diuæ Agnetis, uia Numentana. Querquetulana.
Exquilina uel Taurina, hodie diui Laurentij, uia Tiburtina & Prenestina.
Neuia, siue maior, Labicana, & Prenestina.
Cælimontana siue diui Ioannis. uia Campana.
Gabina. uia Gabina.
Latina porta & uia.
Capena hodie diui Sebastiani. uia Appia.
Trigemina, hodie diui Pauli. uia hostiensis.
Transtyberinæ tres sunt cum uijs suis.
Naualis, hoc tempore, ripæ, uia Parmensis.
Aurelia, nunc diui Pancratij, uia Aurelia.
Septriniana, siue sub Fano, aut fontinalis. uia Iulia.
Triumphalis quoq; & porta & uia perhibentur,

feruntq; in Vaticano ſex fuiſſe, de quibus mox agendum ſit. Quæ ſunt ex his uetuſtate antiquiſsimæ ex quadratis lapidibus ueteri more factæ, ſtare conſpiciuntur, huiuſmodiq; fuiſſe urbis mœnia Liuius autor eſt. Ad quamlibet harum portarũ uehicula precio expeditiſsima preſto erant. Ex uijs ab his portis exeũtibus, tametſi multæ in urbe, nonnullæ extra initium ducerent, quædam Conſulares erant, ſicut Aurelia, ac Flaminia, quædam Cenſoriæ, ut Appia, aliæ prætoriæ, aliæ triumphales, ab hominum dignitate nomen ſortitæ. Strabo ſcriptum reliquit Romanos in uijs curãdis colles excelſos demoliri, uallesq; alias materia implere ſolitos. C. Gracchus ſcribente Plutarcho publicas uias partim direxit, ſtrauitq;, partim arenæ muniuit aggeribus, iniqua adæquans, & quantum ualles, torrentesq; abrumpebant, pontibus æquali altitudine, ac procliuitate cõiungens, pulcherrimam operis ſpeciem oſtẽdit. demenſo præterea (ne à Plutarcho aberremus) uiarũ ſpatio, ſingulis quibuſq; milliarijs columnas lapideas ſpatij ſigna præmonſtrantes conſtituit. alios inſuper eodem referẽte lapides parum inter ſe diſtãtes ex utraq; uiarũ parte diſpoſuit, ut ex illis facile, & ſine ſaltu in equos eſſet aſcenſus. ſed de portis, ac uijs ſingillatim dicamus.

De porta populi, uiaq; Flaminia. Cap. VII.

FLumentana quidem porta non fuit, ubi nunc ea eſt, quam populi portam uulgo appellant. nam

ut antea est dictum, Campum Martium, qui in urbe nunc est, extra urbem fuisse manifestum est, eam sic dixere, ex Sex. Pompei sententia, quod eam aliquando Tyberis perflueret. nec multum à ripa, ac Sixti ponte, è muri regione, qui constructus ab Anco Martio fuerat, Ianiculo intra urbem recepto, fuisse suspicor. Extra hāc portam, quà in Capitolium, lucus fuit pitilinus, unde Capitoliū Liuio autore, uideri nō poterat. Hæc à Claudio ubi nūc est, trāslata putatur, à quo in ea pte amplificatū est pomœriū, flaminiaq; est à flaminia uia uocata. Hodie populi nomen habet à fano Diuæ Mariæ, quod eadē appellatione nūcuparūt. Ad hortorū radices est Nerونisq; sepulchrum. Quidā fornicē triumphalē fuisse priusquā uetus Flumentana traduceretur, crediderunt. Belisariumq; super illis fundamentis uetustissimis mænia, quæ ab huius portæ dextra, atque à sinistra sunt, extruxisse. Flaminia igitur à Flaminio Cos. à quo post Ligurū uictoriam strata est, ex hac porta exire putatur. huius olim initium ad uiam latam, quæ ad Capitolium ducebat, per Nernienses Spoletinos, Fulignates, Fannenses, Pisaurenses & Ariminum usq; protenditur. Aemilia uero, quam Strauit Aemilius Lepidus Flaminij Collega ab Arimino procedens, Bononiam attingit. Cōstat tamen de alia Flaminia à Scauro strata, qua ab Pisis ad uada Sabatia iter fuit. Scribit.n. Suetonius, quo facilius urbs adiretur, Augustum desumptam sibi Flaminiam uiam, Arimino tenus munijsse, reliquas triumphalibus uiris ex manubiali pe-

cunia sternēdas distribuisse. per hanc uiam nono ab urbe lapide Cæsarum erat uilla, cognomento ad gallinas, huius autem nominis rationē reddit, ait enim Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonij nomen accepit, Cum pacta esset illa Cæsari, Gallinam conspicui candoris sedenti Aquilam ex alto abiecisse in gremium illæsam, intrepideq; mirāti; accessisse miraculum, quoniā teneret rostro laureum ramū onustum suis baccis, cōseruari alitem aruspices uoluisse, ramumq; eum seri, ac rite custodiri; unde mire sylua prouenit, ex ea triumphantem postea Cæsarē laurum in manu tenuisse, coronamq; capite gesisse, ac deinde Imperatores Cæsares cunctos. ex ea Gallina natum prouerbium est, Gallinæ albæ quempiam esse filium. Extra hanc portam uia Claudia teste Ouidio fuit, quæ flaminiæ iungebatur. Via insuper Casia sic à Cassio dicta, quod ille strauisset. Hæc Sutrium, uetrallam, ut hodie uocant, Viterbum, atque in eum agrum quem Bolsenæ hac ætate nominant, ducebat. Secundo ab urbe lapide in Flaminia pons est, mollem hodie dicunt, de quo, cum alijs qui in Tyberi sunt, suo loco dicemus.

De Pinciana Porta, & de Collatina. Cap. VIII.

Collatia Sabinorum ciuitas collatinæ portæ, quæ est in propinquo colle, nomen dedit. quæ urbs quoniam huic portæ occurreret, effecit ut uniuersus ager ille Romanus Collatiæ nomine dicere-

tur. Fuit autem Collatia Tarquinij Collatini patria Lucretiæ pulcherrimæ, præstantissimæq; fœminæ mariti, sic à collatis in eam urbem finitimorum opibus appellatam: scribit Sex. Pompeius. Hodie, multisq; ab hinc annis Pincianam ab ædium regiarũ magnificentia Pincini senatoris, uocant. Harum autem ædium lapides nobilissimos à Theodorico Gothorũ rege Rauenam alij edificijs ornandis inuectos accepimus. Belisarium autem muros à barbaris dirutos ex utraq; huius portæ latere instaurasse superius est expositum.

Via uero ab hac porta initium ducens hodie, Collatina, quod Collatiam duceret, uocatur. Parum procedens cum Salaria iungitur. Ferunt longius sese aliquando extendisse, ut ad eum etiam locum (Frontino autore) perueniret, ubi aqua sicut appellant Virgo, colligebatur. Huius quidem aquæ etiam nunc aquæ ductuũ profundissimorũ uestigia appparẽt. Per quæ sub Romã occulte tecti Gothi olim irrepsere iuxta Pincianam portã, unde facillime urbẽ cepissent, nisi eorũ insidiæ (Procopio teste) patefactæ fuissent.

De Porta, & uia salaria. Cap. IX.

TErtia Quirinalis ideo est appellata, uel quod ad Quirinalem collem duceret, uel à propinqua cella Quirini. Agonalis etiam est dicta, quoniã cum Tyberis inundationibus Agonales ludi in Flaminio circo persici non possent, per hanc portam

extra urbem ferri celebrariq; cum omni pompa ad Veneris Ericinæ mos erat. Collinam item ex Varronis sententia a frequentibus collibus Quirinalis uocant. Salariam præterea nominant, à sale, quod per eam Sabini in urbem comportarent. Galli senones p hanc in urbem irruisse, eamq; direptioni, atq; incendijs mandasse dicũtur. Sic olim appellata uia est hinc initium ducens, quoniã nulla alia uia rectius in Sabinos iretur. Numentana enim in hanc desinit ad Eretum, quam Sabinorũ uillam ad Tyberim positã, Volaterranus montem rotundum putat. In hac uia non procul ab urbe fanũ erat Veneris Ericinæ, ubi Agonalia Apollini, Tyberis ripas excedẽte magna totius urbis celebritate faciebãt. Hoc templum Strabone teste pulcherrimam habuit porticum, uotoq; positum à Fabio dictatore, postea à L. Portio dicatum est. Huius deæ simulachrum Sulpitia Paterculi filia, Fuluijq; Flacci uxor, omnium fœminarum consensu castissima, atq; integerrima consecrauit. Huic deæ fictas imagunculas, suaq; ludicra puellaria uirgines offerebant: eademq; à matronis, ut quæq; optima putaretur summa ueneratione, solenniq; pompa, cum ferculo colebatur. Augusto enim mense huic membri uirilis imaginem offerri mos erat. & quamuis hoc meretricium uideri poterat, nulli tamen nisi castitate præter cæteras insigni membrum attrectare licebat, quod attrectatũ, mox in Veneris gremium reponebat. Hic Verticordiæ Veneris statua fuisse putatur, Ideo sic appellatæ, quòd fœminarum corda uerteret,

& ab effrenata libidine reuocaret. Extra *hanc por-tam honoris fuit templum, cuius ædificandi illa po-tissimum causa fertur fuisse, quod eo in loco ænea la mina cum ijs notis* DOMINA HONORIS *effodiendo reperta sit,* Ab *hac tribus mill. pass.* Anni *bal castra posuit, ad* Anienem: *& proxime* Hercu-*lis* Fanum *accessit, ut urbem uexaret. Sed imbribus, ac grandine ter perterrefactus, pedem referens, ur-bem obsidione leuauit.* Duobus *milliarijs ab urbe in uia Salaria pulcherrimum sepulcrum* Licinij Augu*sti* T*õsoris ditissimi quidem hominis uisitur, qui si-militer pons salariæ nomine appellatus, à dextra hãc habet inscriptionẽ.* IMPERANTE DN. PIIS SIMO AC TRIVMPHALI SEMPER IVSTI NIANO. PP. AVG. ANNI. XXXIX NAR-SES VIR GLORISSIMVS EX PRAEPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE PA-TRICIVS. POST VICTORIAM. GOTHI-CAM IPSIS ET EORVM REGIBVS CELERI TATE MIRABILI CONFLICTV PVBLICO SVPERATIS ATE. PROSTRATIS LIBER-TATE VRBIS ROMAE AC TOTIVS ITA-LIAE RESTITVTA FONTEM VIAE SALA RIAE VSQVE AD AQVAM A NEFANDIS SIMO TOTILA TIRANNO DESTRVCTVM PVRGATO FLVMINIS ALVEO IN MELIO REM STATVM QVAM QVONDAM FVE RAT RENOVAVIT. *à Sinistra hoc Epigramma grandioribus notis legitur.*

Quam bene curuati directa est semita pontis
Atque interruptum continuatur iter
Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas
Et libet iratæ cernere murmur aquæ
Ite igitur faciles per gaudia uestra quirites
Et Narsim resonans plausus ubique canat.
Qui potuit rigidas Goctorum subdere mentes
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio ut, strabo scribit ad tybur ortum habens, non admodum infra salarium pontem agrum sabinum à Romano dirimens, tyberi iungitur. In Aniene ferunt Iliam sepultam proxime Marij monumentum fuisse Cice. auctor est. ad Aniene Torquatus Gallũ aureo torque detracto supauit. In huius alueo sybillæ tyburtinæ libellum tenentis simulacrum repertum scribunt. Inter salariã uiam, atque tyberim lucus fuit, in quo sacra sunt instituta, quod in eo Gallorum tumultũ fugientes, absconditi, seruatiq; essent

De Porta diuæ Agnetis, et uia Numentana Ca.X.

Viminalis Porta à uiminali colle nũcupata, ad cuius extremitatem posita est, superiori succedit. alij uno nomine utrunq; à uicina uiminum Sylua, ubi postea Ioui uimineo Aræ dicatæ sunt, appellatũ uolunt. Strabo tradit hanc in medijs Tarquinij aggeribus fuisse. Domitianam eandem, & Numentanam, quod per eam ad sabinorum Nomentum iter esset, nonnulli dixere Figulinensem à figulinis,

ubi uasa confici solerent, sicut postea ad testatium montem facta perhibentur hodie, Agnetis nomen sortita est. Ad huius latus, extrinsecus ex more Neniæ fuit olim templum quod eorum deorum templa, quorum facultas nocendi esset, extra urbem dedicarent. Icirco sic dicta putatur, quod in luctu lamẽtationibus, clamoribusq; inuocaretur

Numentana uia eadem, & figulinensis Liuio autore hinc initium capit, per hanc ad. II. lapidem ultra tẽplum modico interuallo uetustissimum Bacchi templum extat spherica figura constructum, binis per ordinem columnis, quibus fornix sustinẽtur circunquaq; dispositis, emblemate, aut, ut hodie loquuntur, Museato opere, picturisq; perantiquis apparatissimum. Hic omnia Bacchi gesta in marmore expressa, antiquitate tamen semiconsumpta uidentur. Sepulcrum ex porphyrite uuam, uitesq; habẽs uisitur, Bacchi uulgo sepulturã appellant. Hoc templum Alexander. IIII. D. Constantiæ uirgini magni Constantini filiæ dicauit. Quod in porta templi comprehendi potest, in eodem q; monumento uirginem conditam putant. Idem in uaticanum traduci Paulus PONT. II. ut eo conderetur, imperauit, sed illi interea morienti, parato sepulcro frui non licuit. Fama est Constantiam uirginem cum lepra torqueretur, & D. Agnetis opera morbo in festissi. leuata esset, templum illi, & uirgines, seq; in primis consecrasse. Hodie etiam subterraneo loco, quò per multos gradus descenditur, D. Agnetis templum, marmoribus eleganter in-

structum, atq; ornatum, conspicitur. In huius festæ celebritate Agnos duos uelleris candidissimi offerri mos est, ex quorum lana zonas texunt, quibus tanquam ornamento pontificum creatorum utuntur, Ad Bacchi templum quædam maximi cuiusdam ædificij ruinæ prostratæ cernuntur, hippodromum fuisse pleriq; coniciunt. Hinc trium millium spacio in Aniene pons est Numentanus, uetus nomẽ retinens à Narsete Eunucho, quemadmodum & Salarius, factus dicitur. Huius rei marmor argumento fuit, qđ ad memoriam facti prodendam incisum, alio abductum scimus. Per hanc uiam, salariamq; iiij. ab urbe milliario uilla pulcherrima fuisse memoratur Fanoti Neronis liberti, quò cum se profugiens Nero recepisset, seipsum interemit.

De Porta inter aggeres. et de querquetulana Ca. XI.

PORtam, quæ nunc post uiminalem interceptam, clausamq; uidemus, nonnulli inter aggeres nominant, quoniã cum in uiminali campo sit, quod hodie uiuarium dicunt, contra tarquinij aggeres locata est. Ego quidem si huius apud quempiam ex scriptoribus mẽtio ulla reperiretur, magis adducerer ut crederem uiminalem eandem & quæ inter aggeres dicitur, fuisse, precipue tum, cum, ut supra exposuimus in ipsis Tarquinij esset aggeribus, priusquã eo esset loco, quo nunc translatam uidemus. Tunc. n. sibi hoc precipue nomen congruebat, Non desunt, qui Plinij

uerbis adducti hanc portam querquetulanam à propinqua quercu fuisse maluit appellatam. Scribit autem Plinius. Fagutalem Iouis ibi fuisse, ubi lucus fageus fuit, ac porta querquetulana colle in quem uimina petebantur, Viminalem profecto innuens, Quid quod nonnullorum fuit opinio querquetulanam in cælio monte fuisse, autoritate Taciti fréti, qui scriptum reliquit cælium montem querquetulanum nuncupatum. Sex. Pompeius testis est querquetulanas nymphas uocatas, quod querceto intra portam querquetulanam existenti præsiderent. Ex uetustißimis fundamentis apparet antiquæ Romæ mœnia, quæ hoc loco sunt ab Agnetis porta rectà ferè ad hanc clausam extendi. Hanc quidem clausam loco edito, ac præcipiti positam, tamen quoniam esset inaccessa, minus ab hominibus usurpatam, Clemens. VII. intus extraq; pœmærio patefacto, purgatoq; frequentiorem reddidit, quod non hac tãtum parte, uerum ad omnia etiam mœnia ob propugnandæ, defendendæq; urbis, si opus esset facultatem, ciuiumq; commoditatem curauit. Extra eandem portam æquata planities est quadrata forma, muròq; septa. Prisci uigilum arcem uocabant. Aiuntq; olim prætorianis Diocletiani militibus illic domicilia aßignata. Scribit Procopius contra Viuarium extra mœnia proximè urbem paruum quendã murũ nec ab urbe satis remotum, non quidem ad urbis tutelam adiunctum est potius, quàm uoluptati, eo. n. loco feræ claudi cõsueuerũt, unde uiuarij no

men habuit. Hoc uerò tempore, qui fundos possessionesq; illic Possident maioris discrimine uiuariolum appellant. huius Portæ interiori parte uiam quādam maxime celebrem fuisse narrant, ad quam etiānum Triumphalis Gordiani cæsaris fornix extat.

De Porta D. laurentij, & de uia Tiburtina labicana, ac prænestina. Cap. XII.

PORtæ clausæ Exquilina, ita, ueteribus dicta ab exquilino, uel campo, uel monte, ordine succedit. Taurinam à Tauri capite, quod hodie etiam in ipsius frontispicio sculptū perdurat, nominatam scribunt. Hoc tempore D. Laurentij, ab ipsius templo, quod ad primum lapidem ab urbe egredienti occurrit, uocatam nemo ignorat. Tiburtinam quidā agnouere. Aliamq; longe ab exquilina tyburtinam putarunt, quippe quæ inter istam, Næuiamq; esset, nullius tamē portæ hoc nomine mentio reperitur. Viam tantum Tyburtinam, qua Tybur concederent, quoæq; Næuia, atq; Tyburtina ducebat, nō inferiorē fuisse, Ex hac Porta excedentibus circiter millia pass. ab urbe, ut superius posuimus D. Laurenti templum à Constantino magno uario, exquisitissimoq; marmorum, & omnium lapidum genere, ac uarietate ornatissimum, mirabiliq; arte inauratum, præsto est. Hoc non multo ab hoc tempore Oliuerius Caraffa Cardinalis Neapolitanus preclare illustrauit, sub ara maiori huius templi ferreis cancellis ossa, &, sicut

hodie loquuntur, requiliæ. D. Laurentij, ac Stephani concluduntur. Ab exquilina autore Strabone Labicana uia, quæ ad labicanos ducebat, hodie uallē Mōtonē dicūt, ac prænestina ab oppido præneste appellata, incipiebant. Prænestinam tamen intra Vrbem habuisse initium, Capitolinus testis est, is. n. Gordiani palatium ad hanc uiam In urbe fuisse scribit. Labicana à Næuia quondam exibat. Neq; absonum uidetur, si unica uia à pluribus portis principium sumeret. Nam ab uno atq; eodem loco, uerbi causa, à labicanis nullo itineris dispendio Romam per plures Portas ingredi poterat. Ad, D. Laurentij templum inter uites obeliscus dirutus extat, quo autore sit inuectus, conijci non potest. Non procul Mammeus Pons est in Aniene, à Mammea Alexādri Mammeæ matre instauratus, & ab Antonino Pio quondā extructus, uulgo Mammolum appellant. Quartus Pons Lucanus in eodem flumine non longe à Tyburre differt. Ex Aniene duos fluuios tubis, atq; Euripis Anienē. s. nouū, ueteremq; Roma excipiebat.

De porta Næuia, & de uia Labicana, ac Tiburtina.
Cap. XIII.

NAEuij nescio cuius sylua nomen portæ fecit, quæ Laurentianæ, succedit, nunc maioris, siue S. crucis nomen est sortita, Quidam super triumphali formia structam uolunt. Duæ hinc portæ, Labicana scilicet, atq; Tyburtina, alias Prænestina, oriū

tur. Prænestina in urbe incipit, super Coliseo, atque intra Cælium montem, & Exquilinum sedens rectà ad hanc portam peruenit, Tyburtina uero initiũ ad suburram habens, à D. Luciæ in Silice, ut uocant, inde per arcum. D. Viti in Macello, ac proxime Marij Trophæa, præterea Caij, Lucijq; Basilicã, hodie Gallucias dictas, uarie sese inflectens, ad hanc portã tandem perducitur. Extra urbem statim diuidũtur, Labicana quidem à dextra ad alueũ aquæ Claudiæ, columnamq;, sic hodie hanc urbem appellant, prænestina uero à sinistra, per Gabios trãsiens, prænestẽ, Palestinam hodie nominant, tendit.

De Porta D. Ioannis, ac uia Campana. Ca. XIIII.

CAElimontana sequitur à montis Cælij uicinitate appellata, à D. Ioannis nobilissimo templo Lateranensi hodie nomen habens. Asinariam etiã uocãt, nulla quidẽ antiquorũ authoritate, Sex. Põpeius tãtũ huius nominis meminit, nihilominus inter latinã uiam, atq; illam qua ad Hostiam perueniretur, locauit. Fulmine ictã Liuius scribit. Hinc Campana uia ortum habet, sic uocarunt, quod in campaniam duceret, statim in duas diuisa, post pusillum spatij iterũ cum Latina iunguntur.

De Gabiusa, ac uia Gabina. Cap. XV.

INter D. Ioannis portam, ac Latinam in muri recessu, sub cæliolo porta clausa est, Gabiusam à ga

bijs, quo ducit, dixere. Hanc hodie urbem Gallicanã uocant, inter urbem ac preneste positam in ipsa præ nestina uia. Ex hac Porta quemadmodum Liuius ui= detur innuere, Gabina uia ducit originem. Hæc, si Straboni credimus, breuissima fuit. Et cum præne= stina iungebatur, fulmine ictam idem Liuius tradit. Sũt, qui ex quodam mensuræ genere metrodij nomi ne dictã uelint. Per hanc hodie Riuus Aquæ Appiæ, nonnullis Aqua mariana appellata, in urbẽ influint.

De Porta ac uia Latina Cap. XVI.

Latina mox adest, ueteri nomine seruato, sic di= cta, quod à latio tecta, in urbem ferret. Cam= paneam Romæ hodie appellãt. In supercilio Cælio= li Posita ferentinam antiquis nominatam suspican= tur, cuius nominis, cum Portam intelligimus, tametsi mentio in autoribus reperitur, de latina uia ne litera quidem apud quenquam extat, si eos exceperimus, qui mille annorum abhinc ætate prouecti sunt. Sed quando Strabo Ferenticiũ Hernicorum urbem ad latinam uiam ponit & insuper Plutarcus de Fe rentina meminit, hanc ipsam esse putamus, quod per eam egredientes, statim in latinam incurrũt, qua ad Hernicos, cæterosq; latinos populos peruenitur. Prope hanc portam fanum est D. Ioannis apostoli nomine. Hunc Domitiano Imperante ferunt in ahe num olei ebullientis coniectum incolumẽ, integrumq; euasisse. Nec procul aliud eiusdem Ioannis templum

uetustate collapsum uisitur. Latina per uallem montonem, ut uocant, usq; ad Diuum Germanum excurrit, nec longe mox cum appia coniungitur. Ad quartũ ab urbe lapidem in latina, fortunæ muliebris statua, ac templum fuisse memoratur, hæc tangi à nulla mulierum fas fuit, ea excepta, quæ uni tantum nupsisset. Valeria Publicolæ filia prima omnium huius templi sacerdos facta est. Ad eandem uiam phillidis Domitiani nutricis uilla fuit, ubi ea memor Domitianum suum cohonestans, ipsius funeris exequias persecuta dicitur, Imperatorisq; reliquijs cineribusq; in Flauiorum templum collatis, cum Iuliæ Titi filiæ cineribus, quam eadem sustulerat, grandemq; educauerat, commiscuit.

De Capena porta, & d'Appia uia Cap. XVII.

PArum à Latina distans Capena sese offert, Capena urbs proximæ Albam ab Italo rege condita quo tempore è Sicilia profectus, cum ingenti Syracusanorũ manu ad Fanum uenit, portæ nomen inuenit. Asconius tradit extra hanc portam Camænarũ lucum, ac templum fuisse, unde etiam Camænarum nomen nõnullis authoribus meruit. Hodiæ sancti Sebastiani uocãt, ab eius sancti tẽplo duobus millibus passuũ extra posito, Humidam Iuuenalis appellauit, quoniã in loco maxime imo sit. Inter hãc, uiãq; Latinam Tribus lemonia fuisse traditur, Sexti Pompeij sententia à Lemonia uilla nominata. Ad hanc

authore Ouidio Morarij locus perhibetur fuisse sacer cum riuo ex dei nomine nuncupato. Huius Lympha quicunq; ad dei celebritatem conuenirent morarij nomine cum religione repetito, sese inspergebãt, cum à criminibus, præsertim periurio, lustrati, aqua dilui, falsò existimarent. Ex hac porta Tempestatis templum extitit, Marcelli uoto positum. Is enim cũ Sardiniamq; Corsicamq; peteret, cum exercitu, ac repente magna tempestas orta, eò discriminis ipsum adduxisset, ut pene obrueretur, quoniam ex illius ui euasit, templũ tempestati uoto nũcupatum extruxit, In Camænarũ Fano, de quo supra exposuimus, quod à Fabio nobiliori positum fuerat, Actius poeta suã statuam grandem illam quidem & pene uastam, si Actij corpus pusillum spectetur, erexit. Extra eandẽ ipsam portam Apollinis Ara, honoris lucus, templũ spei reperiebatur, Paulumq; ab hac porta degrediẽti, sororis Horatij sepulcrum se offerebat, quadrato lapide scribente Liuio erectum, quo loco à solo Horatio Curiatij fratres fortissime sunt prostrati. Curiatijs uero, atque Horatijs eodem loco, quo quisq; cæsus ciciderat, eodem referente, tumulus structus est. Horatiorũ quidem sepultura Albam, Curatiorũ Romam spectabat. Ad secũdum lapidem ab hac porta Ridiculi templum est positum, nempe Annibalis successu ridiculo, qui illic castra posuisset, illusus, turpiter pedem referre coactus sit. Appia uia in urbe incipiẽs ad Seueri septizoniũ, quãuis Sex. Pompeius ad Capenã scribit, p Capenã ipsam trãsiens tecta per

Albæ ruinas, Ricciæq; extensa, item per Terracinã, fundos, Molã, Sinuessam, Per stellatẽ deniq; campũ Brundusium peruenit. Ita Appius cæcus, quod eam Capuam usq; strauerit, appellauit, qui uerò hinc ad Brundusium instruens perduxerit, incertum est. Plutarchus tamen scribit Cæsarem, cum sibi illius ornãdæ negotium esset mãdatum, grandem pecuniam in ea consumpsisse. à Traiano postea dicitur instaurata, collibus demolitis, soloq; exæquatis, uallibus insuper materia uaria oppletis, Reginam omnium statius appellauit. Adeo lata dicitur fuisse ut duorum in ea curruum neuter impedimento alteri esset. Scribit Liuius censores uiam à capena usq; ad Martis tẽplum, quod augustissimum centumq; columnis sufful tum Sylla Aedilis dicauit, sternendum curasse. Huius templi bona pars, ut est in Christianorum historijs, precibus Diui Stephani Põtificis, cũ illuc à Valeriano, ac Galeno Imperatoribus perductus esset ut Sacra faceret, corruisse fertur. Iuxta hoc templum Manalis erat lapis, quem cũ propter nimiã siccitatem in urbem pertraherent, sequebatur statim pluuia. Eumq;, quod aquas manaret, manalẽ dixere, quasi hoc suo motu manaret pluuia. Refert Liuius Martis simulacrum in Appia sudasse. In hoc templo senatus hostium legatos audiebat, ne in urbem intro mitterentur. In eadem sacrarium fuit deæ bonæ, ubi Clodius est interfectus. Laurentina Appiæ iungebatur, quo loco terminaliã facere mos erat. Eratq; inter Hostienses, atq; Ardeatiam, à laurente Sylua

Auentini,

Auentini, uel potius quod Laurentum agrum secaret, nominata uidetur. In hac Terentij Hortũ XX. modiorum fuisse narratur. A dextra in eadem uia ad secundum lapidem D. Sebastiani templum surgit. Vbi est Calisti Cimiterium, locis subterraneis manuum opera factis multorum martirum sepulturam habens. Vbi cellæ adhuc extant, in quibus nostri sacrificabant, cum illi Imperatorum metu occulte in suis cerimonijs uersarẽtur. Non procul ab huiusmodi templo ad hanc uiam ingentes tectorũ edificiorum ruinæ conspiciuntur. In ijs obeliscus est difractus, & quantum ex metarum uestigijs coniectura consequi potest, crediderim ibi Antonini Caracallæ circum exstitisse, quo loco aiunt antea domicilia Prætoriana fuisse Tyberij Cæsaris militum. Nã tradit Suetonius Romæ hũc castra constituisse, quibus prætorianæ cohortes uagæ ante id tempus, & per hospitia dispersæ, cõtinerentur. In Appia præterea fuit Aegeriæ lucus à Numa camænis dicatus. Plurima in hac sepulchra fuere: quorum etiamnum uestigia apparent. Idq;. M. Tull. innuit, An tu, inquit, egressus Porta Capena, cum Collatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra uides, miseros Putas illos? Sed cum in illis neq; ullum ornamentum, neq; ulla fere inscriptio integre duret, difficile sit necesse est, certum quid de ijs afferri, uno fortasse excepto, quod paululum à Caracallæ circo abest, eo quidem loco quod caput bouis appellarunt, tale legitur. CAECILIAE Q. CRETICI. F.

METELLAE CRASSAE. In certum fuisse ubi sepultus iaceret Scipio Africanus Liuius autor est: nam Linterni conspiciebatur ipsius sepulcrum cum statua. Romæ similiter extra Capenã tres in Scipionum sepulcro statuæ uisuntur: duæ Publij, ac Lucij Scipionum, Tertia Ennij. Q. Cælij monumentum in quo Pomponius Atticus ipsius nepos conditus fertur, V. millibus passuum à Capena abfuit. Galieni autem .ix. mill. pass. ab Vrbe in Appia. In qua quidem millium passuum interuallo Cella reperitur, cui uulgo domine quo uadis inditum est, ea ratione, q̃d cum. D. Petrus ab imperatoris, indignatiõe sese subducens Roma profugeret, ibi Christum obuium habuerit, cui dixerit, domine quo uadis? eiq; illum respõdisse, Romam iterum crucifigi. Ibi ut est omnium opinio in marmore diuina Christi uestigia impressa conspiciuntur, quamobrem effectum est, ut sempiternæ eius rei memoriæ fanum sit erectum.

De Trigemina porta, & de uia Hostiensi Cap. XVIII.

VLtimam quidem portam Trigeminam ideo dictam accepimus quod per eam ad certamen cũ tribus Curiatijs tres Horatij egressi sunt. Verũ tũc non eo erat loco, quo hodie conspicitur. Antea. n. fuit ad Tyberim, Auentiniq; radices, iuxta scholã, sicut nunc appellant, græcorum. Auentinusq; non in urbe erat. Icirco Liuius memorat cura ædilium porticũ

extra hanc portã Auentinũ uersus stratam. Quamuis Solino autore Alueus Aquæ appiæ ad Salinas proferretur, qui locus est iuxtà Trigeminam, Idem scribit Cacum habitasse locum, cui Salinæ nomẽ est, ubi Trigemina est porta. Quidam narrant Auentino intra Pomærium recepto, hanc ipsam Portã mutatam Atq; ad ipsius Auentini radices, Tiberimq;, qua in latum Campum Testatij exitus est, renouatam. Hoc autem argumento nituntur, quod Liuius de bello Macedonico tradit ab Aedilibus porticum inter lignarios, qui, ut mox dicetur, erant ad Testatium, extra Trigeminam factam. Verum si neq; Sylla, neq; Cæsar, intra Pomærium complecti hũc mõtem uoluere, quo pacto quis belli Macedonici tempore, quod multo ante gestum est, in urbem ascitum, credat? cum iam eò Trigemina esset translata? equidem existimo Liuij sententiam de Aedilibus, à quibus inter lignarios porticus intra trigeminam constructa sit, recte habere, porta in suo etiam loco ac sede permanente, egredientibus.n.ex hac porta, occurrebant in Testatio lignarij, nisi forte quis putet Ancum Martium, à quo ob urbis tutelã, muro Auẽtinus est cinctus, in Testarij exitu portam eiusdem nominis reliquisse. Hæc autem eò, ubi nunc est, traducta, diui Pauli nomine ab ipsius templo nuncupatur: cum uero Auentinus intra pomærium reciperetur, ab hac porta rectà primum, postea uero transuersus per fluminis ripam, usq; ad Ripam murus ductus est. Quæ uerò ab hac initium sumit uia, Hostien

sem, quod Hostiã ducat, dixere. in hac uia milliario paulo plus ferme ab urbe nobilissimum D. Pauli tẽplum sese offert à Constantino erectum, posteà tot, ac tam praeclaris ornamentis illustratum, atq; opere museato ab Honorio Pont. uariae distinctum. sub huius templi ara maiori D. Petri ossa, atq; una Plurimae Reliquiae cum summa ueneratione seruantur. Huius uestibulum ab Hadriano primo Pont. imitatione templi. D. Petri à Dono instructi, lectissimo marmore stratum constat. Hinc ad mille pass. caenobium presto est, à tribus fontibus nomen retinens. Hic. n. caput à. D. Pauli ceruice diuisum, cum ter insiluisset, tres repente fontes scaturijsse manifestum est, quae à praetereuntibus uideri & gustari possunt D. Bernardi Monaci locum colunt. Verum celi grauitate, quoniam in paludibus sit, & pestilenti aspiratione penè desertus locus uidetur.

De portis Transstiberinis & de porta ripae, & uia portuensi. Cap. XIX.

IAniculum siue Transtyberinum maius ultra flumen est, totumq; muro cinctum tres habet portas. Prima transtiberim ac Ianiculum montem posita à Nauali, cui proxima erat, ut scribit Sex. Pompeius nomen accepit. Qui locus ideo sic dictus putatur, quod eo naues appellerent, ut ex eo loco precipue apparet, quam hodie Ripam nominant. Quamobrem nunc quoq; porta ripae dicitur. Portuensem quidam

appellauere, quod ea Portũ iretur, quem locum ad Tyberis Hostium Claudius Imp. cõdidit. Quocirca ab illius tempore ad nostrã usq; ætatem, nec. n. antea notum fuit quo nomine uocaretur, hoc nomẽ uia ipsa retinuit. In hac urbe fuit fanum portum. Idem Claudius hic turrim in mari extruxit phari imitatione, qui ad Alexandriam in medijs fluctibus surgit, lumine super accenso, ut naues noctu cursum tutius teneant. Hac tempestate, & turris, & quicquid olim fuerat tanta impensa molitũ, fluctuum motu atq; agitatione paulatim consumptũ attritumq; corruisse uidetur; præpter D. Luciæ tẽplum, cuius dignitatem inter Christianos omniũ amplissimã, facileq; principem uidemus, ut etiam Formiensem episcopum habeat. Hic locus nunc à quodam cornu Tyberis secatur, atq; ideo fluuiolum uocant. Portus Vrbis ut non tam crebram apud ueteres scriptores mentionem inuenias, ita frequentissime Romani portus, quem ferunt paruam insulam à Tyberi factum, duobus millib. passuum ab Hostia differre. Hæc Suetonius scripsit. Claudius tria passuũ millia partim effosso mõte, partim exciso canalẽ absoluit ægre, & post XI. annos quamuis continuis XXX. hominum millibus sine intermissione operantibus portum Hostiæ extruxit, circunducto dextro, sinistroq; brachio, & ad introitum profundo iã solo mole obiecta, quã, quo stabilius fundaret, nauẽ ante demersit, qua magnus obeliscus ex Aegypto fuerat aduectus, cõgestisq; pilis supposuit altis=

ſimã turrim in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes curſum nauigia dirigerent. In dumis, quibus refertiſsimus dẽſiſsimuſq; eſt locus, per uetuſtis lapides, marmoraq; uiſuntur huiuſmodi, ut ad urbẽ ædificãdam ſatis ſint, magnitudine adeo incredibili, ut admirationem moueãt intuentibus, qđ eò tantæ moles inuehi potuerint. in horum marmorum duobus lateribus notæ extãt, quibus partim (plinio aſſerente) pondus, partim numerus lapidum ſignificatur, prout quiſq; mercator miſsiſſet, ſed ad portam Ripæ redeamus, in ea antiquiſsimis literis in ſaxo inciſum monumentum extat, quo indicatur Arcadio, atq; Honorio autoribus ac principibus maximam partem mœniu mromanorum inſtauratam.

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS AC TRIVMPHATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS VRBI AETERNAE MVROS, PORTAS, AC TVRRES EGESTIS IMMENSIS RVDERIBVS EX SVGGESTIONE V. C. ET MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE STILICHONIS AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT CVRANTE FL. MACROBIO LONGINIANO V. C. PRAEF. VRBIS D.N.M.Q. EORVM.

De porta ac uia Aurelia. Cap. XX.

SEcundam portam transtyberim in ianiculi uertice, quem hodie Montorium quasi montem aurium dicunt, Aureliam, ab Aurelio Viro consulari structam, ueteres nominauere. Accidit autem q; omnibus fere portarũ nominibus mutatis, à uijs illæ nomen acceperunt. Quidam duplici causa sic appellatam hanc portã, uel ab Aurelio Viro consulari, uel ab Aurelio imperatore putarũt. Quo nomine apud priscos esset ignoratur. Nunc Diui Pancratij ab ipsius templo, quod uel à Simmaco Pontifice, uel ut quidam opinati sunt, ab Honorio primo positum traditur, nominant. Non me fugit à Procopio, qui Gothorum, ac Belisarij res gestas literis mandauit, Pancratianã dici. deinde breuissimo interuallo ab Aurelia sepulcrum Adriani constructum, quod hodie castellum sancti Angeli nominatur. Quod si sic haberet, necesse esset putare Aureliam uiam ad Tyberis ripam iuxta Adriani sepulcrum fuisse. Atq; sic ab Aurelio Imperatore dictam, quam in pomærio ampliãdo addidisset. Similiter quæ postea Sãcti Pãcratij nocata sit, ab Aurelio consulari uiro principio nomen habuisse. Tradunt præterea eandem, quod à Traiano refecta esset, Traianam nuncupatam. Hac iter est ad Etruriæ maritima Pisas uersus. Ad hanc uiam Hortos Galbæ fuisse scimus, in quibus eius corpus autore Suetonio sepulturæ datum est. In eadem Calistus tribus ad urbe millib. passuum, nec procul inde fe=

lix Primus extructo prius templo ab eius nomine dicto, sepulti memorantur.

De Porta Septimiana & de uia Iulia Cap. XXI.

PORta, quæ est intra Pancratianam, atq; flumen transtiberim multo post tempore septimiana à septimio seuero Imperatore etiam nunc appellatur. Spartianus est autor hunc Thermas magnificentissimas iuxta portam sui nominis fecisse: Hicq; fanũ septimianũ, aramq; itidem septimianam, & in portæ frontispicio septimij nomen incisum fuisse, scribit. Hæc eadem cum uetustate iam cõsenuisset, ut ferme iam esset collapsa, ab Alexandro VI. Pont. à fundamentis est renouata. Aliqui sub Iano, quod sub Ianiculo esset, portam dixere. Fontinalem à fontiũ nymphis olim dictam uolũt. Liuius tradit Ab ædilibus aliam porticũ ad fontinalem iuxta Martis aras, qua in apertũ campũ itur, erectam. Hinc uia egrediebatur, quæ triumphali iuxta sanctum spiritum respondebat. Hanc Iulius. II. Pont. secundũ Tyberis ripã perpendiculo direxit, pulcherimis aũt ornatissimisq; ædificijs utraq; ex parte constructis Frequẽtissimam reddidit. quidam narrant hũc ipsum pontificem in animo habuisse, ut ea hæc à D. Petro ripam usq; omnibus ædificijs, quæ alterutra ex parte impedimento esse potuissent, demolitis, extenderentur. Suetonius tradit. Viam Vitelliam à Vitelliorum familia dictam à Ianiculo usque ad mare proferri.

De Triumphali Porta ac uia. Cap. XXII.

CElebratur præterea triumphalis porta dicta quod per eam triumphi agerentur, & triumphantes Imperatores in capitoliũ cum pompa deducerẽtur. In ripa Tyberis iuxta locum, ubi etiamnum quædam fundamenta in flumine, cui pons sancti angeli imminet, antiqua illa quidem uisuntur, quæ fundamenta pontis eius esse dicuntur, qui est post sanctũ spiritum. pons quidem, qui hoc in loco fuerat quemadmodum & uia qua ad obeliscũ progrediebatur. C. Cæsaris, qđ sancto Petro proximus est, triũphalis uocabatur. Quin etiam quicquid soli circum ea loca esset triumphale dixere. Nonnulli præterea & pontem & portam, quod in uaticanum ducerent, uaticanam appellauere.

De Sex portis Vaticani. Cap. XXIII.

LEo IIII. Pont. Vaticanum muro cinxit. Icirco urbs Leonina diu nominata est. Sex portas necessarias quidẽ fueri curauit. Prima fuit, quã sancti spiritus ab eius Xenodochio, iuxta quod esset. uocãt loco est aliquantulum edito. Nec diu est cum fuit instaurata. Hac Transtyberin e regione septimianæ adeunt. Secunda, quæ est ad Vaticani fornaces Turrionis hodie nomine notatur. Posterula quidem à posterulo nescio quo saxone, qui prope hanc habitaret. Vel potius quod in posteriore Vrbis parte esset

constructa. Nuncupata est. Tertiam insuperiori parte templi sancti Petri loco eminenti positam Pertusam appellant. Porticula uerò quæ hinc exiguo spatio distat, ex superiori parte Hortorum, qui in Vaticano sunt, posita, in alijs, quæ Sex numero sunt, nõ reponitur. Nec eius cuiquam usus est, præterquam ijs qui palatium colũt. Quarta est in foro sancti Petri, alias Peregrina à Peregrini templo. Hodie uel ab Hortorum nomine, uel ob pulcherrimum Prospectum Beluedere uulgo omnes uocant. Quintam sub sancti Angeli Castello locatam, qua in uaticanum itur, nõnulli Posterulam quoq; dictam uolunt. Sextã illam addunt, quæ ab exitu pontis sancti Angeli ad sanctum petrũ ducit, Aeneam dixere ab Aenea porta antiqua, quæ inter castellum atque pontem angusta quidem satis atq; erecta fuit. Hanc Alexander VI. Pont. in castelli sancti Angeli instauratione sublatam, alióq; trãslatam, latiorem pulchrioremq; restituit. Viamq; Alexandrinam usq; ad palatij portam ad perpendiculum, é medio Piramide impedien te sublata, direxit. His omnes fere uaticani portas, murosq; renouauit uetustate attritos, in muro uia ad pontificum securitatem, commodumq; à palatio Castellum usque facta.

De alijs Antiquis portis Romæ Cap. XXIIII.

ALiarum portarum apud scriptores mẽtio est, ubi autem illæ fuissent, incertum. In ijs Lauernalis fuit à Lauerna furum dea, quos Lauernio=

nes appellauit Antiquitas. Item Rudusculana, quasi rudis ac deserta, Rutumena ab aurigæ nomine. qui p eam uictor ingressus est. Catularia à canicula, cuius tempore cane rubea mactata sacra ad eam faciebant, quod eius numen segetibus maturādis præesse putaretur. Minutia præteræa à Minutio piacularis, salutaris, sagninalis, Libitinēsis, fenestella, qua Tanaguil cum populo uerba fecisse dicitur, eius uiro Tarquinio ad necem saucio, Accedit stercoraria ad Capitolij Ascensum. Nonnulli à uijs etiam portas dixere, ut Veientana, Tiburtina, prænestina, Valeria, Ardeatina, Flaminia, Salaria, Numentana, Appia, Hostiensis, portuēsis, sed hæc reuera uiarum uerius quam portarum sunt nomina.

De uijs quæ alias fuere, Cap. XXV.

FVere aliæ etiam uiæ prope Romam celebres, ut Valeria, qua in Sabinos, Marsosq;, hodie uulgo Tagliacozzo dictos, iter erat, ut setina, quæ ad urbem quā Sessam hodie appellant, Ardeatina Ardeā non procul ab eo loco ubi nunc Neptunus est, ducebat. Eratq; hæc uia inter Hostiēsem, atq; Appiam. Asinaria, quam Sex. Pompeius inter Ardeatinam, ac Latinam ponit. Sublacensis, sic dicta, quod ea Sublacum iter esset, iuxta hanc Aqua Claudia deriuatur. Veientana, quod ad Veios iret. P. uictor quintianam, Gallicanam, Patinariam, Ciminiam, Corneliam, Tybertinam, Gallicanā Laticulensemq; ad

iungi. In urbe preterea nobiles uiæ fuere Alta=ſemita in Quirinalis dorſo, Via lata ad campum Martium pergens, Suburra admodum celebris ad radices Aexquilini. Via ſacra, quæ per forum Ro=manum ad Capitolium ducebat· Via noua, Recta, pu blica, fornicata, de quibus tunc agemus, cum locus po ſtulabit. Quemadmodum uero in marmoreo monu=mento legitur, quod in porticu palatij conſeruato=rum ſeruatur In Capitolio, ſuis priuatis pecunijs Veſpeſianus urbanas uias inſtaurauit. Sic. n. habet.

IMP. CAESARI VESPASIANO AVG.
PON. MAX. TRIB. PONT. III.
IMP. IX. PP. CON. III. DES. IIII.
S. C.
QVOD VIAS VRBIS NEGLIGENTIA
SVPERIOR. TEMP. CORRVPTAS
IMPENSA SVA RESTITVIT.

DE ANTIQVITATIBVS RO. LIBER SECVNDVS.

De septem Vrbis collibus, Primo autem de Capitolio. Cap. I.

Actenus de Vrbis circuitu, ac de portis & quicquid extra mœnia esset, satis expositum uidetur. Nunc colles qui nunc sunt aggrediamur, à quorum numero quoniam septem quondam fuissent, Vrbem septimontium appellauere. Hos autem fuisse compertum est. Tarpeium, Palatinum, Auentinum, Cælium, Exquilinum. Viminalem, Quirinalem. Deinde ut apparet, Cæliolum, & qui Hortulorum, & Transtyberim dicti sunt, addictos fuisse non est obscurum. His accessit Ianiculum & particula uaticani. Ipsorum uero colliũ uel ædificiorũ causa, quæ in'ijs Vallibus magnifice extructa, impediunt, uel ruinarũ, explicata ac distincta ratio ægre haberi potest. Accedit quod nõ uno in loco colles, qui disiuncti, ac separati fuerant, nunc iuncti, unius tantum speciem præ se ferant intuenti. Sed de ijs particulatim, primum autem de Tarpeio, siue capitolino tanquam insigniori dicendum. Sacris.n. cerimonijs dicatum etiam Cic. prædicat, cum excellenti in tumulo ciuitatis deos, deasq; omnes immortales

ſedem capitolij in ſaxo conſtitutam incolere affir= met. In hoc tanquam ex clariſs. orbis terrarum atq́; omnium gentiũ loco ab omnibus terris triumphi pe tebãtur. Initio Saturnius uel à ſaturno, qui in eo ſuũ domiciliũ eſſe uoluerit, uel ab urbe ſaturnia ab eo cõ dità, dictus uidetur. Tarpius eſt poſtea appellatus à Tarpeia uirgine, quæ cum capitolij arcem ſabinis prodidiſſet, Romulo cum illis ob fœminas raptas bel lum gerente, atq; ibi necata, ſepultaq́; fuerit, ex eius nomine monumentũ colli relictũ eſt, quod rupes Tar peia, ſaxumq; Tarpeiũ uocaretur. Capitolinus dein de nominatus eſt à capite hominis ibi reperto, dum foderent fundamenta in Iouis temp lo, autore Var= rone, conſtruendo. Iccirco Haruſpices hanc ſedem, Caputq́; omnium gentium futuram predixere. Vul= gus uero, à quo omnia corrumpuntur Campidoglio uernaculo ſermone paſsim appellat, Regum tempo= ribus Liuio ſignificante totum muro cinctũ conſtat è quadrato lapide. Noſtra aũt tẽpeſtate defoſsis eius fundamentis ingentia ſaxa eruta, ea forma ſpecta= tum eſt. Tarquinus ſuperbus ex pœmeriæ manu= bijs capitolium conſtituit. Quamuis à priſco ceptũ illud opus uideri poteſt. Mariano bello totum incen dio conflagrauit, à Sylla tamen inſtauratum, atque à Catulo dicatum accepimus. Cuius rei etiam nunc monumentum argumento eſſe poteſt, ijs autem lite= ris inciſũ legitur. Q. LVTATIVM. Q. F. Q. CATVLVM COSS. SVBSTRVCTIO= NEM ET TABVLARIVM. DE SVO FA

CIENDVM CVRAVISSE. *Rursus sub Vitellio igni depopulatum, atq; à Vespasiano refectum constat. Ait.n. Suetonius hanc capitolij restitutionem aggressum ruderibus purgandis manus primū admouisse, ac suo collo quædā extulisse, ut alios alacriores ad opus redderet. Sub Vespasiani mortem deinceps incendio absumptū, à* Domitiano *restitutū septuagies* Septies *centenis millibus aureorum memoratur.* Aeneas *portas habuit capitolium,* Aeneasq; *tegulas, quas* Catulus *inaurasse dicitur.* Easdem Honorius *ad sanctū* Petrū *transstulit, ijsq; ipsius templi testū contexit.* Harū *quædam ad hanc diem etiā extant.* Multas *turres in* Capitolio *fuisse* M. Tull. *est autor.* Marcellinus *scribit* Magni Constantini *filiū constātem, cū* Romam *uenisset, ipsiusq; ingentia opera, & reliqua superbissima magnificentissimaq;* Vrbis *ædificia inhians spectaret, admiratione obstupefactū, præcipue cū oculos atq; animū ad* Capitoliū *intendisset.* Non *diuersa narrat* Casiodorus. Ait.n. Sūmū cē *miraculū* Traiani *forū spectare,* Capitoliū *uero omnia omniū mortaliū ingenia longo interuallo superare.* Profecto *admiranda, singula, quæ in eo colle fuere, sunt existimata, in quibus* Arx, *innumera deorū templa, uariaq; ornamenta fuere, hodie tamen omnibus ijs spoliatus collis, in pristinū statum, & ferme ad antiquam solitudinem, qua ante urbem conditam fuisset, redactus uidetur.* Tūc.n. *nihil fuisse aliud compertum est, autore etiam* Ouidio, *quam pabula, atq; Syluas, ad quas armenta cogerētur.* Sed

ſingilatim de omnibus, quæ in Capitolio ipſo fuere, primum uero de arce exponamus.

De Arce capitolij, de templo Iunonis Monetæ Deq; ædibus Manilij, ac. T. Tatij. Ca. II.

QVamuis una tantum appellatione Tarpeius mons capitolij nomine uocatus ſit, Nihilominus in arcem, atq; in capitolium à ſcriptoribus diuiſum ſcimus. In rerum geſtarum monumentis legimus Gallis ſennonibus omni impetu in urbem duce Breno irruentibus, reliqua ciuitate metu deſerta, omnes in capitolium confugientes, illud tenuiſſe. Parumq; abfuiſſe quin etiã caperetur, niſi Anſerum clangore & M. Manilij diligentia ſeruatũ fuiſſet, cuius monitu hoſtis pene introductus, de muro deturbatus eſt. Ad collis radices iuxta ſancti Andreæ in uincijs ædiculam, portam ex marmore repertam ſcimus, quæ multis gradibus aſcendentibus, illius aſcenſus, qui in Arcem duceret, argumento erat, quoniam uero hæc porta proxime flumen uidetur eſſe, exiſtimari poteſt Tarpeiam uirginem per eam aquatum exijſſe, unde commodam opportunitatem hoſtis intro mittendi nacta ſit. Quidam uolunt ad eam partem inclinatam Arcem, qua Palatinum forum Romanum ſpectat, Ouidij auctoritate adducti, qui ſuis uerſibus teſtatum reliquit, Templum concordiæ quod propè forum erat, cuius etiã nunc ueſtigia apparent, eo loco ſurgere, unde plurimi gradus ad Iunonis Monetæ,

netæ,quæ in Arce pculdubio fuerat,ducebãt. Scribit Liuius uictoriam,quæ in summo concordiæ templo erat, fulmine ictam, dum inferretur,ad alias uictorias,quæ in Arce essent , adhesisse , quare iure hæc loca sibi inuicem proxima fuisse coniecere.Dionysius tamen in Sabini belli descriptione aperte indicare uidetur ea parte fuisse arcem,qua superius est monstratum. Ait.n.Romulum cum copiarum parte extra urbem exquilinum occupasse . Alteram uero, cui dux erat Etruscus Lutumo Quirinalem nondũ eam appellationem habentem tenere iussisse . Quorum apparatu cognito,Tatium Regem Sabinorum nocte exurgentẽ exploratum per regionem duxisse, nullumq́; in agris detrimentum intulisse . Ante occasum solis inter Quirinalem,& Capitolium in cãpo castra posuisse,& cum uideret firmo præsidio occupata ab omnibus omnia,neq; locum tutum sibi relictum ullum,in multam incidisse anxietatem,nõ inueniens quo pacto posset ibi esse diutius,nescienti autem quid ageret,inopinatam adfuisse felicitatẽ, tradito ei loco uno munitionum optimo per huiuscemodi occasionem.Pretergredientibus.n. Capitolij radices Sabinis ad explorandum si qua pars collis inueniretur,quæ furto capi,aut ui posset,uirgo eos quædam ab excelso speculata cõspexit,Tarpeia nomine compellauit,quibus uerbis apparet non forum romanum spectasse arcẽ,sed in ea parte potius, de qua supra exposuimus. fuisse positam.Tarpeiã.n. in arce fuisse fateri necesse est, cum Sabinos non prope

Quirinalem, sed cum ad radices flumen uersus conspexit. Accedit quod rupes Tarpeia, ut mox dicetur, quæ à Tarpeia uestali nomen accepit, in ea parte est, quæ ad tyberim uergit, non qua cõcordiæ templum spectatur. Quod attinet ad ascensum arcis ad concordiam, illa ratio afferri potest, quod, quia in colle est, ad Arcem uerò non uno tantum ex latere ascendebatur, ab eodem etiam ad Monetæ Iunonis templum ascensus, erat, quod ad eam partem positũ fortasse fuerat. Locus uerò unde uictoria ad alias, quæ in arce fuerant, euolauit, non admodum ijs uicinus fuisse indicat, uim tamen fulguris non adeo insignem distantiam, disiunctionemq́; uerticis istorum locorum denotat, sicut reuera non fuisse uideri potest. Igitur in arce Monetæ fuit templũ, uoto à Camillo ob rem bene cum Auruncis gestam, erectum, à monendo uero dicta est dea, nam ferunt post stragẽ illam memorabilem à Gallis sennonibus editam, in arce auditam uocem fuisse Iunonis, quæ de quibusdã sacris faciendis Romanos moneret. Manilium uero cuius uirtus præclara, ac fides singularis cognita, spectataq́; fuerat in patria, cum obsidione Romani in capitolio misere premerentur, quoniam tyranidem occupare aggressus fuisset, ex Tarpeia rupe deturbatum memorãt. Iccirco sancitum est nequis deinceps in capitolio habitaret. Huius domus, quæ erat in ipso Capitolio, solo fuit æquata. Eodemq́; loco templũ Iunonis monetæ cõstructum est, hoc autem ibi fuisse putatur, ubi nũc conseruatorum sunt horti. Solinus

tradit eodemmet loco. T. Tatium habitasse, quo fuit Monetæ Iunonis templum. Huic signandæ pecuniæ officinam, quæ postea ad Saturni templum translata sit, adiacuisse Liuius scriptũ reliquit. In Arce Vrionis simulacrum ex cupresso fuisse, integrumq; per diu mansisse Plinius meminit. Anseris preterea fuit statua ex argento, cuius clangore, plausuq; alarum romani dormientes sunt excitati, qua nocte Galli capitolium fere obtinuerunt. Plutarchus narrat cum primum censores essent renuntiati, munusq; iam obire cœpissent, ob memoriam, statim de uictu Anserum sacrarũ solicitos, quæ in capitolio seruarentur, illum diligenter curasse solitos.

De Cliuis capitolij, de capitolio, de Iouis tonantis tẽplo, de fortuna. De rupe tarpeia, De saturni templo, de saxo carmentæ. Cap. III.

VAriæ olim uiæ ad capitolium ascensum præbebant, quamuis ex ijs una omnium celeberrima, fuerit. Hanc fuisse putant, quæ contra uelabrũ esset, Liuius scribit eam à censoribus sterni iussam. M. Aemilio Cos. Suetonij autoritas magnam fidem rei addere uidetur. ait. n. Cæsarẽ Gallici triũphi die uelabrũ præuehentẽ pene curru excussum axe defracto. Ascendisseq; capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atq; sinistra Lychnos gestantibus. In hoc cliuo M. Tullius scribit Milonẽ domũ armis, clypeisq; refertissimam habuisse. Fuit & ster

coraria porta, nam Sex. Pompeio autore ad XV. Cal. Iulij è Vestæ tēplo stercora, ceteraq; fæda, atq; immunda quendam in locum in medio Cliuo capitolino paratum comportari, conijciq; solita, quæ ster coraria porta clauderentur. Alium ascensum habuit capitolium, nempe è regione fori Romani, rectà concordiæ templum spectantem. Ad huius cliui radices Seruius monet saturni fuisse templum. Non diu quidem est, cū uia quædam reperta dicitur, VII. pedū latitudine, quæ à foro, quod in capitolio est uersus fornicem septimianam loco plano positam extenditur. Tertius cliuus, ut etiā est superius dictum, is erat, qui à concordiæ templo ad Iunonis Monetæ ducebat. Quartus uero, quemadmodum nunc etiam uideri potest, contra urbis planiciem erat, quæ hodie admodum frequens, ac celebris est. Ibi marmorea porta pulcherrima nostra tempestate reperta est. P. Victor ait in capitolij ascēsu, qua hodie sontes puniūtur, Iouis tonantis fuisse templum, quod Augustus dicauit liberatus Periculorum expeditione cantabrica, per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumq;, perducentem examinasset. Quoniā uero ut tradit Suetonius ipsius Iouis tēplū assidue frequentaret, somniauit queri capitolinum Iouem cultores sibi abduci, seq; respondisse tonantem pro Ianitore ei appositum. Ideoq; non parum fidei somnijs adhibens, mox tintinabulis fastigium ædis redimiuit, quod ea fere in Ianuis dependebant. Iouis Tonātis simulacrum stās fulmen tenebat. A Locra,

Plinio asserente nobilissimo artifice laboratum est. Iuxta hoc fortunæ fuit etiam templum, ut ex uersibus qui in preneste sunt significatur. Tarpeia rupes unde sontes, & qui periurij dānabantur Gellio scribente detrudebantur, ex hac capitolij parte sese ad forum olitcrium (plateam montanaram hodie uocant) flectens circumibat. Scribit Dionysius collem, de quo præcipitarentur dannati, foro imminere. Quamobrem nonnulli coniecerunt forum romanum secundum radices capitolij inter hunc collē atq; Palatinum fuisse: rupemq; ibi, ubi tūc morti aliquo crimine damnati destinabantur, extitisse. Sed hic uicus erat Iugarius. Dionysius tamē tarpeiæ rupis appellatione totum collem comprehendit, ad huius radices Saturni templum fuit, ubi uetus Aerarium seruabatur, quod à Publicola primum constitutū dicitur, paucis ab hinc annis hoc loco erat cella cum turri, quam Sancti saluatoris ærarium siue in statera. quæ xenodochio. D. Mariæ in porticu, ut nunc loquuntur, erat proxima, nominabāt. P. uictor saturni templū, atq; opis in iugario uico locat. Diciq; potest eo loco quamuis positum, uico tamen impendisse, in statera appellabant à stateræ forma, cuius uestigia etiam Varronis temporibus, extabāt. Tarpeiæ rupis pars Carmentæ saxum dictum est, ea autem est, quæ ad Tyberim uergens recta ad D. Mariæ templū respōdet.

De Iouis Opt. max. templo. De Clauo Annali, de templo termini, ac fidei. Cap. IIII.

IN capitolij margine ex ea parte quæ apposita est foro, cui montanario nomen est, pulcherrimũ ac celeberrimum Iouis opt. max. tẽplum fuit, quod aliquando capitolium etiam Iouis nomen habuit. Quare multis post annis ad huius collis radices San cti saluatoris cognomento in maximis appellatum constat. Tarquinus Priscus id uouit, quod deinde Su perbus aggressus in eius fundamentis tantum libris argenti XL. millibus expensis, quoniam roma sta= tim pulsus sit, sacrare non potuit, quamobrem à M. Horatio publicolæ collega postea, ut ex marmore qđ D. Agathæ tẽplo seruatur, apparet, dicatum est. M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEM PLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDI= CAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATO RES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLEMNE CLAVI FIGENDI TRANSLA TVM EST. Templum hoc in circuitu ducentorũ ferme pedum erat Dionysio scribente quoquo uer= sum habens, à parte autem qua frons meridiem tri= plici columnarum ordine comprehendebatur. Ab obliquis uerò partibus simplici, in eo tria sacella fuis se æqualia inter se communia habentia latera. Me= dium quidem Iouis. & ab utraq; parte, Iunonis à dex tera, à Sinixtra Mineruæ. In hoc templo fuit ady= tus, siue cella penetralis, in quam ingredi nulli exce= ptis sacerdotibus fas erat. Hic duæ aureæ coronæ ser uabantur, unã XX. Philippeis nũmis æstimatam

Pamphiliæ legati dono dedere, altera à Carthaginensibus missa traditur quo tempore uictoriam samnitum gratulati sunt Romanis. Inter hãc & Mineruæ, cellam Iouis Imperatoris erat simulacrum preneste inuectum. Ante Mineruæ cellam dij stabant, quos noxios uocitabant, ij tres fuerant statuæ, quæ genibus uehementer niti, conatumq; edere uidebantur. Hic preterea fuit tabula Nicomachi de Proserpinæ raptu. Inter hanc uero & Iouis cellam singulis annis Prætor clauũ figere solenni ritu ac sacrificijs solebat. Tũc.n. nullo literarum usu adhuc inducto, eo numerum annorum significabant. Clauumq; annalem appellabant. Hoc uero Mineruæ tanquam artium inuentrici tribuebant. Ad Mineruæ sacellum Iuuentæ erat cellula. Plinius se in eo uidisse scribit canẽ æneũ uulnus lingentem. Plurima in hoc templo signa, atque ornamenta fuere. Inter cætera statua aurea quã Claudius Imperator dedicauit. Alia præterea uictoriæ nobilissima. Eodem in templo loco subterraneo libri sybillini seruabãtur. Quorum cura. x. Viris cõmittebatur. Hic uasa Sex de Mirrhino fuisse dicuntur, à Pompeio in Triumpho Romam portata. Hic fœdera, ac pacta romanorum, atq; carthaginensium in tabulis æneis ab Aedilibus seruabantur. Palliolum insuper purpureum, cum quo quotiescunq; Aurelianus Imperator regia indumenta sua conferret, pallida, cineriq; similia admirabili colore suo reddebat. Ferunt hoc ab interiore India à Rege Persarũ missum Aureliano dono datum. In hoc templo sæpissi-

me conciones haberi, & senatusconsulta fieri consueuere. Nouiq; huc Coss. hic sacra facere soliti sunt. In fundamentis huiusmodi templi iaciendis humanũ caput repertum dicitur, ex quo capitolio nomen fuit. Cumq; Tarquinius constitutum haberet multis fanis sublatis, Iouis templum in eo extruere, per auguria deos rogauit quorum antea templa fuerant, Ioui ne cedẽdum, aliò eorum fanis translatis putarẽt omnium sacellorum exaugurationes admisisse aues, in termini fano non addixisse, memorant. Quamobrẽ ea causa sacrificijs decretis, ab augurijs moniti sunt, termini cõiunctionem cum Ioue eternum Imperium significare. Erat autẽ terminus nihil nisi rudis quidam lapis. Huius dei templum in superiori parte foramen habebat, ut libera facultas esset aspiciendi cælum, terminum. n. nequaquam occultãdum, imò latius dilatandum censebant. Siquis uero terminum exarasset, ipsum cum bobus sacrum execrabilẽ prorsus, grauissimeq; puniendum Numa statuit. Addunt neq; in Martis, neq; in iuuentæ fano aues de Iouis tẽplo addixisse. Optimo quidem augurio, quasi terminus sua firmitate Imperij stabilitatem, ij uero partim florentem, uiridemq; perpetuitatem nullo timore senescentis, uetustatis, partim uirtutem in bellicis rebus gerendis significarent. Ad Iouis igitur templũ fuit termini fanum. Vitellij Titiq; temporibus cum omnibus uicinis ædificijs incendio consumptum Iouis opt. max. templum conflagratumq; narrant. Iuxta hoc Fidei fuisse templum Cic. autor est. In hoc Pli

nius scribit imaginem senis extitisse pulcherrimam cum lyra, senemq; præcum fidibus docētem mire ab excellenti artifice fictum.

De templo Iouis feretrij, Iouis custodis, Vrio nis. De curia calabra, de ædibus Romuli, de senatulo atq; Asylo. Cap. V.

FEretrij Iouis templum ex ea parte, quæ capito lio respondet, ubi nunc est Ara, cæli fuisse pro cō perto est. Omnium templorum antiquissimum, quippe quod à Romulo uoto in Cenineñsium expeditione facto fuerit extructum, fuisse traditur. Is in eo bello Acrone hostium duce cæso, ipsius spolia, cum in capi tolium uictor ascendisset, in uicina quercu suspendit. Opima autem ea sunt dicta. Liuio autem autore, adeo rara eius fortuna decoris fuit, ut usq; ad Augu stum nullus unquam repertus sit, qui eum locum opi mis spolijs ornaret, Cornelio cosso, ac. M. Marcello exceptis, quamobrem illustriorem Romulus gloriā est cōsecutus. Ea autem opima censebantur spolia, cū dux ducem sua ipsius manu trucidasset. Hoc tem=pore quasi Romuli institutum sequantur, aut Roma norum triumphantium morē, imitentur, in solenni pompa Augusti mensis, seruatoris Imaginem circū ferunt, atq; una nonnulla simulacra trūcis affixa, ue luti trophea gestare solent. Cum Romanis fædus es=set feriendum, ex hoc templo sceptrum sumebant, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus feri=

rent. A quo quidem feriendi modo putat sex. pompeius templum ita appellatum. Ancus Martius aliquando id ampliauit collapsumq; Cæsar Pomponij Attici cohortatione restituit. Ferunt. hic postea à D. Gregorio Aram cæli, ædificatam. Cænobium hodie pulcherrimum esse ibi nemo ignorat. Nunc Frãciscanorum familiæ, olim Monaci coluere. Multas antiquitissimas habet columnas. In quarum una legitur. A CVBICVLO AVGVSTORVM. In templi exitu paruus, sed uetustate insignis obeliscus est, preterea tres statuæ Constantini Imperatoris. In capitolio insuper maximum Iouis custodis tẽplum à Domitiano extructum fuisse, ab eoq; dedicatum ferunt. Ac se ipsum in ipsius dei gremio locari uoluisse. Quidam ibi fuisse, ubi Sal in Capitolio seruatur, senatorisq; palatium est, putarunt. Inter tot autem res uetustissimas huius collis nihil fere hoc excepto, tametsi ne illud quidem integrum sit, reperias. Ex quadam tamen inscriptione, de qua in initio huius libri mentio est, quæ salis causa semiconsũpta exolescentibus fugientibusq; literis uidetur, hoc ædificium Domitiano uetustius fuisse declaratur. Itaq; nonnulli hic Vrionis templum posuere. P. uictor inter arcem capitoliumq; locat iuxta Asylum. Alij Veiouis templum in foro, quod nunc est in capitolio, posuere. Quemadmodum uero à iuuando Iouem, sic à nocendo Veiouem dixere. Quibusdam .n. ex dijs ut iuuarent, quibusdam ne nocerent, sacra faciebant. Veioui capram mactabant. Huius simula=

erum, quasi ad nocendum paratus esset, sagittas manu tenebat. Icc*irco pleriq; eundem Apollinem existimauere, cui dantur sagitte.* Non d*esunt qui in capitolio, ubi Sal seruaretur, curiam Calabrã ponant. Ea. n. erat publicus locus. uestigiaq; adhuc extant porticus, quæ foro immineret. Primis illis temporibus culmis curiam Calabrã erexit* Romulus. H*uc à* Rege *sacrificulo Senatus, populusq; ad festa, nonas idusq; singulorum mensium percipiendas uocabantur, ex quo nomen calabræ fuit.* Varro *scribit iuxta calabram* Romuli *domum fuisse, eamq; paleis copertã prope hanc senatulus fuit, eo in loco, quotiescunq; republicæ cõsulendum esset, senatus habebatur, multi autem, ut mox dicetur fuere senatuli.* Inter *arcẽ, & capitolium Asylum* Romulus *sacrum eò confugientibus qualicunq; crimine tenerentur perfugium constituit.* In *foro autem conseruatorum fuisse uolunt.* Dionysius *tradit, locum, qui interduo querceta esset* Misericordiæ *templum appellatum, quod idem est cum* Asylo. Thesëum *præterea ferunt primum omnium apud* Græcos *Asylum constituisse, tametsi id* Statius Herculis *nepotibus tribuere uideatur, cum insidias uimq; eorum timerent, qui ab* Hercule *uexati oppressiq; fuerant.* Apud Latinos *uero* Romulus *primus instituit Asylum, quo facilius ciuitatẽ habitantibus impleret. Statim enim successit, nam undiq;, præcipue ex Sabinis ingens seruorum, liberorumq; multitudo in urbem confluxit.* Augustus *cum animaduerteret occasionem ab Asylo male faciendi*

tradi, primus sustulit. Hunc Tyberius secutus, omnia penitus ubicunq; essent aboleuit.

De quibusdã templis, alijsq; locis Capitolij, quæ ubinam sint hodie ignoratur. Cap. VI.

IN Capitolio Ericinæ Veneris templum à Fabio Max. & Mentis ab Attilio Crasso dicatum, fuit. Hæc uia breui & angusta tantum inter se disiungebantur. Salutis, Cõcordiæ, Libertatis, Victoriæ, Præterea templum opis à Tatio consecratum, aliquando fulmine scribente Liuio tactum. in hoc Scipionis Metelli proaui statua fuit. Fortunæ primogeniæ, atq; obsequentis à Seruio Tullo positæ, templa fuere. Iouis præterea sponsoris quem Tarquinius superbus erexit, Posthumius dedicauit Veneris quoq; Caluæ in capitolio in fœminarum gratiã, honoremq; erectum est. nam Gallis sennonibus in urbẽ inuadentibus, cum in maxima funium penuria neruos arcubus, reliquisq; bellicis instrumentis parare non possent. matronæ Romanæ ex capillis detonsis miram copiam ad funes faciendos suggessere. Aliud præterea Venus ipsa, atq; itidẽ Vesta habuit. Postquam ut Sex. Pompeius author est, omnia quæ essent immunda, ac fœda, ad Vestæ templum, ut superius monuimus, ad eam porticum, quæ porta stercoraria clauderetur, deferebantur. Ex Ouidij uersibus conijci potest, in eo Iouis pistoris aram fuisse, multiq; in ea sententia fuere, ut Marphorij statuam illius.

dei simulacrũ fuisse dixerint. In foro Capitolij fuere Fauisse, quæ cellæ quædam erant, & cisternæ subterraneæ, ubi reponi solerẽt signa uetera, quæ ex eo templo collapsa essent, & alia quædam religiose donarijs consecratis. In Capitolio atrium fuit publicũ fulmine autore Liuio tactum. Bibliotheca præterea nobilissima, plurimisq́; columnis ornatissima, duas autem habuit Porticus Metelli alteram, alterã Constantini. Locum insuper fuisse ferunt, ex quo cũ bellum esset indicẽdum, aut quippiam paciscẽdum, uerbenam sumebant, qua paterpatratus, fæcialesq́; coronari mos esset. In Capitolio quoq; senatum haberi, et de rep. decerni sepissime solebat.

De multis statuis, alijsq́; ornamentis, quæ hodie extant, & olim in Capitolio fuere. Cap. VII.

INter cætera, atq; innumerabilia ornamenta, quibus Capitolium erat refertum, multas habuit statuas é subiugatis prouincijs Romã inuectas, quæ autem hodie uisuntur, hæ sunt. In conseruatorum porticu ingens caput, illudq́; æneum Commodi fuisse dicũt, qui e Neronis colosso deiecto, suum in eodem reposuit. manus similiter, atq; pes ingenti magnitudine spectatur. Ante porticum duo maxima fluminum simulacra ex marmore, nuda, ac pari forma apparent. Nilum, Tygrinq́; nonnulli putãt representatos, quod alter sphingi peculiari bestiæ ægypti nititur. alter tygridem feram immanissima habet Erminiæ

quà Tygris præterfluit, uterq; uero ad rerũ omnium, quæ ad tuendam uitam pertinent abundãtiam significãdam Cornucopiæ manu tenet. Quidam Naris, atq; Anienis amnem, qui in Tyberim defluunt, esse suspicantur, tametsi Naris simulacrum dicãt ita fingi solere, ut ex urna aquam profundere uideatur, Quemadmodum Tyberis Lupa ac infantulis significatur. In eadem porticu Aenea Lupa, cuius uberibus Romulus, ac Remus lactentes inhiant, conspicitur. De hac Cicero, ac Virgilius semper intellexere. Liuius hoc signum ab Aedilibus ex pecunijs, quibus multati essent fœneratores positum innuit. Antea in comitijs ad ficum uiminalem, quo loco pueri fuerãt expositi, locatum pro certo est. Inde in Lateranum, postremo in Capitoliũ est translatũ. Intra huius palatij portã simulacrum Herculis adhuc puberis, æneũ, inauratumq́;, præterea nudũ spectabatur: quod nunc in palatium translatum, dextra clauam, sinistra aurea poma, quæ ex hortis Hesperidum abstulerat, tenet. Repertum autem in ruinis aræ maximæ ferunt in foro Boario. In palatio satyrus miræ pulcrhitudinis est. In porticu autem caput, pedesq́; cuiusdam Colossi marmorei, & simul fragmenta, quæ antea iuxta Pacis templum erant, uisuntur. Alia præterea opera marmorea, muris inserta Antonini ex Dacico triumpho, siue. L. Veri ex Parthorum uictoria statuas habẽtia ex puro marmore, palam uidere licet. Hæc autẽ à D. Martinæ templo, quod prope Marphorium est, sublata, hunc in locum traducta sunt.

Templum deniq; marmoreum insigni pulchritudine uisendum cernitur. In palatij interiori parte ænea simulacra duo, sed pusilla continentur, uetustissima tamen, ac speciosissima, alterum stare uidetur instar habens serui, alterum nudum, innixumq;, pastori persimile corpore inclinato, spinam acu euellere de pede uidetur. Alia signa sed trunca ac mutila non desideres, ingens Leonis. x. Pont. statua à Romanis, ob immunitatem decreta, in eodem palatio asseruatur. Picturæ uerò in parietibus septem Regum gesta expressa, præterea fortissimorum Ducum Romanorū triumphos, ac uictorias habēt. In Area Capitolij statua est equestris. M. Aurelij philosophi ex ære, caduceatoris forma, quamuis. L. Verò nonnulli, uel Septimio Seuero assignēt. Non diu est cum ex templo D. Ioannis in Laterano eum in locum Paulus. iij. Pont. transtulit. Sixtus. iiij. cum opus admiraretur, inter cæteras urbis antiquitates, minusq; apte eo loco esse animaduerteret, basi pulcherrima ornauit. Plurima fuere præterea, quorum nulla certa ratio hodie reddi potest. De nonnullis tamen mentio habebitur, de quibus antea ueteres scripsere. Tres Iouis fuere statuæ, una tacta fulmine quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit. Secundam Sp. Carbilius post samnitū uictoriam erexit. Hanc Plinius adeo ingentem fuisse refert, ut à Ioue etiam Laciario conspiceretur. Hercules duas ex ære habuit: alteram à Sempronio Cos. dicatam, alteram à Fabio Max. Tarentinis superatis positam, opus autore Strabone Lysippi existima

tum. Lucullus ex Apollonia Ponti urbe Apollinem XXX. cubitorum. C. uero ac. L. Talentorum æstimatione inuexit, nunc fractum atq; dißipatum uidetur. Nemesis, Boni euentus, ac Bonæ fortunæ simulacra Praxitelis opera fuere. Iani preterea Imago in cuius dextera CCC. numerus, in sinistra. LXV. quasi ad anni tempus, ac dies significandos notatus erat. Accedunt Regum omnium statuæ, ex quibus Plinio teste nulla, Tullo, ac Numa excepto annulum habuit. Bruti, Scipionis, à quo uictus, Antiochus, Syllaq; predestris ex ære claro. Aemilij lepidi, pueri insuper pretextati Bullam ex collo pendentem habentis, quam senatus ob hostem prælio obtruncatum seruato ciue decreuit. Metellus ob seruatum ab incendio Palladium, cum parum abfuisset quin una cum Vestæ templo conflagraret, statuam similiter meruit. Adde illam Tyberij, quod annonam ingrauescentem leuasset. Plutarcus scribit Fabium Maximum sibi ipsi equestrem statuam ex ære posuisse. Populumq; Romanum aliam Bruto illi, à quo Tarquinij pulsi fuerunt, mediamq; ipsam inter regum statuas positam erexisse. Domitianus decreto prohibuit præter auream, argenteamq; hoc loco nullã poni. Cornelia Gracchorũ mater aliam habuit, Scipio Asiaticus tabulam uictoriæ contra Antiochum partæ capitolio addidit. Bocchus in Syllæ gratiam duas triũphales imagines inseruit. In quibus aureus fuit Iugurta, quẽ in Syllæ potestatem dabat. Parrhasius Ephesius in Capitolio Theseum pinxit. Vbi Clypeus

Martis

Martis fuit Asdrubalis imaginem habens. Columna præterea rostrata de cælo aliquãdo percussa. Augustus nauali bello Aegeptiaca classe superata, ex nauium hostilium rostris quatuor columnas confecit quæ in capitolio postea à Domitiano locatæ, usque ad seruij, eo autore, ætatem perdurarunt. Hodie ad sanctum Ioan. Lateranum spectãtur. Leges, & pleraq; publica acta æneis tabulis incisa sæpius monente. M. Tullio ibi seruabãtur, quarum unam fulmine tactam refert, cum dicat legum æra liquefacta. Legimus Vespasiani diligentia tria millia tabellarũ quæ deflagratione capitolij ruinis obrutæ essent, erutas, atq; instauratas. præfectiq; sunt quibus harum reficiendarum negotium datum esset. Quod ex marmore uetustissimo significatur. C. CALPETANVS STATIVS. SEX. MAETORIVS. M. PERPENNA LVRCO. T. SARTIVS DECIANVS CVRATORES TABVLARIORVM PVBLICORVM. FAC. CVR. *Tabulæ præterea in quibus leges Romulus inscribi iusserat eodẽmet loco seruabantur. Quarum hæc fuit sententia. Nihil inauspicato faciendum. Patritios tantũ sacrificijs, magistratibusq; interesse, plebis, agri colendi curam esse. Regum negotium esse rerum omnium Sacrarum, quarũ patritij custodes essent, à populo magistratus deferri oportere, Leges similiter tenẽdas, de communibus negotijs ab eo decernendum. Non statim fidem habendam fabulis, quæ falso de dijs dissipãtur. Nullum ex peregrinis dijs, Fauno excepto,*

ſacra facienda. In templis noctu ad excubãdum. Homicidas capite plectendos; nullum inſolens atq; impudicum uerbum mulieribus audientibus effutiendum. Toga ad talos demiſſa utendum, licere cuicunq; monſtruoſos partus de medio tollere. Neminem niſi per portas egredi, aut ingredi audere. Vrbis mœnia ſacroſancta eſſe, mulieremq; legitime uiro, in bonis, ſacrificijsq; uiri ſociam habendam, & quemadmodum uir paterfamilias, ita illam Matremfamilias putandam. Et ſicut illa patris, ita uiri heres eſſet. Integrũ eſſe uel uiro, uel Affinibus quo libuiſſet mortis genere Adulteram necare, mulierẽ, quæ uinum bibiſſet, Adulteræ pæna teneri. Parentibus licere filios aut relegare aut etiã, ſi uideretur. uẽdere, aut occidere.

De Vico Iugario, & Tuſco Cap. VIII.

EXpoſitis ijs, quæ in capitolio fuere, aut hodie etiã extãt, priuſquã ad Palatinũ ueniamus, quo res dilucidior ſit, de ijs, quæ in horum collium ualle ſunt, dicendum uidetur. Ad capitolij radices ex hac parte uicus fuit Iugarius, qui, ut ex Liuij uerbis elicitur, cum foro romano terminabat. Nam cum de quibuſdam ſacris, quæ à Matronis Iunoni Reginæ, quæ in Auentino facienda eſſent, exponeret, duas Iuuencas albas ab Apollinis templo per carmentã portam in Vrbem actas ſcribit, poſt quas duo Iunonis reginæ ſimulacra ex cupreſſo ferebãtur, hæc autem XXVII. Virgines ſequebantur in ueſtibus oblõgis,

carmen quoddam rude atq; ineptum, sed illi ætati for tasse non ingratum canentes. Has decem uiri, pro quorum ordine illa erant instituta, laurea coronati non sine solēnibus, prætextatisq; indumēt s sequebā tur, ait igitur p hāc portam ingressos uicū Iugariū, in forū uenisse, atq; ibi puellas cōstitisse, seq; manibus per mutua implicitis canentes, saltantesq; choream instituisse. Inde uero per uicū Tuscū, per uelabrum, tandem per medium forū Boariū, per cliuū ad Iunonis Reginæ templum in Auentino positū ascendisse. Ex quo colligi facile potest Iugarium uicū ad Tarpeij radices, qua parte palatinū spectat, fuisse, atq; in forum Ro. respondisse. Preterea colligitur uicū Tuscū ex alia uallis parte ad palatini radices extitisse. atq; ex uno latere cum foro Romano, ex altero cū Velabro terminasse. Presertim cum Liuius scribat peractis in foro choreis, per uicū Tuscū, deinde per Velabrū, quod esset in Auentino, iter habuisse fæminas. Igitur nō is fuit Vicus Tuscus, ut quidam uolūt, totū id spatij, quod inter tres istos colles, ac Tyberim interiectū est, nam si ita esset, satis fuisset, si Liuius scripsisset per Vicū eos Tuscū in Auentinū ascēdisse, tametsi nullius preterea loci mentionem habuisset. Siqui uero putēt uelabrū, atq; alia loca, quæ hac planitie continerentur, Tusci uici particulas fuisse, absurdū sit, nisi rem aut ratione, aut scriptorum antiquorū autoritate plane demonstrent. Certe cum de uicis Romanis sermo est, non dubiū est eos à reliquis Vrbis partibus semotos, ac distinctos, neque

tam amplos fuisse, ut alias etiam partes complecte rentur. Sed Iugariũ uel à bouũ Iugis, quæ ibi confi= cerentur dictũ est, aut ab ara Iunonis Iugæ, quæ eo esset loco, nam cum Iuno coniugijs præesset, ita co= gnominatam uolunt. Ingens saxum in Iugarium ui= cũ aliquando ex Capitolio cecidisse Liuius testis est, à quo pleriq; contriti sint. In hoc uico. M. Valerius Amerinus domũ habuit, Item Ouidius prope templũ D. Mariæ cõsolationis habuisse dicitur. Ipse.n.scrip sit cum domi suæ caput toleret, capitolium superemi nens uidere solitũ. P. uictor Opis, ac Saturni templũ in iugario locat, sicut in Turario eorũ aræ fuerant. Nonnulli tamẽ putarunt Saturni templũ idem fuis= se, quod ex hac parte ad capitolij radices iaceret. Di ci.n. Poterat in uico Iugario fuisse. Tusco uero uico tusci nomen dedere. Ii.n. postquam Romulum uel, ut quidam tradidere Tarquiniũ Priscũ auxilio iuuere, Cæliũ montẽ domicilio habuerũt, cum uero hic locus munitissimus uideretur, ac de Tuscis nõ nihil suspi= carentur, ad imã planitiem traducti sunt, unde ab eis nomẽ accepit. Quidam putarũt partem ex Porsenæ Copijs Romæ sponte constitisse. Cumq; hanc urbis partem habitassent, ab ijs nomen loco inditũ fuisse. Iccirco Varro scripsit in eo uico Vertuni præcipuũ tuscorũ numinis fuisse templũ. Ideo aũt sic deũ ap= pellabant, qđ mercatorum rebus, emendis, uenden= disq; mentes inuerteret, uel ex Propertij sententia, quod aliò amnem tyberinum uerterit, hucusq;.n.an tea alluebat. In huius tẽplo Ful. Flacij picta erat ima=

go triumphalis. In extrema uici regione, qui etiam Turarius dictus est, in angulo uidelicet basilicæ Semproniane, ferunt ipsius etiam Vertuni simulacrum fuisse. Lenonum hũc fuisse præcipuũ domiciliũ Plautus innuere uidetur, præterea etiã hominum nequissimorum. Martialis opera Serica hic exerceri solitũ scribit, præterea mollißima queq; ex bombace ut hodie uocant, & tenuißima operis, telasq; texi, hic etiã unguentarij uersabantur.

De uia noua, de domo Tarquinij prisci, de templo ac luco uestæ, de Regia Numæ, de fornicibus Romuli, de quirini templo, & de lupercali. Cap. VIIII.

IN huius uallis medio, inter duos de quibus dictum est, colles, uia noua quædam fuit, sic, ut Varro ait appellata, quod cũ uetus antea fuisset, renouata fuerit. Ouidius ad caput fori peruenisse innuit. Varro putat hanc ex alio capite Velabrum attingere. Ait enim Laurentalia in uelabro fieri eo loco, quo uiæ nouæ exitus est. Quidam putauere recta ad sceptizoniũ extẽdi usq; ad piscinã Publicã, atq; ad Baßiani Imperatoris thermas, quas. P. uictor in regione Piscinæ ad uiæ nouæ exitum locat. Scribit Spartianus hunc Imperatorem uiam nouam strauisse, quæ sub eius thermas esset. Illud etiam addit hanc uiam omnium reliquarum pulcherrimam. Igitur Varronis uerba uelabrum uiæ nouæ, nec uero uiam nouam uelabro respondisse significant. Nec me fugit plerosq;

uiam de qua Spartianus meminit, aliam ab ea fuisse existimare, & à dextra aliquantulũ à Seueri septizonio seiunctam incipere. Hoc autem septizoniũ in uia Appia erat, & cum ipsa ad Capenam portã iungebatur. Videtur quidem uerisimile, nam Varro Aij loquntij arã ad nouæ uiæ exitum prope uestã, quæ quidem hoc loco nõ ad Caracallæ thermas erat, ponit. Scriptum reliquit Liuius à Ceditio plebeio noctu uocem humana clariorem auditam in uia noua, quæ moneret, ut Magistratibus nunciaret, Gallos aduentare, ideoq; à Camillo eodem in loco cellã Aio loquntio erectam. In huiusce uiæ extremo uersus forum Romanũ Tarquinius Priscus habitauit. Nam scribitur Tanaquil cum populo locutam de fenestra palatij sui, ex ea parte, quæ uiæ nouæ responderet. Rex. n. iuxta statoris Iouis templum domicilium habebat. Quamobrem relinquitur, ut homines existiment uiam nouam ex hac parte proxime uicum Tuscũ initiũ duxisse, aut hic idem cũ uico fuisse, nisi quis fortasse locũ uico tusco aßignatum uiæ nouæ, aut qui uiæ nouæ fuisset Tusco uico tribuendum uelit. Sed hæc descriptio plurima loca, quæ uiæ nouæ proxima essent, mirum in modum confunderet. Putauere nõnulli in hac ipsa ualle, quæ hodie sanctæ Mariæ Gratiarum appellatur, uestæ olim ædem fuisse, uerbis aũt Plutarchi adducti sunt, qui scribit Romanos cũ summa ui pedem à Sabinis referre coacti essent, usq; ad palatij portam pulsos, tanto robore, ac uirtute in hostem conuersos, ut ipsum statim fregissent, & us-

que ad Numæ Regiæ ueſtæq; templum repuliſſent, quaſi ſabinorum fuga, uerſus Palatium non eſſe, ſed uerſus capitolium potuiſſet: ex quo in uallem deſcenderant, & ad cuius radices hoc templum eſt uocem ſimiliter à Ceditio auditam de Gallorum aduẽtu, Liuius refert, in uia noua ac ſuper ueſtæ tẽplo accidiſſe. Hoc autem templũ à Romulo conditum, Id uero autore Dioniſio non fuit, in quo perpetuus ignis ſeruaretur, ſed aliud ueſtæ quidem ſacrum, illudq; rotundum, atq; à Numa extructũ, ut ſuo loco exponetur, quamuis quidam putarunt hic Numã templũ ipſum iuxta palatium ſuum ædificaſſe, Ouidiusq; in faſtis uidetur hoc ipſum à Numa iuxta Regiam extructum putare, quod eſſet & rotunda forma, Veſteq; ſacrum. Verum mox ſuo loco de huius deæ templo explicabitur. Ad hoc igitur templum uiæ nouæ erat Numæ Regia atrium pulcherrimum habens, Horatius meminit Tyberim hucuſq; inundaſſe, ſcribit. M. Tullius ueſtæ lucũ ad palatini Radicẽ fuiſſe, iuxta Statoris templum, & in uiam nouam deflexiſſe, ex eo autem luco ante captam à Gallis urbem uocem exauditam refert. ut muri & portæ reficerentur, futurum. n. eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut roma caperetur. Erat hic nimirũ lucus à Cicerone ad palatini radices locatus, et multis perſuaſit ueſtæ tẽplũ D. Syluestri in lacu templum, uel D. Mariæ liberatricis extitiſſe. eo autem magis ad credendum ſunt adducti, quod ex quibusdam ſepulchris XII. numero, quæ aliquando hic defodiendo ſunt eruta, facile ſacerdo=

tum uestalium monumẽta fuisse declarãtur. Nos *hic duo tantum notasse contenti erimus. hoc fuit Flauiæ Maniliæ.* FL. MANILIAE VV MAX. CVIVS EGREGIAM SANCTIMONIAM, ET VENERABILEM MORVM DISCIPLINAM IN DEOS QVOQVE PER VIGILEM ADMINISTRATIONEM SENATVS LAVDANDO COMPROBAVIT AEMILIVS FRATER ET FLAVII SYLVANVS ET HIRENEVS SORORIS FILII A MILITIIS OB EXIMIAM ERGA SE PIETATEM PRAESTANTIAMQ. *Aliud Clæliæ Claudianæ erat huiusmodi.* CLAELIAE CLAVDIANAE VV. MAX. RELIGIOSISSIMAE BENIGNISSIMAEQ. CVIVS RITVS ET PLENAM SACRORVM ERGA DEOS ADMINISTRATIONEM VRBIS AETERNAE LAVDIBVS SS. COMPROBATA OCTAVIA. HONORATA VV. DIVINIS EIVS ADMONITIBVS SEMPER PROFECTA. *Ex latere hæc ẽt inscripta legebãtur.* COLLOCATA XII. CAL. APRIL. X C. AVFIDIO ATTICO ET C. ALSINIO PRAETESTATO COSS. *Quoniam uero in hunc sermonem incidimus, non omittemus Numam, autore Plutarco quatuor tãtum consecrasse Vestales, deinde quoniam illæ sacris non sufficerent, Tarquinius Priscus duas addidit. Vestalem minorem quam annos. VI. maiorem quã. X. natam capi fas esse negarunt, XXX. ann. seruie-*

bant. Primo decennio sacrorum ritibus ac cerimo-
nijs comprehēdēdis uacabant. Secundo in templo mi
nistrabant, Tertio alias, nempe iuniores, instituebāt.
Hoc autem spatio peracto nubere omnibus integrū
erat, raro tamen id euenit. Si qua uero incesti crimi
ne damnata esset, uiuam suffodi est institutum, tanta
erant apud omnes ueneratione, ut solæ autoritate sua
pacem inter ciues conciliarent. Verum de uestali-
bus tot á scriptoribus referuntur, ut nimus longum
sit, si omnia sint persequenda, Inter statoris Iouis ac
Vestæ templa quidam uetustis Romuli fornices fuis
se uolunt, quos ex lateritio confectos sua ætate cor-
ruisse Blondus autor est. Et cum antea uetustate in-
genti pene diruti essent, refici nequaquam uoluere
Romani, ut diutius Maximi hominis memoria con-
seruaretur. In eadem ipsa ualle, quo loco. D. Theodo
ri templum est, Quirini ædem fuisse memorant, ubi
Dionysius lupam æneam cum pueris fuisse tradit.
Plinius hoc omnium antiquissimum dicit, fuisseq; an
te ibi duas myrtos, alteram patritiā, plebeiam alterā
uocatam. Iuxta lupercal siue templum, siue spelun-
ca potius in Palatino ab Arcadibus Pani Lycæo pa
storibus pro deo habito, sacratum. Sicut uero græci
à lupis arcendis Lycæum, ita latini lupercal appella
re uoluerunt. Dyonisius ait hāc speluncam opacam,
frondosamq;, ubi Pani sacrificarent ne suo quidem tē
pore conijci potuisse quo fuisset loco, idq; ex ædifi-
cijs plurimis accidisse. Sunt qui putent locum à lupa
Romuli ac Remi nutrice appellatum. Sed quoniam

ſatis perſpicuum eſt pueros non hic, uerum in comitio ſub ficu ruminali expoſitos atq; à lupa lactis nutrimentum accepiſſe, duo fuiſſe Lupercalia dicendũ uidetur, alterum ad Quirini tẽplum ab Arcadibus paſtoribus dedicatum, atq; hoc nomine uocatum, alterum in Comitio ad ficum ruminalem, ſicq; à lupa nominatum. Hoc autem ex. P. Victoris deſcriptione facile confirmatur. Nam in fori Romani regione ait ficum ruminalem in foro fuiſſe, quo loco etiam lupercal. Lupercaliorum autem ludorum originẽ à Romulo ac Remo tribuunt, nam ante conditã urbẽ ſacris peractis una cum reliqua Iuuentute, caprinis pellibus induti cum ioco, ſummaq; hilaritate exultantes, diſcurrerunt. Nonnulli ex Arcadia hoc ſolenne in latium à Carmenta allatum, atq; inde inſtitutum ferunt, ut nudi Iuuenes per luſum atq; luxuriam Lycæum pana uenerantes currerent. Ouidius exiſtimare uidetur hoc ſacrum ad piam lupæ memoriam inſtitutum. Nudi hoc ſacrificium celebrabant luperci per omnes urbis uicos diſcurrentes, & quedam carmina ad honorem Lycei canentes, corijs caprarum occurrentes mulieres uerberabant, quæ cum ſe ultro offerrent, facilem partum ſperabant.

De foro Romano, de carcere, de Marphorio, de ſecretario Po. Ro. de templo Concordiæ Cap. X.

NVnc de foro Romano omnium locorum, qui antiquitus in urbe eſſent celleberrimo dicen=

dum. Adeo cum hac ualle iungebatur, ut à plerisq; inter capitolium, Palatinumq́; sit locatum, re autem uera (quemadmodum olim à Capitolij radicibus extendebatur, parum à septimij fornice, ut hodie apparet, usque ad palatij fores, quæ prope Iouis statoris templum erant) satis patet intra hosce duos colles positum, quamuis ad latus aliquantulum pertineat. Scribit. n. Liuius cũ de bello meminit, quod Sabini gesserunt, iam capitolio ab illis occupato, in hãc uallem, de qua sermo est, descendisse, atq; à tergo Romanos inuasisse, eosq́; per totum id spatij quo forũ comprehendebatur, usq; ad palatij portam insecutos. Hucusq; igitur illo principio pertinebat, urbe uero iam aucta, etiam ad Titi fornicem ampliatũ est. Quare Valeriũ publicolam ferunt cum domum, quã in summitate Veliæ haberet, deiecisset (erat autem Velia in palatino locus è regione fere Titi Vespasiani fornicis) in plano, atq; in imo foro ædificasse, uerũ hoc ipsũ etiam fori spaciũ in angustũ redactum est, bona. n. huius Pars comitij nomen accepit. Hoc autem à Palatio porta incipiens, qua forum, terminabat, quasi Titi fornicem attingebat, constat tamẽ diu potius fori ipsius partem fuisse comitium. Quamobrem Plinius de ficu mentionem faciens, quæ hoc loco erat, in foro, atq; in Comitio fuisse scribit, tametsi una tantũ esset ficus, adde quod Latium appellatum est idem forum. Vt uero singulatim de eo dicamus, scire oportet carcerem Liuio scribẽte, ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminentẽ foro ædi

ficatum. Huic Ser. Tullus subterraneum locũ addidit non admodum à siracusanorũ Latomijs diuersũ, sic aũt ipsi placuit appellare, hunc Sallustius apte describit. Scilicet cum quis paululũ ascendisset ad Leuam circiter XX pedes depressum humi, quem undiq; parietes emunirent, atq; insuper cameram lapideis fornicibus uinctam, sed incultam, tenebris, odore fœdã, atq; terribilem faciem eius fuisse, nunc D. Petro dicatus est locus cognomento in carcere, Ibi Cal. Augusti, priusquam Eudoxæ Imperatricis iussu in Exquilijs D. Petri in uinculis templũ esset, cõstructum, solenne festum celebrari solebat, signa adhuc ueteris illius formæ apparent, atq; uestigia. Hunc autem locum sylucster Pontifex Constantini hortatu dedicauit. In huius frontispicio hæc legere licet. C. VIBIVS. C. FILIVS RVFINVS M. COCCEIVS M. F. NERVA COS. EX S. C. Quamobrem Putandum est hũc ipsum carcerem renouatum, atq; alijs temporibus ampliatum Quoniã uero ad carceris siracusani, quas latomias dixere, similitudinem Tullianum erat constructũ, idem latomiarũ nomen imposuere. Liuius autor est duo atria à Catone Censorino facta, Titium, atq; Martiũ, huiusq; loci triumuiris curam commissam. Quam uero horrendum, ac formidabile esset locus, latinorũ non pauci literis tradiderunt. Ante carcerem Ingens simulacrum humi stratum Iacet, Marphorium appellant. Naris effigiem in scopulo positam nonnulli arbitrantur, similitudine fortasse ducti nar Syllabæ, ac

mar, à qbus huius uocis initiũ ſumit, facta literarũ mutatiõe. Alij Rheni effigiem, cippumq; æenei equi, qui Domitiano in foro decretus eſt, fuiſſe putãt, ita ut is equus ſcribente Statio pede ſubiugati Rheni de cuius Prouincia antea triumpharat, crines premeret. Sunt qui Iouis panarij ſimulacrum fuiſſe cenſeant, quem piſtorum deum memorãt, hoc autẽ ideo poſitum accepimus, quod Romanis à Gallis ſennonibus in capitolio obſeſsi, cum ſumma inopia cõmeatus laborare putarentur, ut abundantiam copiamq; potius indicarent, in hoſtium caſtra pane deiecto effecerunt, ut pacis conditiones acciperent. De ara Piſtoris Iouis Ouidius meminit, ſuperiorem ſententiam ſequens, quoniam uero panibus refertiſsimũ uidetur ſaxum, in quo tamquam in lectulo cubat ſimulacrũ, ideo adducti ſunt, ut Iouis piſtoris ſtatuam putarint. Marphorium præterea deum uolunt, quod ſit iuxta forum Auguſti, quo loco Martis erat templum, id autem D. Martinæ ædem pleriq; exiſtimãt, uel quod nomina ſimilitudinem habeant, uel quod ibi multa triumphalia ornamenta in marmore ſculpta uidentur, uerum ex antiquiſsimo lapide palam eſt, hic populi Ro. fuiſſe ſecretarium, quo ſecretiſsima queq; ſeruarẽtur, id aũt eſt. SALVIS DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR ILLVSTRIS FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT, ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT

FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS VE. PRAEF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT, ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Iuxta pulcherrimum concordie templum fuit, quod à Varrone inter capitolium, forumq; Romanum positum est. Plutarchus in ipso Romano foro locauit, in eo. n. erat, aut ipsi tam propinquum, ut in eo esse prorsus putaretur. Multa concordiæ templa diuersis temporibus Romæ preterea fuere. Vt suo loco dicetur. Hoc uero de quo sermo est iam institutus Camillus uouit condiditq;, ob eam concordiã, qua plebs cum patritijs dissidens cõiuncta est. Adhuc porticus pars templi huius extat, quæ octo ingẽtibus Columnis sustinetur. In quarũ una hæc leguntur. SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

In Marmore preterea quodam aliquando in ruinis repertum, quod nunc in templo D. Ioannis Laterani seruatur, hæc inscriptio legitur, quæ huius templi meminit, & simul quo tempore esset instauratum.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMP. FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET CVLTV SPLENDIOREM

RESTITVERVNT. *Ex hoc tẽplo ad* Iunonis Mo*netæ, quæ in capitolio erat, plurimis gradibus aſcẽdebatur, ut uero ex ipſarum columnarum monumento, atq; ex* Ciceronis *uerbis conijci poteſt, ad hoc tẽplum multi gradus ducebant.* Queritur M. Tullius *in concordiæ, cella.* M. Antonium *armatos incluſiſſe, ſicq; locum ſacrum uiolaſſe.* In *hoc ipſo crebro ſenatum haberi mos erat, quare curia à* Lampridio *nominatur.* Hoc *eſt locus, ubi dé rebus publicis decerneretur.* Eadem *de cauſa* Sex. Pompeius *ſenatulum uocat, innuere tamen uidetur non ut antea eo loco ſenatum* Cogi. Hoc *tempore omnia eius ornamẽta ſublata ſunt.* Latonæ *ſtatua* Euphranoris *opus in hoc fuit templo, quæ* Apollinem, *ac* Dianam *in ſinu foueret.* Niceratus Eſculapium, & Nigiam, Bedas Battum *ſpecie uenerantis* Apollinem, *ac* Iunonem *fecit.* Piſiſtratus Martem, *atq;* Mercurium, Sthenes Cererem, Iouem, *ac* Mineruam, *qui omnes autore* Plinio *nobiliſsimi fictores fuere.* Iuxta *hunc locum cũ alte defoderetur, non multo abhinc tẽpore, loco ſubterraneo quiddã porticus feré facie, aut trium officinarum inſtar habens repertum eſt, qui locus, ut ex inſcriptionibus comprehendi poteſt, ijs dicatus uidetur fuiſſe, qui publicis actis notandis prepoſiti erãt huiuſmodi autem ſunt.* C. AVILIVS LICINIVS TROSIVS CVRATOR SCOLAM DE SVO FECIT. BEBRYX AVG. L. DRVSIANVS A. FABIVS XANTHVS. CVR. SCRIBIS LIBRARIIS, ET PRAECONIBVS

AED. CVR. SCOLAM AB INCHOATO REFECERVNT MARMORIBVS ORNAVERVNT VICTORIAM AVGVSTAM, ET SEDES AENEAS ET CAETERA ORNAMENTA DE SVA PECVNIA FECERVNT. *Eodem in loco sed parte exteriori hæc præterea habentur.* BEBRYX AVG. L. DRVSIANVS A. FABIVS XANTHVS CVR. IMAGINES ARGENTEAS DEORVM SEPTEM POST DEDICATIONEM SCHOLAE ET MVTVLOS CVM TABELLA AENEA DE SVA PECVNIA DEDERVNT. *Hic Cippus inuentus est, super Stilichonis statua iacebat, ut titulus declarat*

FL. STILICHONI V. C.

FLAVIO STILICHONI ILLVSTRISSIMO VIRO MAGISTRO EQVITVM, PEDITVMQ. COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO, ET AB INEVNTAE AETATE PER GRADVS CLARISSIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE SEMPITERNAE, ET REGIAE ADFINITATIS EVECTO PRO GENERO CIVI THEODOSII AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS ATQ. VICTORIIS, ET ABEO IN ADFINITATEM REGIAM COOPTATO, ITEM QVAE SOCERO DN. HONORI AVGVSTI APHRICA CONSILIIS EIVS EX PROVISOINE LIBERATA. EX S. C.

Paucis

Paucis ab hinc annis ex Romano Foro lapides excauati sunt, in quibus consulum dictatorum, ac tribunorum militum cum potestate consulari nomina sculpta leguntur. Sumuntq; à nominibus Romanorum Regum principium, atq; ad Augustum Imperatorem usq; perueniunt. Visuntur præterea incisa eorum nomina, qui triumphum ducere meruerunt, & quo tempore triumpharunt. Sunt hæc lapidum fragmēta, ideoq; minus ordo temporū percipitur, multisq; in locis consumptis literis, non satis plane legūtur. Hi lapides nunc in muro palatij conseruatorū sub dio positi sunt impensa uidelicet cardinalis Farnensis, ut inscriptione super Catalogo dictorū magistratum apparet, & epigrāmate Cardinalis Visei sub isdem literis inciso.

De septimij fornice de Miliario Aureo, de æde Saturni, & de Aerario. *Cap. XI.*

AD capitolij radices initio fori prope locum superius expositum è regione templi D. Mariæ ad hanc usq; ætatem septimij fornix est quamuis semiustus, ac dirutus, is autē fuit septimij Seueri, quē cæteris omnibus romanis pulchritudine longe præstitisse commemorāt. Hic, uictoriæ alatæ, & simul trophea, belliq; reliqua simulacra terrestria, naualiaq; cōspiciūtur, hic huiusmodi inscriptio apposita ē
IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO M. FIL. SEVERO PIO PERTINACI AVG. PATRI

PATRIAE PARTHICO, ARABICO, ET PARTICO ADIABENICO PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTETS. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIO L. FIL. ANTONINO AVG. PIO FOELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS, FORTISSIMISQ. PRINCIPIBVS OB REM. RESTITVTAM, IMPERIVMQ. POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI, FORISQ. S. P. Q. R.

Quamuis huic Imperatori fornix erectus est, triumphare tamen noluit. Ne de suis triumphum agere uideretur. uel quod non satis commode in curru sedere posset, cum ex pedibus uehementer laboraret. Filio tamen id concessit, ut in ea re suis uicibus fungeretur. Huiusmodi autem fornices ijs poni mos erat, qui ex prouincijs rebus bene gestis ad urbem uictores reuertebantur. Quamobrem in ijs uictoriarum Ceterarumq́; rerum insignium simulacra incidi solebant. Plinius autor est sua ætate hanc consuetudinē fornicum decernendorum cæpisse, idq; uerisimile fit cum nullum uetustiorem Romæ conspiciamus, quā Titi, cuius tempore is autor fuerat. Veteres. n. pro fornicibus triumphales statuas, siue etiam trophea clarissimis Imperatoribus erigere consueuerunt, in Exquilijs hodie uidere licet, in quibus Marij ob deuictos Cymbros ad hanc usq; diem trophæa seruātur. In septimiani fornicis conspectu Miliarium au

reum Romanum fuisse ferunt. Fuit *autem columna ex qua,ut tradit* Plin.*omnes uiæ* Italiæ *initium capiebant,ex hac.n.columna discedentes ad quasuis urbis portas erat accessus, quidã ibi omnes* Italiæ *uias incisas,atq; ibi terminasse putauerunt.* In *urbis autẽ umbilico eam constituunt,ad caput* Romani *fori locauit* Plinius,*ad saturni templum ponit tacitus.* H*æc autem omnia inter se loca quam proxima fuisse certum est. Saturni templum id fuisse olim existimatur quod* D.*Adriani hodie appellant.* M*acrobius tradit id à* Tullo H*ostilio sacratum,tuncq; Saturnalia primum sunt instituta.quamuis alij aliter sentiant.uerũ templorum Saturni diuersitas id effecit.* In *ijs illud numeratur,quod* A*ugusti hortatu* M*unatius* P*lanus erexit,quod uero fuit in foro longe omnium clarissimum,atq; celeberrimum putatur fuisse.* Nam A*sconius in ipso* R*omano foro ærarium positum,idemq; in saturni templo fuisse dicit,aiunt.n. hoc regnante ne nomẽ quidem furti extitisse,cum omnia essent cõmunia.Sed omnia cum fide summa, atq; iustitia gererentur,nonnulli uero id accidisse,aiunt, quod primus omnium pecuniæ signandæ in* Italia *autor extiterit.Scribit* P*linius annis septẽ ante bellum punicũ tertiũ in ærario romano auri pondo* DCCXXVII. *argenti nonaginta duo millia, & in pecunijs* CCC. *&* LXXXV. M. *fuisse,* Ex *quo facile dijudicari licet,quanta accessio fieri* P*otuerit ærarij, tot prouincijs,* R*egnisq; à* R*omanis partis,*In *ærario publica acta,atq; una decreta sena*

tus Elephantini libri insuper, quibus XXXV. *Tri bus notatæ essent, asseruabantur. Cæsar ad omnem calumniam, odiumq; tollendum libros, quot in ærario fuere, Suetonio autore, in quibus proscriptorum nomina Iacerent, comburi iussit. mos erat, ut priusquam quicquam aliud agerent, legati qui ex omnibus orbis regionibus Romam mittebantur, ad saturni ærarium accederent, ubi eorum nomina præfectus in libro describeret. Nam quæstorum fuit cura, prouiderent, nequid illis deesset. quamuis uero legatorũ multitudine effectum esset, ut ex publico non alerentur, illud nihilominus obseruatum est .s. ut nomina in ærario darent. Profecto omnia, quæ ad publicum attinerent, in ærario custodiebantur. Scribit Plinius ex Perse Macedonum rege deuicto tantum auri atque argenti in ærarium ingestum, ut omnia uectigalia usq; ad Hircij, & Pansæ consulatum amota, ciuitatem mirifice releuarint. In ærario locus fuit Vicesimarius appellatus, quod in eo omnium prouẽtuũ publicorum uigesima pars, quam nemo tangeret, nisi re quapiã maxime premẽte, reponeretur. Hic ubi primum designati censores erant, iurare soliti sunt. In huius templi summitate Tritones fuisse Macrobius scribit, quæ bucinæ incuruæ ex marinis conchilijs factæ dicuntur. Hoc templum scribente Plinio, quoniam ficus arbor radicibus serpentibus Syluani, atque Isidis simulacrum quod ante id templum erat, subuerteret, sublatũ numismatum est. Ingentem uim ex ære, parua admodum forma, & semiustorum no*

ſtro æuo defoſſam ſcimus, quamobrem pleriq; adducti ſunt ut cudendarum pecuniarum officinam ibi fuiſſe putarent, quam in capitolium translatam accepimus, quo antea loco fuerat, ad Monetæ Iunonis templum. Multi in eo Saturni templo quod ad radicem capitolij eſſet, de quo demõſtratum iam eſt, ærarium fuiſſe putant, ideo perſuaſi quod is locus noſtro etiam tempore D. Saluatoris cognomento in ærario, aut in ſtatera nominatus eſt. Quoniam uero optimo reip. ſtatu, ut Aſconius eſt autor, ærarium in foro fuiſſe romano, nihil obſtare putamus, quo minus in hoc peruetuſto Saturni templo, quod ad capitolij radicem fuit, ærarium extiterit. Hoc.n. longe eo antiquior eſt, quod in foro locauimus. Accedit quod tametſi in illud templum tanquam clarius ac celebrius translatum fuerit ærarium, huic tamen ærarij nomẽ ſuccedentibus poſtea temporibus remanſerit. Dicere autẽ nemo audeat, eo uſq; forum attigiſſe, ut in eo id templum fuiſſet, preſertim ſi, quæ de iugario uico expoſuimus, meminerit.

De templo Iouis ſtatoris, de Tarquinij domo de roſtris. Cap. XII.

STatoris Iouis templum à Romulo ibi eſt conditum, ubi contra Sabinos ſtetit, cum Iouẽ oraſſet, ut ſui prope terga uertentes ſtetiſſent, ad palatini fuit radicem, prope D. Mariã liberatricem, hic autem adhuc altiſsimi parietes extant. In extrema fo

ri Romani parte. Liuius ponit, qua Palatinus est, ait.n.Romanis à Sabinis usq; ad palatij fores exagitatis, & toto foro effusis. hic Romulum templũ uouisse, quod postea soluisset. hic senatus haberi sæpissime solebat, non semel refectum est, ex maximo Neronis Incendio conflagrauit. é regione istius templi scribit Liuius Tarquinij superbi fuisse domum, in cuius atrio Annius fecialis sibi ipsi statuam locarit cum Romani bello nauali Antiates superassent, ex eorum nauium rostris forum, suggestumq; ornarũt, ut uero aliqui putant de nouo, ex ære ipso quod nauibus detraxerant factus est, quare locus, ac templum rostra appellatum est. Duobus in locis fuere rostra, quamobrem & nouorũ ac uetustorum rostrorum mẽtio est. Noua prope Iouis statoris fuere templum, qua parte capitolium spectatur, ad palatini radices, atq; in foro quidem, media fere inter Iouis statoris, atq; Augusti templum. Vetera ex Asconij sententia in comitijs apud Curiam Hostiliam, atque eò postea, ubi noua posuimus, translata sunt. Vterq; autẽ ex ijs locis celeberrimus fuit. In rostris Magistratus sedentes iura administrabãt, ex ijs conciones fiebant. Legesq; proferebantur, ad Rostra quippe, qui locus esset celeberrimus, statuæ erigebãtur. Ideo accepimus tres ibi fuisse Sybillæ, unã Camilli, Celij quatuor, antiquissimæ illæ quidem Rosci, Nautij, Fulcinij, qui cum ad Fidenatos legati missi essent, ab illis occisi sunt. Eodem loco, sed celebriori, Cn. Octauij fuit simulacrum, ut asserit plinius. Cn.

Octauio, qui Regem Antiochum daturum se respon sum dicētem, uirga, quam tenebat forte, circumscrip sisset, et priusquā egrederetur circulo illo, respōsum dare coegisset, in ea legatione interfecto, senatū sta= tuam poni iussisse occullatissimo loco in rostris Hoc tamen nonnulli pompilio tribuunt. Ad rostra Equestrē statuā aureā Sylla habuit hæc inscriptio est CORNELIO SYLLAE IMPERATORI FOR TVNATO. Addit Plinius iuxta eadē rostra Her culis tunicati eleo habitu Romæ, torua facie statuā fuisse, in qua tres tituli. L. Luculli Imperatoris de mannubijs, alter, Pupillum Luculli filium ex S. C. dedicasse, Tertius, T. septimium Sabinum ædilē cur rulem ex priuato in publicum restituisse Ita quisq; putabat hac uia sibi laudem comparare. Scribit Dio nysius ex aliorum sententia loco fori Romani cele= bri ac claro Leonem lapideum pro rostris iacuisse, Faustuli corpori impositum, cum ibi esset interfe= ctus, quod Romuli, ac Remi pugnantium inter se in ermis certamen dirimere uoluisset, in ijs præponi eo rum capita solebant, qui ob insignem aliquam cau= sam interfecti fuissent, tradit. n. Appianus Marij Iu nioris caput pro rostris medio foro à Sylla affixū. post Rostra uetera Romuli sepulcrum fuisse uolunt Erant autem uetera hæc rostra è regione Græcosta= sis. ut uero utraq; rostra clara, atq; illustria fuissent. nihilominus maiorem partem rerum, de quibus su= perius est tractatum, in Veteribus fuisse potiusquā in nouis existimant.

De Equo Domitiani, de lacu Curtio de Cloaca maxima. Cap. XIII.

DOmitiani equus æneus qui canẽte Statio adeo memorabile fuit opus, ut etiam inauratum ac gemis distinctum atque ornatum fuerit, in medio foro iuxta eam columnam, quã hodie solam stare uidemus, positus est paruo abhinc Interuallo, ex superiori parte huius colossi, fortasse uero in hortis qui ibi expectantur, nobilissimus Lacus fuit, quem Curtium appellarunt. De cuius nominis origine uaria afferuntur. Nonnulli à Metio Curtio Sabino nomen accepisse memorant, qui cum in prelio, quod inter Sabinos ac Romulum commissum esset, Sabini pulsi atq; acie iam inclinata laborarent, cunq; eo curtius adductus esset, ut de salute desperaret, exanguẽ, ac Sauciũ cessisse, seq; in lacum profundum recepisse, atque in eum se cum armis coniecisse, ex quo cum incolumis euasisset, Curtij nomine lacum appellatũ. Alij in medio foro hiatu facto terram cauerna ingẽti desedisse ferunt, quæ cum repleri nulla ratiõe posset, cum augures dixissent ad eam opplendam, morbumq; ciuitate tollendum opus esse ut in illam quod preciosissimum præter cetera omnia Romæ esset, ingererent, Curtium Equitem Romanum cum armis pro salute, ac liberatione patriæ, & cum equo se in specũ immisisse, quamobrem effectum est, ut hiatus conclusus statim fuerit, ac pestis repẽte cessarit. Scribit Liuius lacum Curtiũ non ab antiquo illo. T. Ta=

tij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum, nomenq; à recentiori facto fuisse seruatum priori obliterato, Quidam à Curtio consule cognominatum uolunt, qui cum ibi fulmen cecidisset, ex. S. C. septus sit. ait Varro ex hoc lacu cloacam publice deriuatã. Liuius memorat à Tarquinio Prisco Cloacam maximam factam, quo omnes urbis totius sordes deferrentur in Tyberim, adeo uero magnificum, ac spectãdum fuit opus, ut cum omnibus preclaris ædificijs, quæ etiam maxime florente rep. instituta essent, comparari merito potuisset, Plinius scribit ex quo hoc opus erat factum à Tarquinio Prisco, DCCC. annis prope inexpugnabilem ad sua usq; tempora durasse. Amplitudine aũt ea fuisse ait, ut uehem feni large onustam per illam transmitti commodissime posset. sunt qui eius mensuram hodie seruent. Aiuntq; XII. pedum latitudinem habere, nam multis in locis eius rei uestigia uidentur, subdit uero Plinius cũ hoc opus Tarquinius Priscus plebis manibus faceret, essetq; labor, incertum, longior an periculosior, passim conscita nece quiritibus tædium fugientibus, nouum, & inexcogitatum antea, posteaq; remedium inuenit ille rex, ut omnium defunctorum crucibus figeret corpora spectãda ciuibus, simul, & feribus uolucribusq; laceranda. Quamobrem pudor Ro. nominis proprius, qui sæpe res perditas seruauit in prælijs, tunc quoq; subuenit. Plinius autem nepos scribit quiritum fossas appellatas, quod à quiritibus hoc est Romanis essent factæ, tametsi Liuius scribit

fossas quiritum Anti Martij opus fuisse, ad planitiē urbis muniendam. Sic apparet duo hæc ædificia uno nomine appellata. Non omitēdum & illud quod nō-nulli putent quiritum fossam eam fuisse, quam Tar-quinius post suos aggeres struxerit. Postea uero in hāc ipsam cloacam VII. ingētes riuos corriuauit M. Agrippa, qui cloacæ sordes summouentes mundiciē illam reddebant. Non me fugit plerasq; alias fuisse Romæ Cloacas, quæ tamen omnes in hanc unam in-fluebant. De hac autem hoc loco diximus, quoniam illa per Romanum forum transiens, super lacu Cur-tio facta est. In cloaca maximam statuam repertam dicunt, Cloacinæ deæ dicatam. Tripliciter aiunt diui sam ad Iouis statoris templum, partemq; huius ho-die etiam per uelabrum excurrere uidemus, ac in Ty berim peruenire, modico interuallo ab inferiori pon te D. Mariæ, harum cloacarum constituti erant præ fecti, quarum præcipua cura esset ut ex uetustissimis monumentis apparet, inter quæ sequens nūc ante Ia nuam domus Vicentij Rustici Romani ciuis posita uidetur, cum apud pontem sixtum reperta fuisset.

EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI NER VAE NEPOTIS TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. V. IMP. IIII. COS. III. MESSIVS RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBE RIS ET CLOACARVM VRBIS R. R. RE STITVIT SECVNDVM PRAECEDENTEM

TERMINATIONEM PROXIMI. CIPP. PED. CXV. S. *idem ex alio marmore antiquiſſimo ſignificatur.* EX AVCTORITATE IM. CAESARIS DIVI NERVAE FIL. NERVAE TRAIANI AVG. GERM. PONTIFICIS MAXIMI TRIBVNIC. POTESTAT. V. COS. IIII. P. P. TI. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM RR. PROXIMO CIPPO PCCCLXXXVI S. *Accepimus ſordes fimumq; cloacarũ mille Talentis, quod ad fertilitatem eſſet omnium optimum, olitoribus uendi ſolitum à cenſoribus.*

De Baſilica Pauli Aemilij, de templo Iulij Cæſaris, Caſtoris ac Pollucis, atq; Auguſti, deq; ponte Calligulæ. Cap. XIIII.

VT uero ordinem inſtitutum ſequamur, ſcribit Statius Equum Domitiani Pauli Aemilij baſilicã à Siniſtra, à dextra Iulij Cæſaris templum habuiſſe, poſteriori parte concordiæ templum ſpectaſſe, quare apparet in medio foro baſilicã Pauli Aemilij (ut ex Epiſtola. C. Tullij colligitur) pulcherrimam fuiſſe, Plinius, & columnis phrygijs mirabilem, atq; inter magnifica opera quæ Romæ ſpectari poſſent numerat. Plutarchus nouies centena millia numum in hac baſilica expenſa ſcribit, quæ Cos. cum Marcello à Cæſare acceperat, quare ſibi ipſum con

ciliarat. Putant fuiſſe hanc inter illud templũ, quod hodie D. Hadriani nomen habet, & pulcherrimum illud Fauſtinæ, ex cuius porticu adhuc decem ingentes columnæ extant, nec diu eſt cum ibi aliæ columnæ maximæ, atq́; una marmoreæ tabulæ aliaq́; id generis excauata ſunt. Iulij Cæſaris templum uero à dextra Equi Domitiani erat in medio ut iam diximus foro uerſus curtium lacum, nam Tacito ſcribente, Galba ante hoc templum Saucius primo ictu cecidit, Curtiumq́; lacum cruentauit. Tradit Appianus cum funus Cæſaris efferretur in forum, hic primũ ſibi arã, poſtea uero templum nobiliſsimum dicatum, in quo quidem Auguſtus excellentiſſimam picturam caſtoris ac pollucis tum uictoriæ affixerit. Veneris quoq́; è mari exeuntis ſimulacrum dicauit. Addunt in eodem foro Caſtoris fuiſſe templum, ubi tamen, non explicant, non multum à ueſtæ templo abfuiſſe Dionyſius aſſerit cum huius templi cõdendi rationem affert. Ait. n. cum Poſthumius dictator ad lacum Regillum hoſtem fudiſſet, cumq́; eo prælio accidiſſet, ut duo Iuuenes præclare ex equis poſthumio opem ferentes pugnaſſent, & undiq́; Conquiſiti non reperirentur, exiſtimaſſe Poſthumium ferunt Caſtorẽ atq́; pollucem illos fuiſſe. Quamobrem ijs templum in foro erexit, atq́; eo quidem loco, ubi conſpecti fuerãt ſeſe atq́; equos ſudore diffluentes lauare in aqua, quæ ad ueſtæ templum fluebat, ibiq́; uictoriã prelio partam nunciaſſe. Iccirco ſic poſitum illud templum exiſtimatur, ut faciem ad forum Romanum, poſteriorẽ

partem ad uestæ templum uerteret, ita ut medium esset inter Cæsaris templum, porticumq; concordiæ. In hoc templo sæpissime senatus habebatur rebus publicis disponẽdis. Plinius tradit ante ipsum. Q. Martij Tremuli equestrem togatam statuam fuisse, qui Sãnites bis deuicerat, captaq; Anagnia populum stipendio liberauerat. Ouidius addit Tiberium eiusq; fratrem Castori ac Polluci templum posuisse ad Iuturnæ lacum, quidam tamen id templum, quod erectum à Posthumio fuerat, ab ijs potius instauratum. Quis.n. putet ad templum uestæ Iuturnæ lacum fuisse? non magno abhinc interuallo Augusti fuit templum, quod à Tiberio inchoatum, calligula postea absoluit. Is.n. super hoc templo à palatino ad capitolium pontem superbissimum duxit, qui LXXX. columnis candidissimi marmoris sustinebatur, quarum tres adhuc ex palatini, tres ex capitolij parte stare uidemus.

De templo Faustinæ, de fornice Fabiana, de tribunali Libonis, de templo fani, de doliolis, ac de cæteris, q̃ in foro Ro. essent Cap. XV.

NVlli dubium est quin Faustinæ templum à Marito sibi erectum in foro fuisset. Nam hoc ipso tempore iuxta Pauli Aemilij basilicam bonam ipsius partem stare uidemus. Et simul. X. ingentes columnas ipsius porticus, in quibus hæc habentur. DIVO ANTONINO ET DIVAE FAVSTI

NAE EX. S. C. In huius autem ruinis D. Laurentij templum fuisse uolunt, cui in miranda cognomentum est. Proxime hoc templum fornicem Fabianum ac Libonis tribunal fuisse ferũt. Tremellius. n. id ad Faustinæ templum locat. Libonis uero puteal, sic latini appellant, prope hunc ipsum fornicem reliqui ponunt. Fornicem autem Asconius in uia sacra, quæ hinc ad capitolium extendebatur, constituit. Fabius Cess. posuit, in uictoriæ quam aduersus Allobroges est consecutus, memoriam. Icciirco in eo fornice scuta, atq; cætera uictoriæ insignia expressa uidebãtur. Hic igitur Libonis erat puteal, ubi iura reddi sæpe solebant, cum is locus à mercatoribus, ac fæneratoribus maximè celebraretur. Prope Fani erat templum, quod Procopij ætate ut ipse asserit, in medio foro erat è regione capitolij, addit in eo æneam cellam quadrata fuisse forma, atq; ea magnitudine quæ Fani simulacrum integrum cum duobus capitibus ex ære quinq; pedum caperet. Subditq; geminas templi fuisse portas, quæ pacis tempore claudebantur, belli patebant, Fanumq; geminum appellatũ. Nõnulli propè Domitiani equum hoc templum fuisse uolunt, re n. uera parum ab eo loco, quem supra posuimus, aberat. In eodem Romano foro locus dicitur fuisse, cui Dolioli nomen esset sic uocatus, quia inuadentibus Gallis Sennonibus Sacra Romanorum in eodem loco doliolis condita, illic defossa sunt, à flamine quirinali quidam ideo putant dictum quod multis ante annis Numa quædam mistica ibi reposuisset, nec desũt,

qui affirment hoc loco Senonum Gallorum sepultos fuisse cineres. In foro est columna, qua nullum ædificium sustentatur, solã, ibi erectam putant, ut ea alicuius fortissimi uiri uirtus, ut mos erat, illustraretur. Fortasse aũt ea fuit, quã Plinius scribit erectã C. Duillio, qui primus nauali prelio Carthaginenses superauit atq; ibi suis tẽporibus fuisse tradit. In foro Magistratus deponi, iura reddi plurimis quidem locis, ac ludi fieri mos erat. quare idem Plinius commemorat Cæsarem in gladiatorijs ludis forum texisse, Tuncque in capite Tuberonis prætoris Vrbani in foro iura pro tribunali reddentis, auem picum ita placide sedisse, ut manu prehẽderetur. in foro Ro. Cæsari equestris statua erecta est, in cuius capite crinita erat stella, quemadmodum in nonnullis numismatis eius uidere licet. Augustus præterea aliã habere meruit, sed aliæ per plures extitere. Quamobrem Plinius meminit, omnes aliquando quotquot fuissent, statuas fori sublatas eorum qui magistratum gesissent, exceptis ijs, quæ aut populi, aut senatus decreto erãt positæ. Plurimæ item fuere columnæ, ut hominũ Virtutem testarentur. In ijs Cæsari Ro. populus statuit ex solido marmore ex Numidia uecto XX fere pedum. Hac inscriptione. PATRI PATRIAE. Omniũ uero q̃ Romæ erectæ essent antiquissimã. C. Mœnij fuisse oblatinos uictos Plinius refert. Scribit Dionysius in foro ipso sup angulari lapide triũ Albanorũ fratrum qui à tribus Horatijs fuissent superati, spolia affixa, quare Horatiorũ pila meruit ap=

pellari, plurimis etiam picturis ornatissimum fuit forum, ieciirco scribit Plinius Lucium Hostilium Mancinum, qui primus Carthaginem irruperat, sitũ eius, expugnationesq; depictas proponendo in foro, & ipsũ assistẽtẽ populo spectãti singula enarrare solitũ.

De locis Comitij, sed in primis de Romuli templo, de Basilica portia, de domo Mœnij, ac de Curia Hostilia. Cap. XVI.

POst Ro. forum quod & Comitium appellauere Faustinæ porticus sese offert, quam in foro similiter esse dictum est, eademq; cum templo D. Cosmi ac Damiani, quod Remi quidam, nonnulli Romuli, pleriq; utriusq; templum fuisse uolunt. Quemadmodum. n. ij nempe Romulus, ac Remus, ita Cosmus ac Damianus fratres fuere. Hoc autem prudenter ueteres animaduerterunt, qui cum Gẽtilium templa nostris sanctis accommodarent, quoad eius fieri potuit similitudinem aliquam in ijs seruare, ac retinere uoluerunt. Id in eo templo commutando obseruauerunt, quod Pantheon Prisci uocabant, cum omnium sanctorum nomine permutarint. Idem in Carmentæ & Catherinæ, in Herculis, qui Alexicatos uocabatur, & D. Alexij, sicq; in cæteris templis prudentissime secuti sunt. Plinius est autor Caruilium Consulem uictis Sabinis Romulo hoc templum Construisse, atq; hostium spolijs exornasse, tabulæ marmoreæ plurimæ in parietibus uisentur, primo aditu rotundum est,

dum eſt, ſuperiori uero parte apertum ad lumen ac cipiendum inſtar Diuæ Mariæ Rotundæ. Interior pars quadrati lõgioris formã tenet durant adhuc ue tuſtiſſimæ ipſius fores ex ære factæ. Statim ſucce= dit Catonis Baſilica, quam Cẽſor ex ære publico ædi ficatam Portiam appellauit. Quoniam uero in baſi= licis iura reddi ſolerent, & maxima quæq; tractari Trib. Plebis dicente Plutarcho unam ex his colum= nis, quod eſſet impedimento, loco ammouere conſti= tuerunt. Baſilica quidem nihil aliud quam domum re giam ſignificat Vitruuius de baſilicis precipiẽs mo net ipſas cum foro coniungi, locisq; quam maxime apricis, ut per hyemẽ commodius Mercatores expo nere res ſuas posſint. Igitur in baſilicis mercatores uerſari, ac iura dici conſueuerunt. Sciendũ quo pri mum loco Portia fuit baſilica, Mœnij domum fuiſ= ſe. Is autem Mœnius fertur abſumpto patrimonio domum etiam ipſam uendidiſſe Catoni, quam ad fo= rum ſpectantem habebat, una ſibi excepta columna, unde ludos gladiatorios, ſignis tabulatisq; exterius porrectis ſpectaret, quæ poſtea ex eo Mœnij Colum na nominata eſt, inde omnia ædificia exporrecta ad ſpectãdum Meniana ſunt dicta. Aſconius refert Clo dij corpus in Curiam illatum, crematumq; ſubſellijs, & tribunalibus & menſis, & codicibus librariorũ, quo igne & ipſa quoq; curia flagrarit, & item Por tia baſilica, quæ erat ei iuncta, ambuſta eſt. Sequeba tur Curia Hoſtilia à Tullo Hoſtilio extructa, ut ait Varro, ultra ueterem Curiam à Romulo ædificatã,

non ingentem tamen alij inter ueterem, ac Portiam locant Hostiliam. in huius conspectu rostra uetera fuere, de quibus tunc est dictum, cum de nouis exposuimus. Ait Plinius eodem igne quo curia hostilia cõsumpta est, Actij Nauij quoq; statuæ basim, quæ prope esset, dirutam atq; euersam. Idem autor scribit Messalam principem tabulam picturæ prælij, quo Carthaginenses, & Hieronem in Sicilia deuicerat, proposuisse in latere Curiæ Hostiliæ anno ab urbe condita quadringẽtesimo nonagesimo. Sequenti tempore in ruinis marmor inuentum accepimus in quo essent hæc uerba. IN CVRIA HOSTILIA. Nullibi aut excepto illo templo, quod augurato dicatum, Consacratumq; fuerat, de rebus ad remp. spectantibus tractari licebat. Quare non omnibus in tẽplis de ijs agi poterat, in quibus hæc facultas esset, Curiæ uocabantur, hæ duorum generum fuere, alia .n. erat in qua de religione tractarent, qualis uetus fuit Curia, alia in qua de rebus publicis agerent sicut Hostilia, Victruuius ponit tria hæc loca scilicet Curiam, ærarium, ac Carcerẽ in foro esse oportere.

De domo Cæsaris, de Porticu Liuiæ de templo Pacis de uia sacra. Cap. XVII.

VBi maximum templum pacis solo æquatum iacere uidetur, non procul à. D. Cosmi ac Damiani templo, ferunt. C. Cæsaris olim fuisse domum. Is scribente Suetonio in suburra prius habitauit modicis

quidem ædibus, post autem pontificatum Maximum in sacra uia domo publica. Hæc aut sunt ædes quas cũ Iulia sumptuosissime ornasset, Augustus diruit, ibiq; Liuiæ uxori porticum erexit, In hac porticu meminit Plinius uitem fuisse adeo diffusam, atq; opacam, ut ambulationes omnes subdiales umbrosis pergulis opacaret. Adeoq; fæcundam, ut ex ea duodenas musti amphoras conficerẽt. Ex huius loci superiori parte, Curiæq; Hostiliæ tum basilicæ Portiæ, de quibus Paulo ante diximus, Vespasianus postea pacis templum condidit, tametsi nõnulli putent Cæsaris ædes, ac Liuiæ porticum superiori loco fuisse basilicæ Portiæ, Curiæq; Hostiliæ constitutam. Verum Pacis templum magnitudine, Pulchritudine, ac diuitijs omnia romana templa superasse affirmant. Nec mirum, cũ in illo omnia uasa, atq; ornamenta præciosa, quæ ex Hierosolymæ templo exportata, atq; in Triumpho, à Tito ducta sunt, tẽplo reposita fuerint, non obscurum sit. Huius uero Triumphi, ac Victoriæ simulacra adhuc in ipsius Titi fornice spectantur. Inter ea uero quibus id templũ ornatum ditatumq; fuit. Omnia indumẽtorum genera, quæ in Salomonis familia plurimi æstimarentur, quod gemnis ornata essent, eo congesta, atq; importata fuere. Sed hæc omnia Alaricus Senior Gothus Roma Capta ex hoc templo sũmouisse dicitur. Herodianus asserit istud templum repente, & prope diuinitus sub Commodo Imp. totum conflagrasse. Irridẽda uulgi opinio est existimantis maiorem huiusce templi Partem corruisse Chri=

sto nascente, singulisq; annis die ipsius Natali *partem dissolui, præsertim cum constet annos ferme* LXXX. *post natum Christum à* V*espasiano conditum.* Non *me tamen latet aram* Paci *ab* A*ugusto positam, quam* Agrippa *auxerit, ubi tamen fuerit non liquet.* Nec *procul à pacis ruinis in hortis* D. *Mariæ nouæ duo fornices conspiciuntur uetustissimi illi quidem, alter ad occidentem, alter ad orientẽ spectat.* Ideo *nonnulli, duo templa soli alterum, lunæ uero alterum posita putant, quæ autore* V*arrone* T. Tatius *erexerit.* Isidis, *ac* Serapidis *fuisse, sunt qui uelint uerbis* Victruuij *adducti, qui uidetur præcipere, ut* Isidi *serapidiq; in foro ubi ad mercatum conuenirent, templa constituenda, hic autem. s. in uia sacra is celebrari mos fuit referẽte* V*arrone; hæc autẽ uia, ut idem est autor à carinis inchoare, atq; à cella sirinia ex superiori parte* A*mphitheatri, ad* Titi *uero fornicẽ extendi, atq; ex ipsius loci regione, ubi sunt* D. Mariæ *nouæ horti, in forum uerò peruenire, capitoliumq; attingere, pacis templo à dextra, ijs uero duobus templis quorum uestigia in* D. Mariæ *nouæ hortis apparere dicebamus à sinistra relictis.* Hoc *pacto sacra uia partim* C*omitij erat, partim fori* Romani. Quare *multa in uia sacra esse dicuntur, quæ in foro, ac* Comitio *esse putabantur.* Id *de* Cæsaris *ædibus, ubi postea* Liuiæ *porticus fuit, dici potest,* P*linius narrat ludis gladiatorijs, quos ipse exhibuit, ab eius domo usq; ad* Capitolium *forum omne ac uiã sacrã linteis, ac uelis contexisse.* Scribit V*arro hic appella*

tam uiam, quoniam singulis mensibus Augures ab arce capitolij discedentes per eam ad auguria captanda accederēt. Alij à fœdere, quod primum inter Romulum atq; Tatium percussum sit, ita nominatā uolunt. In huius uiæ capite iuxta Larium ædem domum habuit Ancus Martius. In eadem Mercatus frequentissimus fiebat, ac nouæ fruges, Pomaq; hic uendi solita.

De ficu ruminali, de loco proprio Comitij de Grecostasi, de concordiæ templo, de senatu, de domo Faustuli, Catilinæ, Scauri, ac de Vulcani templo Cap. XVIII.

Expositis ijs locis, quæ à Sinistra fuissent Comitij, nunc ad ea quæ ex alia parte iuxta palatini radices erant, ueniamus. Ficus Ruminalis sub qua Romulum, ac Remum expositos memorant, in medio fere huius collis latere fuit, ea parte, qua Romuli templum, curiaq; Hostilia spectatur. Quoniam uero ibi germani fratres uel expositi, uel educati essent, Germalum locum nominauere, Varro innuit in Palatini margine locum fuisse, qui, ut alij interpretantur, ex ea parte, quæ supra Iouem statorem est, usq; ad eum locum fere, qui Titi fornici opponitur, extēdebatur, atq; inde ad eum usq; locum, qui è Constantini fornicis regione est, Veliam appellatam. Tacitus grauissimus autor Ruminalem ficum scribit, quæ esset in Comitio, & quæ DCCCXL. ann. amplius uiuam Ro=

muli Remiq; memoriam uiuens ipsa ac uirens conser uasset, aliquando exaruisse ramis, truncoq; prorsus amisso, idq; pro tristi omine habitũ, quousq; ad radices non repullulasset, Vrbi exitium significari existimatum esse, quamobrem sacerdotes multũ laborasse memorat. Alij à Romulo quasi Romularem uocatam putarunt. Pleriq; à lupa, cuius mammis educati Pueri fuissent, quod eas Rumas latini appellarent, dixere. Quidam quod sub ea armenta æstatis tempore frigora captantes herbas ruminare cõsueuissent. Ex eadem ficu picum auem cibum pueris ferentem, deuolasse solitum ferunt. Ouidius suo etiam tempore huius arboris uestigia apparuisse indicat, quã Cornelij insuper Taciti ætate qui Ouidio posterior fuit durasse superius demonstrauimus. Plinius, cum Tacito par ætate scribit maximam fuisse sacerdotibus curam, ut si quando exaresceret, statim repastinatione renouaretur. Proditq; hoc loco diu in huius rei memoriam lupæ puerorumq; simulacrũ ex ære; quod, ut antea dictum est in capitolio spectatur. Hoc uero Liuius tradit ab Aedilibus fieri iussum, & simul alia per multa ex fæneratorum damnationibus. Sub hunc locum Comitium uolunt omnino fuisse, à simul citando appellatum, quod eò populus ad magistratus creandos Conueniret. Vnde etiam Comitiales dies dicti Comitijs gerendis apti, ac dicati, quibus cum populo agi licebat. Ita uero uocatum Plutarchus existimat, quod in eum locum Romulus, ac Tatius ad fædera conuenissent. Liuius tradit Comitium

cum nunquam tectum fuisset, tum primum coopertũ cum in Italiam Annibal descendit. Suetonius prodit à Cæsare refectũ. Hic Horatij Coclitis statua fuit, qui pontem solus contra Hetruscos defendit, hæc usque ad Plinij tempora ipso asserente durauit. Hermodori Ephesij præterea alia extitit à Romanis erecta quod sub Decemuiris leges è Græcia Romam allatas fuerat interpretatus. Græcostasis uero locus dicitur fuisse, ubi Nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent misi, à Græcis utpote à nobiliori nomen accepit, quippe quod ea gens disciplinarum omnium liberalium, atq; artium scientia cæteras nationes longissimo interuallo superaret, & precipue floreret. Iccirco pro dignitate ijs domicilium tribuebatur. Supra Comitium erat Græcostasis, collis margini, ac palatij, quod erat in Palatino incumbens. Quare hunc locum, multosq; super Comitijs appellare solitij sunt, non autem in Comitijs, tametsi proxima essent. Multis gradibus in Grecostasin ascẽdebatur. Plinius narrat Flauium uouisse ædem concordiæ, si populo recõciliasset ordines, & cum id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia fœneratoribus condemnatis ædiculam æream fecisse in Græcostasi, incidiq; in tabula ærea fecisse ædem. C. quatuor annis post Capitolium dedicatum, multa concordiæ fuere templa, nam præter ea de quibus antea dictum est, uel Camilli, uel Fuluij dedicatione nota, aliud à Liuia Germanici matre positum est, ob eam Concordiam, qua trãquillissime cum uiro uix erat. Nam, ut etiam Sueto-

nius est autor. Tiberius dicauit. Volunt autem hoc tẽplum in Liuiæ fuisse porticu. Aliqui in Vulcani foro locant. In hoc templo Sardonichen gemmam fuisse aiunt aureo cornu Augustæ dono inclusã, Scribuntq; Polycratis Samij Tyranni fuisse gemmam, Hũc tradunt cũ sibi uisus esset ad summæ fœlicitatis fastigiũ peruenisse, ut fortunam, si posset, placaret, ut secundum uitæ cursum perpetuumq; sine ulla offensione, futuriq; mali timore teneret, in altum nauigio prouectum, atque in profundum Annulum, qui hãc ipsam gemmam haberet, é digito detractum, sibi alioqui carissimum proiecisse. Verum fortuna ipsa non passa ea de causa Tyrãnum mœrere, in Piscis eximiæ magnitudinis uentre reseruauit, cumq; ille retibus aliquando captus, à Regis seruis esset emptus, in uentre annulus repertus est. Ferunt præterea Maniliũ prætorem Galliæ concordiæ templum uouisse quod postea ex .S.C. ædificauit. Ex ijs templis unũ, nam q̃d fuerit plane ignoratur, ab Opimio Cos. inuito populo aut instauratum, aut conditum putant. Ideo noctu ibi scriptum est, OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT. Supra Græcostasim, ut Varroni Placet, ubi erat concordiæ templum, & Basilica Opimij, senatus ad res cõmunes tractandas congregabatur, unde etiam senaculum locũ appellauere. Sed uarijs temporibus uaria fuere senacula, nam præter hoc, concordiæ templum mediũ inter capitolium ac forũ fuit. In capitolio aliud de quo superius. aliud in Martis templo in uia Appia, ubi ho

stium legatos admittebant, facta potestate mandata exponendi. Adde quod suum senaculum ipsæ etiã fœminæ in quirinali ab Heliogabalo cõstitutum habuere. Supra Comitium ad Græcostasim, ficumq; ruminalem domũ Faustuli tradunt fuisse. Iuxta uero Opinij basilicæ Catilinæ, é regione uero D. Mariæ nouæ scauri ædes fuere. Huius atuũ, ut Plinius arbitratur, primũ marmoreos parietes habuit ex Lucullco quidẽ marmore duodequadragenũ pedũ lõgitudine, quamobrem miratur autor grauissimus tãtam luxuriam à censoribus silentio legum tolerari potuisse. Iuxta Titi fornicem sub Palatino Vulcani templum à Tito Tatio positum fuit. Hoc autem Sex. Pompeius supra comitium locat. Hic lotõ arborem fuisse Plinius Scribit à Romulo plantatum, quæ postea radicibus sese usq; ad Cæsaris forum diffudit. Hæc autem omnia loca, de quibus est expositum supra Comitium fuisse, in margine Palatini stare quodammodo uidebantur.

De Vespasiani fornice. Cap. XIX.

SVpra Comitium simili ratione uerum ex opposito Romani fori in uia sacra adhuc Titi Imp. fornix conspicitur imperfectus quidem ac fractus uetustate, hunc sibi ex Hierosolymæ uictoriæ decreuere. Omnibusq;, qui triumphales essent antiquior existimatur. In huius frontispicio hæc habentur. SENATVS POPVLVSQ. ROMANVS DIVO TI

TO DIVI VESPASIANI F. VESPASIA-NO AVGVSTO *Sed aliud eiusdem uictoriæ monumentum huiusmodi est in ruinis inuentum.*

S. P. Q. R.

IMP. TITO CAESARI DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR.POT.X.IMPERATOR XVII. XIIII.P.P.PRINCIPI SVO. QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIISQ.ET AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT,ET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS, GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT. *In eodem fornice currus Triumphātis siue Arca fœderis, cui fasces duodecim præcedūt conspicitur. Spolia itē ex altera pte ac triūphali pōpa, aureū candelabrum septem ramos continens, in quibus septem lumina accendebātur, quibus, ut quidam cēsent, septem planetæ significabātur, duo præterea tabulæ ex marmore, in quibus tota Lex Mosæ scripta erat, Vasa templi, aurea mensa, atq; alia præciosissima, quæ ut paulo ante demonstratum est, omnia in Pacis templo quod Vespasianus erexit, Alaricus uero senior Roma Capta diripuit, fuere reposita, sed quando de locis Palatini dici cæptum est, ab ijs non uidetur decedendum.*

De colle Palatino, de Palatio, quod erat, de Romuli domo, Tulij, Flacij. Cap. XX.

PAlatinus collis omnibus ædificijs cõsumptis, excepto fano D. Nicolai à Calisto pontifice ædificato, ad priscam solitudinem redactus uidetur. Nam quemadmodum antea ab ouium, quæ ibi pascerent, balatu, nomen Palatini quasi balatini accepit, ita hoc tempore nihil nisi incultum atq; agreste omnino uideas. Cum uero resp. floreret, Regum atq; Imperatorum, ut ex ipsius ruinis perspici potest, domiciliũ fuit. Aruspices ferunt tunc Romani Imperij futurã finem, cum Palatinus non coleretur. Putant nonnulli à Palante Euandri proauo dictum, aliqui à palanteo Arcadie urbe, uel à palando, quæ uox errare significat, quod illic palare idest errare pecudes pascẽdo solerent. Seu quod palantes. i. errantes Arcades cum Euandro Ibi consederunt. Alij à Palantia latini uxore cognominatum uolunt. Tremelius Romuleũ appellauit hunc collem. Hodie uulgo maius Palatiũ uocant. Vnde amplissima quæq; principum domicilia palatia dici cæpere, quamuis illud Palatiũ quod regum temporibus fuit, modicam quandam partem tantum ipsius occuparet. A quo uero fuerit auctum, obscurum est. Suetonius scribit huius partem usque ad forum extensam à Caligula, ac ingenti illo ponte cum Capitolio coniunctam. Hoc autem ideo accidisse putant, quod cum plures particulam tantum fecerint, illius mentionem facere scriptores noluerunt. Huius Palatij fores iuxta statoris Iouis templum fuere Faustinæ fano oppositæ, huius collis circuitũ millium esse passuum nonnulli uolunt, humilis quidẽ est,

ac depressus, ædificiorum uero altitudine, ac sublimi tate editus uidetur. In ea parte quæ ad palatij fores spectat, Seruij Tulij domum fuisse scribunt præter eã quam habuit in Exquilijs, in eodem palatio Artium fuisse dicitur, in quod senatus conuenire frequẽ tissimus solebat, quoniam augurato esset ædificatum Ea autem pars, quæ contra capitolium est, cum maiorem partem palatij occuparet, minus frequentes priuatorum habitationibus, atq; ædificijs fuisse memoratur. Hac parte Remuli casam locant. Is autem cum fratre unicus pastorum more multa tuguria ex lignis atq; harundinibus confecerat, Iccirco Dionysius tradit sua ætate unum durasse. In huius collis angulo ex palatio ad circum diuertente, casa Romuli dictum. Quod sacrum ij Custodiebant, quibus est horum cura, nihil illi magnificentius addentes, sed siquid aut per hyemem, aut uetustatem laboraret, quod reliquum esset munientes, diruta, ac consumpta quantum possent similia prioribus restituebant. In alio huius collis angulo domus fuit. M. Tullij Ciceronis, quam à Crasso quinquaginta millibus aureorum nostrorum emit. Quam cum esset empturus, nec pecuniam in presens haberet, à Publio Sylla qui tum reus erat, mutuo accepit. Hæc furore Clodij urgente combusta est. Atq; ibi libertatis templum à Clodio Conditum addita pulcherrima porticu. Sed in Ceramio alteram habuit, ipse. n. scribit Clodium Milonis domum suamq; in Ceramio expugnare, & incendere conatum esse, domumq;. P. Sullæ pro Ca=

ftris fibi ad eam impugnatiōem sumpsisse. Iuxta hāc in palatino. M. Flaccus domum habuit super cuius ruinis Catulus, Is qui cum Mario Cimbros deleuit, pulcherrimam porticum ædificauit.

De summa Velia, de domo Valerij Publicolæ, de templo Victoriæ, de penatibus, de orco, de Tulij Hostilij domo, de loco Palatij, de templo Cybelis. Cap. XXI.

LOcus uero, quem Veliam siue summam Veliam ab ouium lanis uellendis dixere, nondum usu tondendi excogitato, ut ait Varro ad eam partē uergit, quæ est intra Titi fornicem, ac Coliseū. In priori igitur Veliæ parte, quæ foro propinquior est. Valerij Publicolæ fuit domus. Quam, cum uideret populo minus placere, quod ibi tanquā in loco edito, ac munito habitaret, statim deiectam, ac demolitam sub collis radicibus iuxta, Turrim, quam Pallaram appellant, ædificauit. In huius collis margine fuit Victoriæ templum à L. postumio Cos. dicatum, prope quod Victoriæ ipsi Virginis cognomento fanum posuisse Catonē Liuius scribit. P. Victor utrunq; locū in margine Ro. fori locat. Nec procul hinc templum fuit Iunonis sospitæ. Ab ijs locis sequebatur deorum penatum templum, hoc non multum abesse à foro Dionysius tradit, in eo deorum Troianorum imagines fuisse, hac inscriptionæ. DII PENATES. Ii autem

duorum Adolescentulorum forma erāt, pilam manu sedendo habentes. Scribit solinus eodēmet loco, quo hoc templum ucrat, Tulij Hostilij fuisse domum, in qua prius habitauit, quam Hostiliam de suo nomine dictam curiam ædificasset. Orci uero templum locant, prope hunc locum in collis fere angulo, qui est supra Constantini fornicem. Hic tradit Lampridius Heliogabalum deo suo Heliogabalo templum erexisse, quo matris deum ministros, ignem Vestæ, Palladiū, Ancilia, atq; omnia quecunq; maxima ueneratione haberentur à Romanis, quo preter cæteros deus ipsius deus coleretur. transferre cogitabat. Locus uero Palladij ibi fuisse dicitur, ubi hodie fanum est D. Andreæ in pallara, ut appellant, quasi ipsius collis angulo, eius autem ingentes ruinæ admirationis causam afferunt. Aiunt Palladium uetustissimum fuisse palladis simulacrum ex ligno à Troia profectum, tunc autem et oculos, & hastam simul quam manu teneret, mouisse uolunt. Nauten unum ex Aeneæ socijs Troia in Italiam hoc intulisse scribunt, diuq; in uestæ templo conseruatum, neq; cuiq; hoc uidere fas fuit, præter Vestalem, Cuius palladij precipua cura tradita esset, conflagrato uero Vestæ templo, à Metello seruatum tradunt. Vnde etiam oculis captus dicitur. Hicq; celeberrimo loco locatus est. Eodem loco Magnæ deum Matris fuit tēplum. Cybelem uocant. à Iunio Bruto dicatum, ludis Megalēsibus additis. E Pessimunte autem Phrygiæ ciuitate allatum est, quare etiā phrigiā, Matremq; Idæā appellant. Hoc autem à scipione Nasica, quem senatus

optimum iudicauit à flumine, in urbem inductum, in uictoriæ templo, quod erat in palatino, locatum est, quousq; hoc proprium templum, ubi repositum fuit, erectum est. Huius deæ simulacrum tympanum manu tenebat, Turritam uero Coronam capite gestabat. Nauis uero qua uecta erat, in arena, cũ Tyberis aquæ ualde exsiccatæ essent, hæsit. Quam tamen Claudia Vestalis mira facilitate zona alligata traxit. Quoniam uero simulacrum luto uolutatum erat, Postero die in Almone fluuio ablutum, Scipio Nasica, ut Paulo ante dicebamus, per capenam portam in urbem inuexit.

De domo Augusti, de templo Apollinis, de Bibliothecis antiquis, de fidei item templo, de Thermis Palatinis, de uictoriæ tẽplo, plurimisq; locis, q̃ in palatino fuerunt. Ca. XXII.

EO autem latere Palatini, quod ad Circum maximũ spectat domum augustus habuit, ubi etiam dicente Suetonio natus est, Capita bubula locũ appellabant. Primum in domo, quæ calui oratoris fuerat. In palatio postea in ædiculis Hortensii, habitauit. Iuxta hãc domum pulcherrimũ Apollini templum Augustus cõdidit, cuius etiam nunc uestigia extant. Hoc aũt ideo extruxit, quod eo loco de cælo pcusso, Aruspices ibi templum Apollini erigendum monuerũt. In hoc templo lampades pendebãt quasi poma ex arboribus. In eodem poetæ sua scripta, ut quæq; probatissima fuissent, reponere soliti sunt. Celeberrimum fuit quidem, supe

riori loco solis currum habuit, aureum, quare late tan quam radijs solis templum splendebat. In eo ipso nobilissimam porticum Augustus fecit, atq; una Bibliothecam libris tū græcis, tum latinis ornatissimā. In qua Numeriano Imperatori statuam cum hac inscriptione posuit. D. NVMAERIANO ORATORI POTENTISSIM. In Bibliotheca monente Plinio Colossus fuit Appollinis ex ære. L. pedum altitudine. In porticu uero Varronis fuit statua sibi uiuenti erecta. Plinius narrat Apollinis simulacrum, quod in eo esset templo, scopæ opus, Dianæ uero, quod ibi erat, Timothei opus fuisse. In area, quæ ante hoc templum erat, quattuor Vaccæ æneæ, fuere preti filiæ, Mironis artificis, & eccellentissimi arte fictæ. In hac area locus fuit; quem Romam quadratam uocauere, quod murus inquadrum ductus locum cingeret. Ibi autem ea omnia, quibus in condēdis urbibus uti solēt, in optimi augurij signum reponebantur. Hic laurum fuisse aiunt pulcherrimā, quæ ad capitolij quercum spectaret, tuncq; natā ferunt cum Augustus natus est, hac triūphales coronari mos fuit. In hoc ipso tēplo Apollinis Augustus, cū iā admodū senex esset senatū cogere aliquando solebat. Suetonius tradit Paulo post Augusti obitum, quo loco natus erat, cellā sibi erectā. Iuxta hunc locū domū Tiberius habuit, quæ nobilissima Bibliotheca exornata fuit. Plurimæ autē antiquitus Romæ Bibliothecæ memorantur, quarū duæ celeberrimae sunt existimatæ, Palatina scilicet, quae eadē esse putatur quam in Apolline Augustus constituit.

Atq;

Atq; Vlpia à Traiano instituta satis quidem ornata. In capitolio alia numeratur Maiorum bibliotheca nuncupata. Alia item Pauli iuxta Marcelli Theatrum, quæ etiam octauia dicta est, quod ab ea fuerit condita. Verum hac fœlicitate, quam maximam nemo nō iudicat Veteres caruere, Imprimendi artē intelligo, quam à duobus fratribus in Germania inuentā M.CCCCLV. ferūt. Vaticanum aliā pulcherrimam habet, quam Nicolaus. V. Pont. ex omnibus orbis partibus libris conquisitis aut inchoauit, aut auxit. Sixtus uero plurimis grecis làtinisq; libris auctam illustrauit. In huius collis fere medio fidei templum à Numa conditum autore Liuio, uel ut alij narrant à Roma Aeneæ nepte. Vetustate collapsum Augustus restituit. Prope hunc locum fuere palatinæ thermæ, atq; huc pars aquæ Claudiæ deriuabat, sicut ex altissimis murorum marginibus, quæ adhuc extant, conijci licet. In palatini uertice Victoriæ templum præterea fuit, quod Arcades, qui Euandrum secuti fuerant Dionysio scribente, condidere, In eodem colle plurima alia fuere ædificia, quorum ne in ruinis quidem uestigia dignosci possunt. In ijs Iouis Victoris ædes fertur, quam. Q. Fabius bello Sabino dicauit. Febris etiam ipsius ne noceret ibidem templum habuit, cui tria posita templa fuere. Id de quo nūc dicebamus, aliud in campo, ubi Marij monumenta sunt, Aliud in extremo uici longi. In hæc autē templa omnia remedia, quibus in egritudine usi erāt, afferebātur. In palatino ipso templum fuit deæ, quā

à uiris placãdis Viriplatam uocauere. Nam eo, quotiescunq; rixæ, ac iurgia inter uirum atq; uxorem orta essent, conueniebant, atq; in eodem multis ultro citroq; dictis, domum placati reuertebantur. Fuit & saliorum curia, in qua cum conflagrasset, Romuli Lituus repertus est integer. Larium fanum, Insuper auguratorium, ubi captabantur auguria, &, ut asserit Plinius Cæsaris etiam domus fuit. Vbi monet Apollinem ac Dianam curru uectos fuisse, præterea arigã ex solido fictos lapide, Victruuij Bacchi domus, itẽ, quæ cũ esset demolita atq; cõstructa de Publico prata Bacchi dictus est locus, is autem admodum Romæ clarus fuisse dicitur. Vanni & prata & domus, insuper, uicus fuit padi cognomẽto, aliusq; fortunæ respicientis. In hoc colle solennitatem celebrari cũ mercatu mos fuit, quem Palatuar nominabant, Romulũ narrant in hoc colle hastã fixisse, quæ factis radicibus, uiruit, arborq; ingens facta est. Lampridius tradit areas palatini è lapide lacædemonio atq; alijs lapidum nobilissimorum generibus Heliogabalũ, strauisse, ac de suo nomine Antonianas uocasse.

De Cæsaris, Augusti, & Neruæ foro, atq; alijs Cap. XXIII.

SEd ne quid ex ea parte qua forum erat Romanum desiderari possit, de tribus alijs foris, quæ iuxta illud erant, dicendum uidetur, Forum autẽ id erat, in quo ciues, maxime uersarentur, negotiationi

proprius locus, rebusq; uendendis, atq; emendis accõmodatus, Quædam fuere, in quibus tãtum causæ agebantur, ac iudicia exercebantur. Cæsar post pompeianã Victoriã, suũ Romano foro proximũ constituit. Ibi autem fuit, ubi nunc horti uidentur, post Cosmi ac Damiani templum. Plinius scribit solum tantum foro extruendo. HS millies Cæsarem dictatorem emisse. Neq; uero mercatus causa institutum tradit Appianus, sed ad causas, iudiciaq́; tractanda. Templum Veneri Genitrici. quod in pharsalia uouerat, condidit. In hac æde Acticem, & Medeam, quas Timonactus Byzantius pinsit, atq; octoginta talẽtis uenundatas Cæsar posuit. Ante huius templi fores equi Cæsaris simulacrum fuit, quem anteriores pedes humanos habuisse, nullumq́; excepto Cæsare sessorem passum memorant, modicum, at pulcherrimum fuit id forum; multisq́; statuis ornatissimum. In quibus Cæsari una posita est loricata. Veneris simulacrum fuit opus Archesilai. Non admodum procul à domo sua uoluit esse, ea autem in uia sacra fuerat. Et ut antea expositum est, lotos, quæ in Comitio erat, in forũ usq́; Cæsaris per stationes municipiorũ penetrasse. Augusti uero forum ideo minus fuit amplum, quod non putauit eos cogendos, qui domos iuxta haberẽt, fuit in hortis, qui post Marphorium uidentur, templum D. Martinæ uarijs ornamentis refertissimum. Inter quæ Coruini statua fuit in crista galleæ Coruũ habens, à quo in bello adiutus est. Duæ Apellis picturæ, in altera Castoris, ac Pollucis cum uicto-

ria, atq; Alexandro altera belli effigiem reuinctis manibus, Alexandrumq; triumphantem habebat. Hic Apollinem fuisse dicunt, ex ebore, de quo intellexisse putant Horatium, cum perdito quodam neglecto dixit, se ab Apolline seruatum. Ad hoc uero forum faciendum multitudine hominum, ac litium adductus est, quibus cum duo non sufficerent, tertium addendũ currauit. Iccirco omni festinatione adhibita nondũ etiã Martis Vltoris templo pfecto, publicauit. Hoc templum bello philipensi pro paterna ultione suscepto uouit, postea uero ea fori parte locauit, quæ nũc est iuxta D Martinæ templum. Sanxitq; ut hic de bellis, triumphisq; consuleretur. Hic senatus, prouincias cum Imperio petituri huc deducerentur. Quiq; uictores rediissent, huc insignia triumphorum inferrent. Hoc forũ duas pulcherrimas habuit porticus, ubi omniũ fortissimorũ uirorum statuas habitu triũphantum Augustus dedicauit. Adrianus postea Imp. idem restituit. Quare plurimi illud templum, qđ ipsi Antoninus pius dicauit, sibi ipsi erexisse putãt, ĩ qua sententia Capitolinus esse uidetur. Hocq; ab Adriano primo Pont. D. Adriano consacratum, in tribus foris est, appellatum quod inter hæc fora conditum esset. Hodie apparet more ueteri factum, satisq; conspicuũ, fores habet Aeneas. In extremo Augusti foro prope radices quirinalis, uestigia adhuc extãt Neruæ palatij, columnas miræ magnitudinis habentis, quæ porticus alicuius palatij fuisse putãtur. Quare multi Neruæ, non Augusti forum existimauere,

eo autem magis adducuntur, quod ferunt Traianum suũ Iuxta Neruæ forum, quod ipse dotauerat condi disse, non tamen animaduertunt Neruæ forum Transitorium dictum, quod inde facile uel ad Cæsaris, uel ad Augusti, uel ad Romanum etiam forum esset accessus. Nisi quis fortasse arguat hoc medium inter Traiani, Augusti, Romanumq; forum fuisse, uerum nullum reperitur forum Romæ, quod apertum propriumq; autoris signum, sicut Traiani ac Neruæ foro accidit, demonstret. Neruæ uero forum inter ea quæ Cæsaris, Augustiq;, & id quod Romanum est appellatum, medium fuit. Hoc Suetonio autore à Domitiano nouum est excitatum. Augusti foro proximum, postq; illud templum quod D. Adriano dicatũ fuit, Transitorium, ut superius est demõstratum, uocauere. Plurimis Columnis, ac statuis ornatissimum fuit. Quamobrem tradit Spartianus plurimas multis ex locis Alexandrum Seuerum statuas pedestres atq; equestres superiorum Imperatorum cõquisitas, atq; cum titulis, columnisq; Aeneis, quæ eorum omnium gesta ordine, indicarent, in hoc foro erexisse. Hodie quam paucissima ex illis ornamentis antiquis igni labefactata, ac corrupta extant. Hæc autem dimidiata in eius fragmentis leguntur. IMP. NERVA CAESAR AVG. PONT. MAXIM. TRIB. POT. II. IMP. II. PROCOS. Vice autem fornicis, aut monumenti Neruæ, Hodie Arcam Noe appellant imperiti, duo præterea à dextra per lapidis iactum inter se distantes spectantur

fornices, difficile tamen quid fuissent comprehendi potest. Hic Fani quadrifrontis cũ suo templo (bifrõs .n. iuxta Marcelli theatrum erat) Simulacrum fuisse memorant. Prope hunc fæneratores consistebãt mercatoresq; opibus parandis intenti.

De foro Traiani, cũ omnibus quæ in eo essent de sepulcro Publicij. De domo Coruinorum. Cap. XXIIII.

OPerepretium uidetur priusquam é mentione istius uallis excedamus, ea etiam afferre, quecunque post Augusti, & ultra Cæsaris forum fuisse traduntur. Vt de uniuersa hac planitie plena haberi cognitio possit. Post Augusti forum, illud Traiani fuit, quod pulcherrimum inter capitolium, atq; Quirinalem constituit, ijs demolitis, ac deturbatis, quæ fere capitolium attingerent, ut omnia æquaret. Huius artifex Apollodorus narratur fuisse autore Dione. Habuit autem pulcherrimã porticũ, Columnasq; ea magnitudine, ut spectantes admiratione obstupescerent, adeo ut gigantum fere opus putaretur. Infinitis statuis Clarißimorum hominum ornatum erat, quæ undiq; ab Alexãdro Seuero conquisitæ, eo in loco locatæ, ac repositæ fuerant. Atq; ut asserit Gellius in fastigijs fori Traiani simulacra sunt sita circum undiq; in aurata equorum, atq; signorum militariũ; subscriptumq; esse EX MANVBIIS. Inter cætera autem ornamenta, Claudiani, etiam Poetæ fuit. Cu-

ius testis est titulus in quibusdam ædiculis adhuc ser=uatus, qui est in Constantini thermis, hmõi autẽ est.

CL. CLAVDIANI V. C.

CLAVDIO CLAVDIANO V.C. TRIBVNO ET NOTARIO INTER CAETERAS VIGEN=TES ARTES PRAEGLORIOSISSIMO POETARVM LICET AD MEMORIAM SEMPITERNAM CARMINA AB EODEM SCRIPTA SVFFICIANT ADTAMEN TESTIMONII GRATIA OB IVDICII SVI FIDEM DD.NN. ARCADIVS ET HONORIVS FELLICICISSIMI AC DOCTISSIMI IMPERATORES SENATV PETENTE STATVAM IN FORO DIVI TRAIANI ERIGI COLLOCARIQVE IVSSERVNT.

Marcellinus tradit Constantem Constantini filium cũ Romam uenisset, excellentiamq; ac magnitudinem in foro ingentium operum esset admiratus, stupefactum nouitate, omni spe talia efficiendi, tandem dixisse se tantum Domitiani equum imitari uelle, qui in medio ipsius atrio esset, quamobrem Ormisdam sibi prius opus esse respondisse stabulum equo tali parandum, quod ab equi dignitate non abhorreret. Huius autem equi Imago in numismatis Traiani habetur cum hoc titulo. S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI *In medio huius fori, columna adhuc stare uidetur, mirabili artificio facta, quæ Dacicum bellum, atq; alia memorabilia huius principis gesta demonstrat, in ipsius autem columnæ basi monu=*

mẽtum eſt, quod indicat ad planitiem eius loci æquã dam tantum terræ inde aſportatum, ut Collem ſatis editum tolleret. Id autem huiuſmodi eſt.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. IMPERATORI CAESARI DIVI NERVAE F. NERVAE TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTF. MAXIMO TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P. AD DECLA RANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS. *Hæc Columna* CXXVIII. *pe dũ altitudine eſt ad eius faſtigiũ gradus* CLXXIII. *ducunt.* XLIIII. *habet feneſtellas.* Hic *principis hu ius oſſa locata* Dion *autor eſt, ſoliq; ex omnibus* Im*peratoribus intra urbem ſepeliri licuiſſe.* Fuit *præte rea* Triumphalis *arcus* Traiano *poſitus.* Bibliothe*ca templi* Traiani *ueterum prætorum edicta ſeruari* Gellius *ſcribit.* Hoc *autem loco & templum atq; bibliothecam fuiſſe exiſtimatur.* In *huius fori ruinis* Simmacus *primus* Pont. Baſilij, Syluestri, *ac* Martini *templa condidit.* Bonifacius *uero* VIII. *tres turres, quæ ſpectantur, erexit,* Mediam *militiarum nomne uocauit. quod eo loco cõſtructa fuiſſet, ubi militum* Traiani *ſtationes eſſent.* Sub Capitolio *ea parte, quæ ad forum ſpectat, adhuc* Publicij *ſepulchri ueſtigia apparent cum hac inſcriptione.*

C. POBLICIO L. F. BIBVLO AED. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSSA SENATVSCONSVLTO, POPVLIQVE

IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERENTVR PVBLICE DATVS EST. *Iuxta hunc locũ ubi coruorũ macellum est, Coruinorũ domus fuit. Atq; sine Via lata initium habuit, quæ aliquantum uersus populi portam extendebatur. Sed de ijs hactenus, ad ea properãdũ, quæ ultra forũ, ac sub carinis fuerũt.*

De *bustis Gallicis, de Vico scelerato, de Tigillo sororio, de telluris templo, de. M. Antonij domo.* Cap. XXV.

INter *Titi amphitheatrũ, atq; Carinas, Cæsarisq; forum, ubi nunc est ædicula* D. Andr*eæ, quam ad busta Gallica uocant, quæ Suetonio, ac* Liuio *autoribus in medio urbis fuere, quod scribẽte Varrone hic uel sepulti, uel exusti Galli senones fuerint à Camillo Cæsi. Quamuis pestilentia defunctos* Plinius *tradit. Vulgus à quo omnia facile corrumpuntur, Portugallum appellat. Iuxta uero cliuũ Carinarum, unde hodie ad diuum Petrum in Vinculis ascenditur, Vicus cui scelerato nomẽ fuit, initiũ capit, atq; usq; ad Gallica busta ptẽdebatur. Is principio pro bono homine à sabinis Cyprius dictus est, quo loco cõsedere, qđ apud illos Cyprum bonum significãt. Sed postea quam Tarquinius superbus narrante* Liuio *interficiendum curasset Seruium Regem suum, corpus eius iacens filia carpento superuecta est, sceleratus appellari ceptus est. Varro tamen sceleratum uicum à Cyprio*

diuersum putat. Inter hūc Vicum, ac carinas Tigillū sororium fuerat. Erat autem locus iunoni sacer, ubi Horatius is qui tres curiatios uicit, piacularibus sacrificiis necem sororis occisæ purgauit. Hic itidem scribit Dionysius aram fuisse trabem habentem oblongam, cuius extremitates muris uiæ oppositis sustinebantur. Ad huius uicij caput domus Caßij fuit, qui, quoniam imperium affectauit, statim è medio sublatus est, domo deturbata, templumq; telluris, Valerio Maximo narrante, quod prius. T. Sempronius quo tempore cum Asculanis bellum gerens, ac cū his prælio dimicans terra subtremuit, uouit, eo loco constructum est, alij tamen hoc templum iuxta Caßij ruinas ædificatum uolunt, ubi est D. Pātaleonis ædes. In hoc scribit. M. Tullius senatum ad publica tractanda cogi solitum, alibi etiam ad telluris. Q. fratris statuā locasse significat. Hic etiam idem autor armamentarium fuisse innuit. Varro addit in quadam huius templi pariete Italiæ fuisse descriptionem. Non procul hinc autore Appiano domus fuit M. Antonij. Verum nimis auctus mihi uidetur secundus liber, ad tertium accedendum.

DE ANTIQVITATIBVS RO. LIBER TERTIVS.

De colle Auentino, de Cliuio, qui ibi erat, de templo Iunonis Reginæ, de Scalis gemonijs, de tēplo Dianæ de bona dea, De Hercule, de Armilustro, de Thermis decij, Traiani, Varij, de fonte Fauni ac Pici. Cap. I.

Actenus de ea urbis parte, quæ celebrior procul dubio erat mentione facta, ad Auentinum deueniamus, ut postea plane ea tractemus, quæ in ea planicie sunt, quæ inter hunc collem, palatinum, capitolinūq; sita est. Auentinus, ut iam antea expositum est primo libro, muro cinctus dicitur ab Anco Martio, pomœrio tamen non intromisso, quod à Claudio Imp. postea intra receptū est, diu syluarum densitate asperū, & magna ex parte uastum, minusq; frequens fuit. Huius circuitus ad duo millia passus cōtinet. Longior quam latior est. Duos habet uertices, in quorum medio uallis est, qua ad circum Maximum uia extenditur, qua ad D. Pauli tēplum iter est. Adeo ut duorum montes instar spectantibus præbeat. Ab alijs Collibus omnino disiungitur, cuius maior pars tyberi imminet. Auentinus albæ rex monti nomen dedit, in quo extinctus, sepultusq;

fuerit. Nonnulli ab Herculis filio eiusdem nominis sic uocatum putant. Quidam ab hominum aduentu, quod commune Latinorum ibi templum esset, uerum antea hoc nomine appellabatur. Alij ab auibus dictũ arbitrantur, quod eo sub uesperum à flumine in eas syluas se reciperent. Varro scribit à facilitate aduenien di, cũ antea paludibus ex alijs Collibus non aliter quã ratibus, soluto etiam traiectu adueherentur. Murceus quoq; è appellatus à cella diuæ Murceæ, quæ sub eo fuisset. Remorium à Remo aliquando dixere, qđ ibi urbem condere disignasset, uel quod ibi sepultus fuerit, quem cum Romulus fratri sacrasset, nulli habitandum concesſit. Quamobrem in hoc colle iuxta Armilustrum locus quidam præcipuus fuit Remoria nomine, tã à captatiõe Augurij Remi, quã quod ibi fuerit sepultus, urbemq́; eodem loco constituere proposuisset. Cæterum ſingillatim de ijs dicamus. Cliuus p quem in Auentinum aſcendebatur, à foro Boario, ut cum de tuſco Vico agebatur, eſt dictum, initium habebat. Surſumq́; ad Iunonis Reginæ templum recta ibatur, id erat in huius Cliui extremo. templum hoc Camillus ex manubiarum parte, quas ex Veijs uictor abſtulit. uouit. Ferunt cum Iunonis Reginæ ſimulacrum è Veijs in urbem inferre uellent Romani, quẽdam ex militibus ſeu ſpirito diuino tactum, ſiue iuuenili ioco, uis ne Romam ire Iuno, dixiſſe, conclamatum eſſe à cæteris deam annuiſſe, quin etiam fabulæ datum locum, uelle, dixiſſe. Iccirco cum ingenti ueneratione, ac pompa in Auentinum intulere, atq; in eo

templo, quod Camillus dedicarat, reposuere. Ad hunc ipsum Cliuum Gemoniæ scalæ fuerunt, ad quas corpora damnatorum tracta rapi, ac præcipitari solebant. Suetonius memorat Vitellium Imperatorem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatū, atque confectum, unco tractum in tyberim fuisse. Quo loco hodie D. sabinæ templum flumini imminet, è regione Ripæ pulcherrimum fuit tēplum Dianæ, quod seruius Tullus dedicarat. Cōmune autem fuit Romanis cum Sabinis, quod ad Ephesiæ Dianæ templi ab Asiæ ciuitatibus communiter conditi similitudinem simul ædificauerint. Ferunt ad hoc Auentini fanum Sabinum quendam miranda magnitudine ac specie uaccam Romam deduxisse, & ante Dianæ aram statuisse. Quod audijsset uates cecinisse cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. Idq; carmen cum ad Cornelium Antistitem fani Dianæ peruenisset, memor responsi, sabinum ante uiuo perfundi flumine iussit, quod infima ualle perfluebat, interim Romanum Dianæ bouem Immolasse, eius autem cornua (tametsi huic deæ ceruorum tantum cornua affigere soleret antiquitas) fixa tamen, per multas ætates in uestibulo templi Dianæ monumentum, ei fuere miraculo. Dionysius scribit idem templum ab Anco Martio positum, nisi forte de alio Anco intellexisse Dionysium putemus. Diuæ sabinæ hic templū fuit, quod quidam Petrus Episcopus Dalmata à fundamentis extruxit, perdiues quidē ille atq; opere museato ornauit. Ad hoc fanum cuiusdā Phillidis domū

locat Propertius inter templum huiusmodi, Cliuusq; iuxta eum locũ, ubi trigemina erat porta, nec multũ à schola Greca aberat. Caci spelunca, ex qua Herculis boues auersos caudis traxerat, quia si agendo armentum compulisset, ipsa uestigia quærentem dominum eò deduxissent. Sensit tamen, quare cacum claua ictum occidit, armentoq; recuperato Ioui aram erexit, paulum ab hoc loco distabant salinæ, de quibus superius ẽ dictum, cum de trigemina porta sermo haberetur. In angulo Auentini Tyberi imminente, sed qui ad campum sit uersus, ubi hodie Testatium est, eo quidem loco, ubi D. Mariæ Auentinæ templum erectũ est, templũ fuisse dicitur Bonæ deæ, cui tãtũ feminæ sacrificarent in operto, aiũt à Claudia uestali erectum in Fatuæ honorem Fauni filiæ, quam pudicissimam celebrant. Quoniam huius sacris interesse hominibus non liceret. M. Tullius Clodio obijcit illius sacra ab eo noctu polluta, Inter hoc, & Dianæ, templum Herculis fuisse uolunt, ibi quidem, aut iuxta illum locum, ubi D. Alexi fanum cernitur, hominis sãctitate ac uita probatissimi, is, ut memorant, cum Romanus esset ciuis, diu etiam in paterna domo sub gradibus ligneis usque ad extremum diem uitæ ignotus uixit. Cænobium D. Bonifacij hic fuisse uolunt. Quod uero hic Herculis templum extiterit, ex Armilustro, cui proximum esset, conijciunt. In quo quidẽ Armilustro sese Iuuentus armis exercebat, hic autẽ, non in testaccio fuisse uolunt, ut pleriq; censuere, Plutarchus locum in Auentino uocat, ubi à Romulo Ta

tius est Sepultus. Hic *autem non diu est cum marmor iuuentum est, in quo incisum esset.* SACRVM MAG. VICI ARMILVSTRI. *Varro Armilustrum idem cum circo maximo esse putat, nam utroq; in loco equestres ludi fiebant, & sicut in circo equi currebant, ita in armilustro res quasdam diuinas* Romani *armati faciebant, & sacrificantes tubis canebant.* In *Armilustro publica arma reponebantur, nam cum populus* Ro. *priuata arma non haberet, hinc, quotiescunq; ad bella gerenda uocarentur, sumebant.* Belloq; *confecto, in eodem redeuntes reponebant.* Ex *parte istius collis, quae ad circum maximum spectat, quo loco nunc* D. *Priscae est fanum,* Decij Imp. *Thermae olim fuere, quas ipse sibi aedificauit, uel ut alij putant, in eius honorem à* Ro. *populo constructae sunt.* Hinc *fere ad Armilustrum nonnulli priuatum palatium, ac Thermas Traiani sese extendisse uoluere, ad quas quidem Thermas aquam dedu xit de suo nomine appellatam, tametsi ex aqua Martia aliquorum sententia, uel ut aliorum est opinio ex aqua Claudia inducerentur. Thermas Traiani, quas hactenus in Auentino fuisse credidimus, nunc potius in* Exquilino *ponere libet, prope Titi Thermas. Mouit nos ad hoc opinandum Saxum quodam in luco Sancti Petri ad uincula nuper inuentum, cuius inscriptio talis est* IVLIVS FOELIS CANPANIANVS. V.C. PRAEF. VRBI AD AVGENDAM THERMARVM TRAIANARVM GRATIAM CONLOCAVIT.

Fieri tamen posset hunc lapidem ad S. Petrum in uinculis allatum fuisse, & Thermas nihilominus esse in Auentino. Nos uero ut res se habet enarrauimus. Nõ admodũ procul ab his Thermis, Varianæ Thermæ fuere. Harum autem, & simul Decij adhuc uestigia extant, fabulosæ narrant Auentinum speluncã fuisse Fauni, ac Pici, quæ fontem haberet, ex quo ipsi biberent, adduntq; cum Numa uinum in hunc fontem fudisset, ebrios illos redditos, uinctosq; ab eo fuisse. Quare ab ijs didicisse aiunt, quomodo è Cælo fulmina elici (si quando uoluisset) statim possent. Hodie riui quidam spectantur, qui ad collis istius radicẽ manantes in Tyberim influunt.

De Thermis Antonini Caracalle, deq; alijs quæ in Auentino erant, & de aquæductu aquæ Claudiæ. Cap. II.

IN altero Auentini uertice qui ad piscinam publicã spectat, iuxta D. Balbinæ templum, ad radicem scilicet collis ingentes muri latißimi, & simul maximæ Columnæ, præterea admirabiles ruinæ Thermarum Antonini Caracalle, quæ nobilißime tradũtur fuisse, conspiciuntur, has Lampridius ab hoc principe inchoatas, ab Alexãdro autem Seuero et absolutas, atque ornatas, scribit. Hodie Antignanum locum appellant, quasi Antonianum. Pars Claudiæ aquæ his Thermis subseruiebat, ex inferiori parte quarũ, Caracallam nobilißimum palatium condidisse aiunt.

Spartianus

Spartianus tradit occultam in ijs Thermis cellã fuisse, quam architecti negant posse ulla imitatione, qua facta est, fieri nam & ex ære uel cupro cancelli super positi dicuntur fuisse, quibus Cameratio tota con credita esset, & tantum fuisse spatij. ut id ipsum fieri negarint potuisse docti Mechanici. Pleriq; in ipso Auentino fuere, quorum nulla hodie certa ratio red di potest. Vbi præcipue fuerint. In quibus ara Iouis Elicij numeratur à fulmine eliciendo, huic autẽ deo aram ideo erexit quod (ut Paulo ante dicebamus cũ Numa fulminum eliciendorum rationem à Fauno, atq; à pico didicisset, Ioui ipsi aram statuit. Sed cũ Tullus Hostilius, qui Numæ in regno successit, aliquã do Numæ Commentarios uolueret, & ibi quædam sacrificia occulta Ioui Elicio facta inuenisset, operatũ ijs sacris se abdidisse scribit Liuius, sed cũ con nõ rite initum, aut curatum illud sacrum fuisset, fulmine illum cum domo conflagrasse memorat. In Auentino Vitellius Imp. domum habuit. Matutæ deæ fanum bello in Veientes suscepto uotum, postea à Camillo dedicatum, Libertatis templum à Tib. Gracchi patre & dicatum & conditum, multisq; Columnis, statuisq; æneis ornatum. Huius templi Atrium ab Helio peto, ac Cethego instauratum creditur. Veneris Marciæ uetustissima ara. Victoriæ insuper templũ non defuit, ab Arcadibus, ut uolunt, positum: Adde Mineruæ, Lunæq; etiam fanum, Accessit Cuiusdam Faberij scribæ domus pulcherrima, syluaq; Laurentum Ioui sacra, in qua Valentinianus cesus est, quæ

etiam uiæ Laurẽtinæ nomen dedit. Appius Clodius Cæcus à quo Via Appia strata est. Vnde ab eius nomine sic est appellata, aquam de suo nomine postea uocatam in urbem Censor induxit, id autem an. xx. post samniticum bellum accidit. Ex agro autem lucullano, quem Frascatum hodie uocant, autore Frontino per uiã prænestinã subterraneo aquæductu circiter. XI. mill. passuum deduxit. Postea uero ad capenam portam aquæductu super terram paßibus LX. sub cælium montem per Auentinum uero usq;, ad salinas, quæ iuxta trigeminam portam sane antiquam erant, extendebatur, quædam autem huius aquæducti Vestigia hac etiam ætate prope huius collis radices conspiciuntur, ex ea parte, ad quam Testaccium respondet, ac iuxta scholam græcam, atq; Arcum septem Vespillonum, ubi, scilicet ad salinas terminabat aquæductus, In urbem uero recepta aqua uiginti in partes ad Communem omnium usum dispensata distribuebatur. Tradit Procopius inter Latinã, atq; Appiam uiam duos aquæductus iungi, statimq; diuidi, horum alterum Aquæ appiæ de quo agimus esse existimari potest. Franciscus scribit huiusmodi aquã per urbis uicos, ac regiones pro II. pro V. pro VIII. IX. XI. XII. XIII. XIIII. ad uarios urbis usus

De campo ubi est Testaceum post Auentinum, deq; omnibus quæ in eo fuere. Cap. III.

NVnc ad campum Testaceum ueniamus Auentino relicto, ut uero hinc exordiamur, Testaceus collis fuit humilis, adeo ut qua parte excelsior fuit, CLX. pedum altitudinem non excesserit nec ultra. L. cingitur, ex uasorum ruptorum testis, quas eũ in locum figuli congerebant, ita creuit, ut monticuli formam fere accipiens, Testarum nomẽ seruauerit. creta mirabiliter usi sunt Veteres, adeo, ut Plinio tradente etiam deorum simulacra ac templorum ornamenta ex creta factitarint. Hac parietes incrustabant; in eademq; uita functos sepeliebant. Quare factum est ut Numa septimum figulorum collegium cõstituerit. Quoniã uero aquarũ commoditate hic campus abundaret ob Tyberis uicinitatem, maior huiusmodi artificum pars, quod grandiora uasa conficerent, in eo officinas habebant. Quoniam uero, si in flumen uasorum fragmenta ac reliquas sordes eius artificij iniecissent, futurum fuisset ut aliquando alueum fluminis oppleuissent, senatus uetuit ne quicquam ex illis in flumen demitterent, atq; iccirco locus Testaceus his assignatus dicitur, ideoq; ex earum rerum cõgerie collis est effectus. Figulorum autem officinæ in huius campi interiori parte inter ipsum Testaceũ, ac Tyberim fuere, quemadmodum fabrorum lignariorum in huius planiciei parte erant, ad quam ex urbe discedentes statim accedebant. Nam Liuius tradit ab Aedilibus extra Trigeminam portã inter fabros lignarios, porticum Aemiliam instauratam, forumq; in quo mercatus fieret, stratum, ac trabibus septum

fuisse, ipsumq́; forum comodius redditum gradibus factis, ut à Tyberi ad ipsum facilior esset ascensus ad hanc porticum Basilicam Aemiliam fuisse quidã tradidere. Sed inter figulos Veneris myrteæ ara fuit quã Martiam appellatam Plinius testis est quod homines pigros languidosq́; efficeret myrteam autẽ à loco qui myrtis abundaret dictã palã est. Hic circus fuit, quem intimum uocauere. Huius autem in uineis etiã sunt uestigia, præsertim quæ sunt iuxta flumen ad Tyberim Ouidius lucũ hilernam locauit. Ex alia huius planiciei parte ad D. Pauli templum cum Vrbis mœnibus pulcherrimam pyramidem integrum fere, ex marmore confectam et coniunctam etiam nunc uidemus. Vt uero ex literis conijci potest, sepulchrum. C. Cesij septemuiri Epulonum fuit. Romæ autem sacerdotium Epulones habebant, ij. n. cum potestatem haberent mensam lautissimam ad Iouis statuam instituendi, atq́; conquitissimis epulis cum Ioco, risuq́; mimorum more uescerentur, sic dici meruere. Hæ autẽ sunt Pyramidis litteræ. C.CESTIVS L.F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM *Inferius uero minores litere sunt incisæ sunt autem huiusmodi.* OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO DIEBVS CCCXXX. ARBITRATV PONT. P.F. CLAMELAE HEREDIS, ET PONT. L. *In media Testacei planitie* CXL. *Horrea ingentia frumentis condendis, reponendisq́; aptissima fuere. Quorũ hodie nonnulla sunt uestigia in Ioannis Georgij Cæsarini clarissimi homi*

nis Vineis, inq; alijs uicinis locis nec diu est cum quodã marmor in marcelli capozuchi cognomẽto Ro. Ciuis uinea defossum est, in quo hac erat inscriptio. NVM DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM M.LORINVS FORTVNATVS MAGISTER S.P.D.D. Ex alio latere eadem erat inscriptio excepto quod pro. GENIO CONSERVATORI, Repositum fuerat FORTVNAE CONSERVATRICI. In ijsdem horreis, ut asserit Plinius, P. Maticino præfecto an nonæ Columna erecta, & simul Minutio Augurino altera, quod farris prætium in tribus nundinis, ad assem redegerit.

De templo Mardie, de fornicibus Horatij de salinis, de templo Veste, fortunæ uirilis, de foro Piscario. Cap. IIII.

AD eam nunc planiciem accedamus quæ inter Auentinum, Tyberim, Capitoliũ, Palatinumq; posita, per cælij Cælioliq; radices, ad capenam usq; extenditur. Igitur in Auentini radicibus iuxta cliuũ publicum non procul à foro Boario ara fuit Murciæ quam inertibus, ignauiosq; præfuisse prædicant. Hic Liuius tradit Latinis in ciuitatem acceptis sedes datas ut sic Auentinus Cum palatino iungeretur. Inter Auentinum, Tyberimq; prope sublicium pontem Horatij coclitis fornices, quas ipsius uirtutis monu-

menta sempiterna Ciuitas erexit, cum solus aduersus Hetruscos fortissime pugnans, illis restiterit, fuisse ferunt. Blondus narrat à fundamẽtis eas demolitas sua tempestate fuisse ad calcem conficiendam, subditq; tũ famam durasse Horatij fuisse, idq; quibusdam inscriptionibus sic esse compertum fuisse. Sub Caci spelunca iuxta eum locum, ubi antica porta trigemina fuit, Salinas hoc est cellas, in quibus sal publicum conderetur, sicut hodie in capitolio reponitur, extitisse accepimus. Prope hunc locum uetustissimum templum conspicitur, hodie D. Stephano dicatum, quod quoniam forma rotunda sit, porticumq; similiter habeat rotundum, circunq;. xviij. columnis sustineatur, uestæ antiquum templum fuisse censent, nam ueteres uestã terram putarunt, qua omnes sustenentur. Atq; ideo ad terræ similitudinem à Numa ædificatum pilæ instar habens huic deæ existimant, ut uero superius est expositum, scribit Dionysius Vestæ templum, in quo sacer ignis etiam suo tempore seruabatur, non à Romulo dedicatum, sed à Numa, quod hoc templum extra eam urbem est, quam Romulus primum quadratam constituit. Numamq; ipsum uirgines uestæ, non Romulum, ut pleriq; putarunt statuisse. Ouidius templum uestæ in quo ignis, palladiumq; seruarentur ad Regiam Numæ, quæ iuxta Romanum forum erat, locare uidetur. Idem autor Dionysius refert inter palatinum, atq; Capitolium, prope forum, seu in ipso foro Comune Vestæ templum conditum à Numa, cum .n. Romulus in omnibus curijs propriam peculia=

remq́; Vestam aßignasset, nullum communem consa=
crarat. Ad hoc templum Regiam habuit Numa, ut etiam antea est dictum, Dionysius atq; Ouidius in ea=
dem sunt sententia illud templum, quod in foro, & in media urbe erat à Numa esse extructum, id uero quod pauloante D. Stephano dicatum dicebamus, quoniam extra ipsius quadratam Vrbem esset, minus à Romu=
lo conditum. An uero à Numa, aut ab alio quopiam constructum sit, obscurum est, cum apud aliũ autorẽ non legerim. Satis est intelligere extra Romuli urbẽ quoddam Vestæ templum fuisse, ex circulari autẽ hu
ius templi forma magis consentaneum est Vestæ fuis=
se, quam aut Herculis, aut Matutæ Auroræ, ut aliqui putant, eo magis quod Hercules non hic, uerum re=
motius aliquanto, ibi scilicet ubi fuit ara Maxima, Matuta uero in foro Boario, templum habuit. Quod uero Ouidius in eo templo seruatum fuisse ignẽ pro
dit, quod prope forum esset, Dionysius uero in eo, qđ extra Romuli urbem esset. nihil obstat, quo minus id diuersis temporibus eueniret, horum. n. scriptorum tempora non nihil dißidere uidentur. Ignis uero con
seruatio templi Vestæ propria, præcipuaq; erat, nam nihil præter ignẽ in eo seruari mos fuit, Ouidio etiã ipso asserente. Dionysij quidem sententia non ea mi=
hi uidetur fuisse, ut affirmaret in hoc tantum templo ignem custodiri, in cæteris uero huius deæ fanis mi=
nime, sed quod in isto maiori cura, cerimonijsq́; for=
tasse ignem tuerẽtur. Vbi uero hoc tempore nec pro
cul hinc, ad D. Mariæ pontem, templum diuæ Mariæ

Aegyptiacæ fuit, Fortunæ uirilis fanum fuisse dicitur de duobus.n.templis fortunæ uirilis Dionysius tradit. Hoc autem fortasse fuit. Tametsi Asylum id fuisse nonnulli putent, seu templũ Misericordiæ, quidam pudicitiæ, coniecturis tantum commoti, non ratione quidem ulla, quæ rẽ planè declaret. Scribit Val. Maximus in fortunæ templo ligneam Ser Tulli statuam fuisse totam inauratam, quæ cum omnia ibi conflagrarent, in colũnis atq; integra reperta sit. Hoc autem ideo accidisse putant, quod Ser. Tullus à Vulcano forma fauillæ ardentis conceptus traditur, quo tẽpore in Prisci Tarquinij domo ipsius mater Corniculana seruitutem seruiret. Ex hoc autem tẽplo prope Tyberim, autore Varrone usq; ad ædẽ D. Mariæ in porticu forum piscarium extendebatur. Quo loco non pisces tantum, uerum alia præterea uenalia exponebantur. Hoc autem cognomẽ habuit ædes, q̄d in Octauij porticu uel prope illam extructa esset.

De Theatro Marcelli, de templo pietatis, de carcere plebis, de Curia, ac porticu octauiæ Cap. V

HOc præcipue loco iuxta Tiberim hac etiã ætate pars Theatri Marcelli stare conspicitur, reliquo igni, ac uetustate cõsumpto. In ipsius ruinis hodie sauellorum palatium constructum est. Quidam in foro olitorio ponunt. Ab Augusto conditum hoc Theatrum dicitur in Marcelli Octauiæ sororis filij

memoriam quem illa adolescentem a narſſum, & Im perij ſucceſſorē futurū quo ad uixit, luxit; multa præ terea ædificia. Idem Auguſtus alijs ex ſuis erexit, in quibus porticus Liuiæ, Octauiæ, Caij, ac Lucij Nepo tum Baſiltca numeratur. LXXX. hominum millia ex hoc Theatro ludos ſpectare commode poterant. Huius Scenam Veſpaſianus rrnouauit. In eoq; fabu las ac ludos edidit. Hic Plinius uidetur exiſtimare tē plum pietatis fuiſſe pulcherrimumq; exemplum nar rat pietatis. Pietatis.n. ait exempla infinita toto or= be extitiſſe, ſed Romæ unum, cui comparari cuncta nō queant. Humilis.n. in plebe, & ideo ignobilis puer pera, ſupplicij cauſa carcere incluſa matre, cum im= petraſſet aditum à Ianitore ſemper excuſſa, nequid inferret cibi, deprehenſa eſt uberibns ſuis alens eam. Quo miraculo, matris ſalus donata pietati eſt, am= bæq; perpetuis alimentis nutrite, & locus ille, eidem conſecratus eſt deæ, C. Quintio, M. Attilio Coſ. pie tatis templo extructo in ipſius carceris ſede, ubi nūc Marcelli Theatrum eſt. Ita refert Plinius, ſolinus tamen patrem illius fœminæ, non matrem putat. Pli nins exiſtimare uidetur ubi poſtea hoc Theatrum eſt extructum, partem carceris fuiſſe plebis ab Appio Claudio decemuiro factæ, in quo cum ipſe reus capi tis ſeruaretur ſe ipſum necauit. Huius quidem carce= ris iuxta D. Nicolai templū ſunt ueſtigia, quare etiā in carcere nominatum eſt. Ideo autem huiuſmodi car cer eſt additus, quod improborum ac perditorum ho minum multitudine increbrente unus tamen ſufficere

tot malis non putabatur. Ante Theatrum uero curia fuit octauia cum porticu eiusdem nominis, quã Augustus sorori octauiæ struendã curauit. Porticus autem à D. Nicolao in carcere, ut putant, usq; ad D. Mariam in porticu extendebatur, magnifice autem ædificari porticus mos erat uno, sepæ etiam pluribus Colũnarum ordinibus, sub his pluuias subitas ac repentinas uitabant, umbrasq;, ac frigora captabãt, uel deambulabãt, uarijsq; sermonibus diem consumebant, quamobrem in meridie solem hyeme, à septentrionibus æstiuas umbras excipiebant. Varie autem constructæ sunt porticus quædam longiores, breuiores nonnullæ, iccirco quædam milliariæ, quod millibus paßibus progrediebantur, quædam stadiariæ à stadij longitudine, quæ pars milliarij octaua est, uocabantur. Adde quod nonnullas subterraneas faciebant, ut frigidiores essent per æstatem. Nomina plerunq; ab operibus accipiebant. Nam aliæ corynthiorum, aliæ doricorum, aliæ Etruscorum more factæ, ijs nominibus appellabantur. Dijs præterea porticus dicare solebant, ut ex hac inscriptione cognosci põt. SILVANO SANCTO. L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT DEDICAVITQ. CAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS. In hac ipsa porticu Octauiæ nobilißimas. easq; plurimas tabulas fuisse Plinius tradit. In quibus Herculem numerat ab Oeta monte Doridos exacta mortalitate cõsensu deorum in cælum euntẽ. Iunonis templum in hac ponunt cum ipsius pulcher-

rima statua, Veneris præterea, atq; Esculapij, præte rea Dianæ, fanum insuper Appollinis cum ipsius sta tua, Latonæ, atq; Dianæ, tum nouem Musarum, In ijs Apollo erat nudus, item alter Citharam tenens. Hic Octauiæ scholam fuisse narrant, In ea pulcherrimū illum Praxitelis cupidinem fuisse Plinius scribit, Ver ri à. M. Tullio obiectum, propter quem thespiæ uise bantur. Verum alias exquisitißimas statuas hoc loco ponit Plinius ad ornandum repositas. Inter quas Ve neris statuā nobilliβimā Phidiæ opus fuisse memorat.

De foro olitorio, de templo Iani, de sacrario Numæ, de templo Matutæ, Carmentæ, spei, de Columna lactaria, de Argileto, de Equimelio de Asilo. Cap. VI.

OLitorium forum in quo olera uendebantur, extra carmentalem fuit portam inter Capitolinm ac Marcelli theatrum, ibi ferme ubi nunc forum est, quod montanarum uocitant, In hoc autem foro apud Marcelli Theatrum, ac sanctum Nicolaum in carce re in extremo Argileto, Iani templum locant, quod à Numa supra duas ædiculas positum uolunt. In eo au tem duas portas ab eo factas, quæ pacis tempore clau debantur, belli patebant. Aiunt cum Cos. ad bellum proficisci pararet ad bella gerenda toto senatū comitante eò uenire, easq; portas solenni ritu aperire solitum. Tacitus narrat Cn. Duilliū qui pri mus Carthaginenses bello nauali superauit, Iani tem

plum ad olitorium forum erexisse. Quamobrem si fateamur à Numa prius ædificatum, à Duillio instauratum fuisse dicendum uidetur. Multa tradente Ouidio Iani fuere templa. Morem autem templi uel claudendi, uel aperiendi in hoc de quo modo dicebamus seruatum neminem latere uolumus ex aliquorum sententia, nõnullis in eo, quod in foro Romano esset hoc obseruatum putarunt, Ad huius templi latus Numæ sacrarium locarunt, quo loco res sacras seruaret. In hoc foro ubi hodie D. Andreæ templum est, Mentuciæ uel uinciorum cognomento Matutæ Iunonis fuit templum, belloq; ballorum à. C. Cornelio Coß. dicatum, ac factum, uulgus ex matuta mentuciam fecit. carmentæ uero Euandri matris tẽplum, quod ad carmentalem portam ab ea uocatam fuit, ad capitolij radices, ubi semi diruta D. Catharinæ cella uidetur, fuisse dicitur. Sed carmentæ fanum fœminæ posuere, qđ sicut antea solerent, à Senatu pilentis uectari impetrassent. Idem forum spei templum habuit quod sempronij Gracchi consulatu autore Liuio totum conflagrauit. Hic lactaria columna, ita appellata, quod ad eam infantes adducebantur, quibus nutrices essẽt parandæ. Quoniam uero superius Argleti mentio est facta. Sciendum Argiletum fuisse uiam, quæ à uelabro, aut ab extremitate uici Tusci, qui cũ uelabro idem fere fuerat, ad Theatrum marcelli protendebatur. Nomen autem ab Argo Euãdri hospite accepit, quod in ea & occisus & sepultus fuerit. Alij ab argilla uocatum dixere, cuius ibi magna esset copia. Sicut

uero ea pars, quæ ad Marcelli Theatrum erat imum argiletum, ita summū quod in ipsius loci initio esset, appellarunt. In huius fori parte quæ adextra est in exitu carmentalis uelabrum uersus iuxta eum locum ubi D. Ioannis de capitati est templum, Aequineliū fuisse nonnulli uolunt. Sic autem dictum est à Sp. Melio, qui cum in suspicionem affectati regni uenisset à Seruilio Hala magistro equitū occisus est bonis proscriptis, donoq; eius diruta, & ara Aequimelium dicta. Quidam ad busta Gallica locant, nihilominus Plinius sub capitolio omnino ponit. In area Argileti magna artificum erat copia, atq; mercatorum, præsertim tabernæ biblio palarum, quæ argiletanæ dicebantur. Asylum uero quod in capitolio antea constitutum à Romulo fuerat, inde ob multa ædificia postea erecta, in eam planiciem, quæ snb rupe tarpeia erat, translatum uolunt totumq; id spacium, quod est inter rupem tarpeiam forum boarium, pontem D. Mariæ atq; Auentini radices, occupasse.

De Velabro, de Basilica sempronia, de foro Boario de forniceSeptimiana de templo Iani quadriformis, de templo Herculis Victoris, et de ara maxima. Ca. VII

VElabrum ea fuit planities quæ quasi quædam uallis inter Auentinum, Capitolium, atq; palatinum posita, sic dicta quod ratibus homines à reli-

quis urbis partibus in Auentinum, ueheret. Nam ex Tyberis inundationibus in huius loci imo quasi lacus stagnabantur adeo, ut eos traijciẽdo nauigarẽt. Quãuis uero uelabrũ exsiccatũ, repletumq; fuisset postquam cursum Tyberis Tarquinius direxit, nomen tamen uetus mansit, ita, ut etiam hoc tempore sanctum Georgium in uelabro celebrent. Accæ Larentiæ hic fuisse Aram Cice. innuit. Cuius sepulcrum eodem in loco satis, celebrem fuisse Antias scripsit. Iuxta uero signum uertunni, quod non multũ à Sancto Georgio in Velabro abfuit, P. Africani fuit domus, quam postea Liuio autore. T. sempronius pecunia quadam publica emit, ibiq; Basilicam de suo nomine constituit. In uelabri parte ut mox patebit, Boarium decretum est, ita autem uocatum est uel à boue æneo, qui ibi esset, nam ex ea parte ut asserit Tacitus uomere urbis suæ circuitũ signare Romulus cœpit, siue à boue, quem Caco uicto Hercules hic mactauit, uel à bobu, ut sexto pompeio placet, qui ibi uendi, emiq; solerent. Quare Liuius tradit Bouem in hoc foro ad tertiam contignationem sua sponte scandisse. Hodie in eodem foro ad Sancti Georgij fanum antiquissimus fornix stat, septimio Imperatori, ac M. Aurelio ab Argentarijs, ac negociatoribus illius loci erectus dicitur in eo autem incisa sunt sacrificia bouum, quæ ibi fierent. Hanc habet inscriptionẽ. IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO, PIO, PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAX. FORTISSIMO FELICISSIMO. PON-

TIF. MAX. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI PATRIAE ET IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POTEST. VII. COS. III P. P. PRO COS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI ET IVLIAE AVG. MATRI AVG. N. ET CASTRORVM, ET SENATVS, ET PATRIAE ET IMP. CAES. M. AVRELI ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI. BRITANICI MAXIMI. ARGENTARI ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI DEVOTI NVMINI EORVM INVEHENT. *Nec procul hinc hodierno die peruetustum templum ex marmore, sed magna ex parte dirutum, multisq; ornamẽtis spoliatum conspicitur, quatuor habet facies, quadratæ instar porticus, logiam hodie appellant. Iani quadrifrontis templum fuisse putatur, quod ueteres in foro boario condidere. Huius autem quatuor facies quatuor anni partes significabant, quarum Fanus est caput, ac princeps. Duodecim uero cellulæ, quæ in ijs faciebus cernuntur, menses anni denotant, ut superius etiam est expositum cum de numeris mentio haberetur, quos in manibus Fani simulacrum haberet. Ianus uero bifrons tantum Romæ colebatur. Sed postquam Romani in urbe Faleria, ab eis capta Ianum quadrifrontem inuenerunt, in sua etiam similem habere uoluerunt. In foro ipso boario nõ procul à schola greca templum fuit Herculis uictoris, in*

hoc neq; muscæ, neq; canes ingrediebantur. Huius autem rei rationem affert Solinus. Nam cum hic carnem sacrorum distribuisset Hercules muscarũ Myagrodium deuouisse fertur, in templi uero aditu claua relicta, cum primum ipsam canes olfacerent, repente fugiebant. Hoc quidem templum (quod Liuius rotundum fuisse scribit, quare pleriq; adducti sunt, ut illud Fani templum fuisse dixerunt, quod Vestæ iuxta Tyberim aßignauimus) Sixto. IIII. Pontifice solo æquatũ scimus: in cuius ruinis pulcherrima illa Herculis statua ex ære inaurata, quam hodie, ut antea dictam est, in Capitolio uidelicet in palatio conseruatorum seruant, reperta est. Quidam tamẽ ex Aræ maximæ ruinis erutam uolunt. Hæc quidem ea esse putatur, quæ in Herculis templo M. Fuluio, & Cn. Manilij Coß. posita narratur, nec uero ea, quam Plinius in foro boario ab euandro sibi dicatam meminit, Herculemq; triumphalem appellatam, Quoniam in triumphis triumphantis habitu ornarent. Euandri certe tẽpestate præter arã nihil præterea habuit Hercules. In his autem ruinis in marmorea tabula huiusmodi inscriptio reperta est. DEO HERCVLO INVICTO C. TVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS V.C. PRAEF. VRB. Hoc templũ imaginem Pacuuij poetæ elegãtißime pictam habuit. Seruos uero, neq; libertos in illud ingredi fas fuit, præcipue cum sacra fierent. Hic prope scholam græcam Aram Maximam Herculis, quam ipse erexit, in circi fere maximi ingressu fuisse uolunt. Sic autem

ab ædificij

ab ædificij magnitudine appellatam Seruius tradit, quam etiam suo tempore durasse narrat. Hic bouũ suarum Herculem quas à caci antro, ac furto recuperarat, decimam sacrificasse ferunt. Maxima ueneratione erat, quare siquis maximum iuramẽtum requireret, aram Maximam iurare cogebat. Narrant dixisse Herculem eum fœlicißimum futurũ, quicunq; frugum omnium suarum decimam obtulisset, atque iccirco Syllam, M. Crassum, ac Lucullum ditißimos memorant, quod decimas isti aræ dedissent. Aiunt cũ Hercules per Italiam boues ageret, siti oppreßũ, fœminam rogasse poculum, id illa cum negans respondisset non licere quicquam ex paratis sacris gustare, factum est ut hic postea sacrificans, fœminas omnino ab ijs sacris excludi mandarit; non procul à Sancto Georgio fons est, quæ Iuturnæ nõnulli tribuũt, putantq; aliquando eo è foro Romano inductum. Iuturnæ uero aqua Saluberrima adeo putabatur, ut ea quinquies pueri abluti scabie liberarentur, in Tyberim defluebat; nos uero superius retulimus cloacæ maximæ cornu per uelabrum fluxisse

De templo fortunæ prosperæ, Matris matutæ de fornicibus stertinij, & de templo pudicitiæ patriæ. Cap. VIII.

DVo in foro boario templa Seruius Tullus condidit, alterum fortunæ prosperæ, quam ita cũ semper secundam rebus suis esset expertus, sic uoca=

re placuit. Is. n. ſerua matre natus Romanorum Rex *fuit, quare, ut* Plutarchus *narrat, multa alia templa fortunæ ſub uarijs nominibus erexit, nam* Maſculæ, *primogeniæ, paruæ, forti fortunæ, quam eandem cū uirili fuiſſe uolunt, conuertenti, beneſperanti, uidenti, templa, araſq; poſuit.* Alterum *uero* Matri Matutæ, *ſolennes autem cerimoniæ; ac feſta utriuſq; uno atq; eodem die celebrantur.* Liuius *refert* Stertinium *poſt præturā, quam in* Hyſpania *geſsit, in ærarium* Romanum. L. *millia librarum argenti cōtuliſſe. Atque ex manubijs duos in foro boario fornices ſtruxiſſe ante matutæ templum, alium præterea in circo* Maximo, *omneſq; exquiſitiſsimis, inauratiſq; ſtatuis exornaſſe.* In *eodem foro iuxta* Herculis *fanum pudicitiæ* Patritiæ *ſacellum* Liuius *conſtituit ab* Aemilio *conditum, in quo quidem certamen inter fœminas ortum ſcribit, quæ ſacrificatum conuenerant.* Virginiam. n. Auli *filiam patritiam* Plebeio *nuptam.* L. *uolumnio conſuli, matronæ, quod é patribus enupſiſſet, ſacris arcuerāt.* Breuem *altercationē fuiſſe, ſed inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarſiſſe, cum ſe* Virginia *& patriciam, & pudicam in patritiæ* Pudicitiæ *templum ingreſſam, & uninuptam, ad quem uirgo deducta ſit, nec ſe uiri, honorumq; eius, ac rerum geſtarum pœnitere gloriata eſſet.* Facto *deinde egregio magnifica uerba adauxiſſe.* In Vico *longo, ubi habitabat ex pte ædium quod ſatis eſſet loci modico ſacello excluſiſſe, aramq; ibi poſuiſſe.* Conuocatiſq; *matronis plebeis conqueſtā*

iniuriam patriciarum dixisse, hanc ego Aram pudicitiæ plebeiæ dedico: uosq; hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit. Detisq; operam, ut hæc ara, quàm illa, siquid potest sanctius, et à castioribus coli dicatur. Addit Liuius eodem forme ritu, & hanc Aram, quo illa antiquior cultam esse, ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni Viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. In foro præterea boario primos gladiatorios ludos editos uolunt.

De circo Maximo, & de templo Consi, ac Neptuni. Cap. IX.

EX hac Palatini parte circus maximus usq; ad Auentinum prope extendebatur. Prius uero quã de eius partibus quicquam afferamus, operepretium uidetur generatim de ijs circis exponere, qui nulla alia causa quam ludorum uenationumq; sunt instituti: Varro putat ideo circenses hos ludos appellatos, quod prius locis uirẽtibus atq; herbosis inter enses, & flumina, quare circenses quasi circum enses sunt dicti. Verum potius ideo sic appellatos fuisse putandum est, quod circum populus fusus spectaret ludos. siue etiam ab ipso circo, in quo fiebant. Nam hemicicli figuram longiorem tamẽ quam latiorem habebant ea loca, in quibus ludi committebantur. Locum unde currere incipiebatur, carceres uocabant. Ne c inde unquam mouebantur prius, quam signum dare

tur. In utraq; Circi parte pari distantia duæ figebantur metæ piramidum instar habentes, circum quas equi, currusq; reuoluebantur. Vt uero liberius expaciari, atq; excurrere equi possent, nonnunquam metæ ammouebantur. Circum autem erant sessiones, in quibus cõmodisse spectari poterat. Sed de circo maximo dicendum. Huic magnitudo nomen huiusmodi inuenit, ut maximus diceretur. Olim CCCCL. passibus longitudine. C. uero, & XXV. latitudine. Secundum uero Plinium, si edificia computentur, quatuor agri modijs extendebatur, adeo autem capax erat, ut CCXL. millia hominum in eo commodissime spectare possent. Tarquinius Priscus Liuio narrante locum huic circo designauit loca diuisa præterea patribus, equitibusq;, ubi spectacula sibi quisq; facerent. Additq; spectatũ fuisse furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. Vt uero Dionysius tradit primum sedilia cooperta fecit Tarquinius. primum. n. spectabãt stantes sub tabernaculis ligneis arundinibus aridis fultis. Sedilia postea huius superbus Tarquinius magnifice extruxit. Plinius quasi nouum instauratum à Cæsare dictatore scribit. Suetonius præterea meminit ab eodem Cæsare ampliatum, multaq; ibi festa ab eo celebrata. Ab Augusto uero mirifice ornatum idem autor narrat. Multosq; in eo ludos per eum institutos, equorum, curruum, uenationum, sed præter cæteros ludum Troianum celebrasse, ut antiqui sanguinis claritas uirtusq; apertius indicaretur, ludus autem puerilis erat, atq; equestris ab

Aſcanio Aeneæ filio originem ducens. Hoc ludi genus diuinitus expreßiße Virgilius uidetur. Claudius carceres ex marmore poſtea, faciendos curauit, metasq́;, quæ antea ex toffis fuerant, lignisq́; inaurauit. Senatoribus locum proprium aßignauit, cum prius alijs mixti ſpectare ſolerent. Hunc circum ſemidirutum Traianus ampliauit, & ad pulchriorem formã redegit. Nobilißimis uero columnis, atq; auro Heliogabalus ornauit, pauimento è Chryſocolla facto, terræ autem genus eſt Chryſocolla, quæ in aurifodinis naſcitur & auri colorem imitatur. Tanta autẽ pulchritudine fuiſſe porticus accepimus, ut non minus ad eorum ornatum, quam ad ludos ſpectandos conuenirent. Circi Maximi carceres ibi fuere, ubi hodie horti ſcholæ græcæ, aut fere Paulum diſtantes ſunt. Suetonius refert in interiori parte Circi Maximi ingentem alueum ad aquas ſuſcipiendas defodiſſe, ſtagnum uero à Dionyſio uocatum meminimus pedum X. altitudinem, ac latitudinem continuiſſe. Poſt autẽ id ſtagnum idẽ autor refert ædificatas eſſe porticus tectura triplici, harum autem pauimenta habuiſſe, ut in Theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribusq́; lignea, & circa eundem circum extrinſecus aliam fuiſſe portam ſcribit unius tecturæ officinas in ſe habentem, & habitationes ſuper eas, ꝑ quam aſcenſus & ingreſſus eſſent uenïetibus ad ſpectacula iuxta quanq́; officinam, ita ut nihil tot millia ingredientium, atq; abeuntium turbaret. In hunc ipſum circum præter uaria ludorum genera, aquam

Appiam inducebãt, & in eo instar exigui maris coa ctis aquis repleto nauales ludos celebrabant, qui qđ-dam naualis pugnæ simulacrum præ se ferebant. Veteres Circi Maximi naumachiam dixere. Eam autẽ partem quæ esset ad Auentinum Tiberij Cæsaris tẽ-pore conflagrasse autor est Cornelius Tacitus. Valerius uero Maximus asserit hic primũ à Romulo cir-censes ludos institutos, quo tempore sabinas rapuit, Consualiaq́;, à Conso consilij deo appellasse, quasi ille conso autore, atq; adiuuante ea sibi successissent, quæ cogitarat in uxoribus ciuibus parandis. Plutarchus memorat famam fuisse uulgatam cuiusdam dei aram sub terra conditam à Romulo esse inuentam, eiq́; deo nomen conso inditum, siue à consilio, quod cõsilium arcanum, & minimè apertum esse oporteat, subter-raneam haud temere, & opertam dei aram esse qua-mobrem ara huius dei reliquum tempus latebat, in equestribus autem certaminibus aperiri solebat. Cõ sus postea hic templum habuit, quem pleriq; Neptu-num equestrem esse putarunt. Quare Liuius consua lia Neptuni festa uocat. Quamuis Dionysius Neptu-no equestri ab Arcadibus templum erectum, arã ue-ro cuidam Genio consiliorum custodi positam scri-bit. Cõsualia nihil aliud fuere quam ij ludi, in quibus Sabinæ sunt raptæ. Neptuni tẽplũ ibi locant, ubi no strà tẽpestate ad Palatini radices ad D. Anastasiæ fa nũ quædã cella repta est, uarijs cõchilijs marinis orna ta, in quarũ medio uidelicet in superiori pte, Aquila tota cãdida excepta crista, q̃ rubea erat cõspiciebatur.

De multis templis, quæ in circo erãt Maximo aut prope, ac de obelisco fracto. Cap. X.

IVxta circum maximũ. Iuuentutis templum fuit à Gn. Licinio duumuiro positum, itẽ Mercurij Veneris, à Fabio gurgite Cos. filio ex nonnullarum Fæminarum mulctis, quæ stupri conuictæ fuerant. Cereris præterea, nam ut tradit Plinius Damophilus, ac Gorgasus tum pictores, tum Plastæ nobilißimi huius deæ templum utroq; genere artis suæ excoluisse, dicuntur. Bacchi atq; Ariadnes pictura. Apud circum ipsum asserente Tacito Solis, liberi, Liberæ, Floræ, Proserpinæq; templa fuere. Nonnulli tradũt hic, tres aras fuisse tribus colũnis nixas Samothraciæ dijs scilicet dijs Magnis, penatibus, cœliq; ac terræ diis omniumq; rerum autoribus ac parentibus positas fuisse. In eodem circo Stertinius fornicem, de quo superius dictum est, extruxit. Ad hunc circum refert Iuuenalis habitasse maximum meretricum numerum. Apud quem quidem Pompeij domum, ubi Herculem Mironis nobilißimi artificis, fuisse memorant positam dicunt, nam ut quidam conijciunt, iuxta palatinum fuit ad templum diuæ Anastasiæ, ubi ingentes antiquorũ ædificiorum ruinæ conspiciuntur. In circo similiter maximo Pub. Victor duos obeliscos ponit, alterũ stãtem, alterum humi iacẽtem, alterũ pedũ CXXXII. longitudinem, alterum uero LXXXVIII. qui fractus est, & terra totus fere obrutus, horum maior est, Augustus uero erexit. Plinius tradit hunc præter

basim, quæ ex eodē esset lapide, parum à. CXXVI. *pedum longitudine abfuisse, atq; à Sennesecteo Rege Imperatum, cuius Regis tempestate in Aegyptum Pithagoras traiecisset. In erigendo diffractum uolunt. Marcellinus refert ex Hieropoli Aegypti urbe duos Romam ab Augusto obeliscos inuectos, quorum is unus fuit, alter, qui in campo Martio fuit erectus, de quo mox narrabitur opportune.*

De septizonio Seueri, de Constantini fornice & de meta sudante. Cap. XI.

POst circum maximum in Angulo fere Palatini, qui meridiem spectat, Seueri septizonium est, id autem sepulchrum fuisse tradunt, quod ipse sibi in uia Appia condidit. Ideo autem Spartiano scribente, hoc extrui curauit, ut ijs, qui ex Africa proficiscerētur, statim occurreret. A septem quasi zonis columnarum dictum putant, quæ sibi inuicem superedificatæ essent, hodie tres ordines ipsarum tantū uidemus, septisolium aliqui appellarunt, nōnulli à tribus uijs, quæ hic concurrerent, Septodium dixere. Hoc quidem cum uetustißimum sit, semper ruinam minatur. In huius frontispicio hæc, sed imperfecta inscriptio habetur. C.TRIB.POT.VI.COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE. Quoniam uero mirabilis huius Aedificij altitudo uidetur, fieri non potuisse multi existimant, ut alij, & hoc est ordines quatuor Columnarum super ædifica=

ti essent. Hic aliquando templum fuit D. Luciæ septi solij cognomento. Qui titulus Cardinalis est, hic Gregorius pōtifex. IX. creatus dicitur. Alterius Septizonij meminit Suetonius, cum Titum paruis ædiculis natum iuxta septizonium narrat. Vbi uero fuisset, obscurum est. Quidam tamen ad hunc locum fuisse, aut hoc à seuero positum, ad eius similitudinem renouatum uolunt. In alio palatini angulo, qui coliseum spectat. Constantini magni fornix pulcherrimus cōspicitur, minus corrupta sua ornamenta habens quā reliqui triumphales fornices, trophea adhuc & uictorias alatas seruans. Hunc senatus post Massentiū Tyrannum superatum ad pontem, ut hodie uocant, mollem erexit, quare in utroq; frontispicio hæc leguntur. IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMP. VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT In fronte uero, quæ ad orientem uergit à dextra legitur. VOTIS. X. à Sinistra VOTIS. XX. facies quæ est ad occidentem habet. Sic. X. à sinistra Sic. XX. In superiori parte fornicis nempe ex uno latere. LIBERATORI VRBIS, Ex alio FVNDATORI QVIETIS. Quoniā uero in hoc fornice quædam diuinitus, quædam rudius sculpta uidē

tur, quicquid excellentis esset, eo ex Traiani fornice translatum, reliqua Constantini tempore facta pleriq; existimarunt. Ante hunc fornicem meta peruetusta ex lateritio constructa est, quam ueteres sudantem metam appellauere, quoniam ex ea satis ampla aquæ copia manaret ad eorum sitim restinguendam, qui eò ad amphitheatrales ludos spectandos confluebãt. Simulacrum Iouis ænei in ipsius uertice fuisse uolunt. Quoniam uero huc uenimus, amphitheatrũ non prætermittamus licet.

De amphitheatro Titi, de domo antea Neronis de templo fortunæ seiæ. Cap. XII.

QVemadmodum Theatrum Hemicicli formam habebat. Ita Amphitheatrum undique perfectus circulus est, quasi duo sint theatra, & sicut in theatris poetarum fabulæ, atq; argumenta recitari solebant. Ita in Amphitheatro gladiatorum concursus ludiq; præterea uenationes, plerunq; pugnæ nauales aqua introducta, fiebant. Sæpissime in amphiteatris cum feris homines præcio ducti congrediebantur. Aliqui cum dannati essent bestijs laniandi, obijciebantur. Claudius, compositis rebus Aegipti, ex militibus, qui ab eo defecerãt partẽ interfici statim iussit, partem Romam misit, ut cum feris congrederentur. Hoc uero de quo nunc agendum est Vespasianus condidit in media Vrbe quemadmodum etiam Augustum decreuisse sciebat. Titus postea filius dicauit,

ludis magnificentissime exhibitis. Martialis Domitiano *tribuit ut sibi assentaretur, nihil uero hunc fecisse constat excepta incrustatione, ornamentũ quidem statuarum in fornicibus additis, suo, ut mos erat principum in operibus magnificis, nomine adiuncto.* Hodie *omnino dirutum est, à barbaris .n. conflagratum fuit, soloq; æquatum.* Huius *postea saxis in mœnibus reparandis* Romani *usi sunt Casiodoro autore, cum id à* Theodorico Gothorum *rege prius impetrauissent.* Adeo *uero sublimẽ atq; editũ fuisse* Plinius *testatur, ut uix ad summitatem humanus oculus accedere posset.* Id *autem uerum fuisse ex iis uestigijs, quæ adhuc extant, facile coniici põt.* LXXXVII. *millia hominum spectantium capax erat.* Ne *uero aditus atq; exitus conturbaretur (ut de circo diximus) extrinsecus fuit porticus, ut adhuc uidere est, in cuius omni latere ingressus dabantur, atq; egressus patebant.* In *huius fornicibus interiori scilicet parte statuæ erant fixæ ex marmore, & usq; ad hanc ætatem imagines ex gypso durant, quoniam uero campus, q̃ in amphitheatro erat, arena spargi solebat, ut forcius pedibus inniterentur* Certantes, *aut ut mitius caderent, usus obtinuit, ut* Arena *diceretur.* Coliseũ *uulgo* Amphitheatrum *ab ingenti colosso, qui prope hunc locum esset, appellauere; fuit autem huiusmodi* Colossus Neronis *statua* CXX. *pedum altitudine, quem sibi ante domum erigendam curauit.* Post *autem huius immanis principis mortem soli dicatum accepimus.* Deinde *uero, ut superius est expositum, ip*

ſius Coloſsi capite amputato Commodus ſuum ipſius repoſuit. Quoniam uero in Neronis incidimus mentionem, de ea dicendum uidetur prius, quam hunc locus omittamus. Admirabilis illa quidem fuit, & quæ omnem humanam fidem ſuperaret. Suetonius .n. eſt autor domum conſtruxiſſe hũc, quæ quicquid eſt ſpacij inter palatinum, atq; cælium, exquilias usq; occuparet, ad Mæcenatis hortos etiã extendebatur, ut maximæ Vrbis potius formam quam domus haberet, ut uero huic furori ſatisfaceret innumerabiles domos ciuium demolitus eſt, unde factum eſt Epigramma.

Roma domus fiet, Veios migrate quirites
Si non & Veios occupat iſta domus.

Hanc primo tranſitoriam, poſtea uero conflagratã, reſtitutamq;, Auream nominauit. Eiuſmodi domum cum abſolutam dedicaret hactenus comprobauit, ut diceret quaſi hominem tandem habitare cepiſſe. Cũ uero ignis Romæ accenſus eſſet, Tacito autore nunquam extingui, niſi tota domo iſta, palatino, ædificijsq; proximis abſumptis, potuit. Veſtibulũ ei fuit, in quo Coloſſus CXX. pedum ſtaret, hunc autem Plinius ſcribit à Zenodoro factum, quem ideo ex Gallia Romam accerſiuit. Stagnum habuit maris inſtar circum ſeptum ædificijs ad urbium ſpeciem. Rura inſuper aruis. atq; uinetis, & paſcuis, ſyluisq; uaria cũ multitudine omnis generis pecudum, ac ferarũ. Campos ad ſeminandum habuit uinetaq; non modica, porticus trium ordinum fuere millia paſſuum longitudine, In cæteris partibus omnia auro lita, diſtincta gẽ

mis. Cænationes laqueatæ tabulis eburneis uersatilibus, ut flores ex fistulis, & unguenta desuper spargerentur. Præcipua cænationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus uice mundi circum ageretur. Thermæ aquis dulcibus, marinisq; scaturiebant. In huius domus superioribus locis autore Plinio mira arte argenteæ aues incisæ erãt. Alibi præterea refert aurea domo Neronem ædem Fortunæ, quam Seiã appellabant, à Seruio rege sacratam complexam. Hanc ædem è pheagite lapide factam narrat. Is lapis candidus, atq; translucẽs adeo est, ut illius ædis foribus clausis interdiu claritas diurna esset, haud aliter quã specularium modo, tanquam inclusa luce non transmissa. Iuxta hanc domum fuere horea quædam, quorum spacium cũ immani ædificio includere optaret, quoniam ex durißima essent materia coædificata, machinis bellicis admotis, atq; demum igne machinam est demolitus. Verum hæc omnia ædificiorum quasi portẽta à reliquis Imperatoribus euersa sunt, nouaq; superædificata fuisse constat. Atq; eo quidẽ loco, ubi est amphitheatrum à Vespasiano constructum, eius domus stagnum fuerat.

De templo Isidis, Quirini, Honoris, uirtutis, de Cæliolo, de templo Dianæ, & de riuo Appio. Cap. XIII.

A*D uiam Appiam nunc reuertendum uidetur, ut si quid in hac ualle sit usq; ad portam cape-*

nam explicemus. Expositum est superius uiam nouã usque ad caracalle thermas sese extendisse, atque iuxta Capenam portam cum Appia se coniunxisse. Hic igitur uidelicet sub has thermas fanum Isidi caracalla posuit prope id templum, quod D. Nerei esse dicunt, ubi Marmor cũ hac inscriptione repertũ est. SAECVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO. *Item aliud, quod huiusmodi est.* PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP. ARCANAQ. MORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE. *Seruius in urbe iuxta capenam templum quirino ponit, asseritque duo hic Martem habuisse templa, alterum in urbe sub quirini nomine, quasi tranquillum, urbisq; custodem dicas. Alterũ extra urbẽ in Appia sub gradiui, martis nomine quasi bellatorem, atq; in armis promptum intelligens. Ad hanc ipsam portam interiori scilicet parte, templum fuit à M. Marcello dicatum Honori, ac uirtuti, postea uero à Vespasiano instauratum, iuxta portam fuisse dicunt, ut ad bella exeũtes moneret duce uirtute gloriam honoremq; cõparari. Quare D. Augustinus est testis in honoris templum non prius cuiquam ingredi licuisse, quam in uirtutis esset ingressus. Marius quidem alia templa Virtuti, atq; honori, sed alijs in locis posuit. Ideo Sex. Pompeius aliquanto humiliora ab eo facta ne altitudine captationes auguriorum impedirent, unde deturbari po=*

tuissent, scribit. A Sinistra in uia Appia priusquam é ciuitate egrediare, Cæliolū conspicitur, in quo olim Dianæ fuit templum. Hoc autem ubi nunc est fanum Diui Ioannis ante portam latinam fuisse nonnulli putauerunt. Nam in uineis, quæ proximæ sunt, multa antiqua fragmenta marmorea sunt reperta, in quibus uenator equo insidens inuentus est canem prope sculptum habens, & simul Rusticum cum baculo præeuntem. Frusta uasorum similiter cum lunæ imagine incisa reperta traduntur. In cæliolum pars eorum Tuscorum qui cælium habitarent, migrasse accepimus. Vt mox dicetur. In ualle uero, quæ inter cæliolum ac Cælium est, piscinam, quo natatum iuuentus conueniebat, fuisse uolunt. Riuus Appius, ut ante est dictū, is est, qui per Gabinam ingrediens portam, per hāc uallem præterfluit, & propter Auentinum labens se cum tyberi non procul à Salinis commiscet, iuxta oppidum, quod hodie Frascatum uocant, Iccirco partem antiquæ aquæ Appiæ, siue Riuum Herculanum putant. Nonnulli à fluuiolo Almone, in quo cænosum cybelis simulacrum ablutum fuerit, cum é pessimunte Romam est inuectum, Almonem nominatum uolunt, et ante capenam portam fluens cum Tyberi iūgebatur. feruntq; quemadmodum Cybelis sacerdotes singulis annis Cal. Aprilibus in Almone abluere deæ simulacrum solebant, ita hoc tempore. Augusto mense eodē in riuo Christi seruatori imagini pedes lauāt, cū p urbē cū pōpa circunferūt. Sed cū de ijs locis omnibus satis sit expositū ad cæliū mōtē accedendū.

De monte Cælio, & de suarum rerum parte, utpote de curia Hostilia, de Mansionibus Albanis, de templo Fauni, de Hospitijs peregrinis, de domo laterana, de Constantini palatio. Cap. XIIII.

CAElio monti Cælius uibennus Hetruscorũ dux qui cum subsidio Romulo uenisset, cũ suis omnibus Romæ constitit, nomen fecit. Post cuius obitũ cũ de ijs populis suspicio incidisset ob loci altitudinem, Vicum Tuscum, ut etiam antea est expositum, ad habitandum illis aßignauere, quorum uero nulla esset suspicio, Cæliolum habitandum tradidere. Querquetulanum prius uocatum hunc montem Tacitus autor est, à quercuũ copia. Asserit etiam quodam tempore Augustum uocitatum. Hunc Tullus Hostilius urbi addidit. Vt uero ab Albanis quos Romam duxit libentius Coleretur, hunc locum est impertitus, ipseq; præterea ibi locum habitare constituit. Longißime iuxta mœnia collis extẽditur, usq; ad portam Neuiã, ab Exquilijs uero labicana uia dirimitur. Iuxta angulum, qui circum maximum spectat curiam Hostiliã de suo nomine Tullus Hostilius condidit, hæc autem alia est ab ea, quæ prope Romanum forum est. Ideo autem Tullus id templum posuit ut in ea ordo à se auctus reciperetur, post Albæ quidem ruinas est conditum, ex quo frequentius habitaretur, eam sedẽ Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Hodie templum est D. Ioanni ac Paulo dicatum, in cuius superbißimo

bißimo Palatio aliquando Romani Pontifices habitarunt. Quidam tamen uolunt ad curiam esse Hostiliã, atq; in paterna horum sanctorum domo, qui hoc loco Iuliani Imperatoris mandato necati, sepultique fuere. His prope aquæ claudiæ alueũ D. Thomæ est Hospicium. Is locus aliquando fuit, quem redimendis captiuis ex infidelium uinculis aßignarunt. In ea parte, quæ palatino opposita est D. Gregorij Cænobiam atq; eius templum uidetur, quod ex suis ipsius domibus factum D. Andreæ apostolo dicauit. In huius collis parte, quæ Thermas spectat caracalle, quæ in Auentino sunt, fuere olim Albanæ mansiones. Sic eum locum, Albanis ad habitandum traditum, appel lauere. Hodie D. Mariæ cognomento in dominica fanum est, aliquando à Leone X. instauratum, Nec pro cul hinc quasi in collis medio antiquũ, pariter ac pulcherrimum Fauni templum rotundum illud quidem conspicitur. Quod à Simplicio Pont. I. Stephano protomartyri dicatum ferunt nobilißimum omnium templorum Romæ fuit marmoreis columnis ornatum, parietesq; tabulis marmoreis pulcherrime tectos habens, insuper elegantißime museatis operibus distinctum. Verum cum pene diruta uetustate esset, Nicolaus. V. templi amplitudinem in angustiorem formam redegit, sicut hodie uidemus, & ex inscriptione constat. Ea uero collis parte quæ Exquilijs op ponitur, & sanctorum quatuor coronatorum olim Hospitia peregrina extitere. Augustus ad Italiam tu tandam duas classes maximas comparauit, eas autem

prouinciatim distribuit. alteram. n. Miseni, alteram Rauennæ ad tutelam superi atq; inferi maris collocauit. Exercitum Classis Rauennæ in hybernis atq; æstiuis Ianiculi esse uoluit, Miseni in Cælio mōte in ijs quidem Hospicijs, quæ ipse peregrina appellauit. In horum Hospiciorum ruinis à fundamentis templum sanctorum quatuor coronatorum Honorius. I. Pont. exstruxit. Hoc cum ab Honorio. II. Imperatore euersū fuisset, Pasqualis, II. Pont. renouauit, pulcherrimo palatio addito. Sub ipsum locum fanum D. Clementis erectum est, quod ex paterna domo Idem exædificauit. Lateranorum uero domus nobilissima ibi quondam dicitur fuisse, ubi nunc est D. Ioannis in Laterano pulcherrimum templum à Magno Constantino D. Syluestris præcibus constructum. Quare diu Constantini basilicā locum appellarunt. Hic capita Ioannis ac Pauli, præterea plurimæ sanctorum aliorū reliquiæ sunt, quas resurrectionis Domini die exponere & palam proponere omnibus solent. Quatuor insuper columnæ ex ære, quæ prius in capitolio, ut ante est dictum, fuere, ab Augusto ex nauium deuictarum rostris factæ. Tabula ænea perantiqua bene longā inscriptionem quorundam decretorum eius temporis continens. Mensa quadratæ formæ ibidem seruatur, super qua christum extremam cum discipulis cænā patrasse uolūt. Arca federis, Virga Aaron. Prope hoc tēplum Constantini baptisteriū siue lauacrū, est, rotundum, columnis marmoris nobilissimi cinctū, ubi ceruos circūquaque fuisse, qui ore aquam in uas

effunderent, narrant. Tres cellas Hilarius pontifex, unam D. Ioanni baptistæ, quo fœminæ accedere religio est, portas æneas habet. Cubiculumq; Constantini Magni fuisse prædicant, cruci secundam dicauit ea parte, quæ D. Ioannis Hospicio respondet, ibi duæ ligno tactæ columnæ sunt, quarum altera semper uiolarum odorem emittere apertum est. Ex Iudea è cubiculo uirginis allatas putant. Supra D. Ioannem sancta Sanctorum miræ uenerationis, ac reuerentiæ locus est, proxime saluatoris Hospicium est à columnensibus erectum, ædificijs uero, ac prouentu à reliquis Romanis Heroibus locupletatum, ubi mira pietate infirmis subleuandis operam dant. Prope latera norum domum. M. Aurelius Imp. educatus dicitur. Iuxta uero D. Ioannis templũ uersus Gabiussam portam Constantini fuisse palatium affirmant.

De templo Veneris, cupidinis, de Amphitheatro Statilij Tauri, de palatio sesoriano, de Aquæductibus aq̃ Claudiæ, de Anniene nouo. Cap. XV.

VEneris templum, atq; cupidinis ibi quondã fuere, ubi nunc sanctæ Crucis in Hierusalem est fanum. Plurimæ. n. maximæq; reliquiæ huius templi à Sinistra uidentur. Prope hunc locum, qui cum mœnibus urbis coniungitur, atq; Cænobio monachorum sanctæ crucis complectitur, magna pars Amphiteatri Statilij Tauri cõspicitur, quod suasu Augusti qui

urbem quotidie ornatiorem fieri uolebat, cõstruxit, nec uero tam magnum fuit, hodie maiori ex parte dirutum est. Quoniam uero cum mœnibus coniunctũ est, facile argumento esse potest quã coarctata urbs sit, existimandum .n. est ab urbis mœnibus omnino abfuisse. Prius hoc ædificatum, quam Titi constat, nã aliquanto ante Augustus fuit. Ante autem Taurum scimus aliud amphitheatrum à C. Cæsare in campo Martio cõditum, quod postea Suetonio autore Augustus ad Mausoleum ædificandum diruit. Sanctæ Crucis templum supra Sessoriani Atrium à Magno Constantino constructum uolũt. A plerisq; .n. adhuc sessoriana basilica uocatur. Sessorianum autem palatium inter hoc templum, atq; Neuiã portã loca quidem proxima fuisse uolunt. Ex ijs ornamentis, quæ extant, satis speciosum, ac conspicuum templum est. Helenam Constantini matrem subterraneam cellam posuisse ferunt, quo fœminis ingredi nefas est, nisi xiij. Cal. Aprilibus, quo die sacrata dicitur. Inter plurimas reliquias frustum ligni cruis, ipsiusq; titulum, unus ex denarijs argenteis, quo Iudas Dominum uendẽs ipsum prodidit. Clauus unus præterea ex ijs, quibus affixus est cruci seruãtur. C. Caligula duos aquæductus inchoauit ad duas aquas in urbem inducendas cum satis esse septem illas, quæ antea influerent, non putaret. Hoc uero opus postea M. Claudius magnifice perfecit. Quare altera ex ijs, Claudia aqua dici meruit, quam ipse ex duobus fontibus cæruleo altero ob colorem, altero curtio, induxit, Anienem præte-

rea nouũ, sic ob alius Anienis differentiam appellatũ, qui fluuius prius in urbem influebat, & propterea uetus nominatus, inducendum curauit. Scribit Plinius aquæ Claudiæ opus omnium reliquorum aquæductuũ longißimo interuallo superasse. Hunc.n.ait omnes Romanos colles altitudine excedere. Atq; in id opus sestertium termillies, cuius cum rationem putaret Budæus Auri ut uulgo loquimur Millionẽ, ac CCCLXXXV. millia & D. coronatos efficere monuit. Hanc aquam Claudius à quadragesimo ab urbe lapide induxit propter uiam sublaci sicut hodie nominant. X. uero millia passuum continebat longitudine is aquæductus, qui huiusmodi aquam induceret. Reliqua subterraneo alueo ducebatur. Aquæ Augustæ fons huic datus est, q̃ prius aquæ martiæ tributus fuerat. Verum quoniam illa per se satis esset, ammotus est. Accepit præterea Claudia alium fontem nẽpe Albudinum excellentiæ Martiæ Par. Extra urbẽ ciuium utilitati, ac commodo Claudiæ partem impertiuerant, in urbem uero cum Aniene nouo miscebatur. Postea in x c ij. Castella distribuebatur, ut inde omnes Vrbis Regiones, quæ xi i ij. numero erant, potestas esset aquæ fruendæ. Castellum autem paruum quoddam ædificium erat super aquæ alueo, ubi cũ publica esset in plures diuidebatur partes priuato, publicoq; usui, Quoniã uero quosdam quasi lacus paruos facerent, ad uarios artium mechanicarum usus, ut fullonum, coriariorũ, ac similium, hortis quoque irrigandis utebantur. Castellorum præcipui curato=

res erant. Iccirco castellarij appellati. Quemadmodũ sic ex marmore antiquissimo conijcitur.

D. M.

CLEMENTI CAESARVM. N. SERVO CASTELLARIO AQVAE CLAVDIAE FECIT CLAVDIA SABBATHIS, ET SIBI, ET SVIS. *Per Neuiam portam ingrediebatur Vrbem Claudia, ubi, ne impedimento esset, alia ex marmore porta facta est. In qua titulus huiusmodi antiquissimus legitur.*

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAX. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR. XVII. PATERPATRIAE. AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CAERVLEVS, ET CVRTIVS AMILIARIO XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILLIARIO LXII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT. IMP. CAESAR VESPASIANVS AVGVT. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG. IIII. P.P. AQVAM CVRTIAM, ET CAERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO, ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQ. PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT. IMP. T. CAESAR DIVI F. VESPASIANVS AVGVSTVS PONTIFEX

MAXI. TRIBVNIC. POTESTATE. X. IMPERATOR XVII. PATER PATRIAE CENSOR COS. VIII. AQVAS CVRTIAM, ET CAERVLEAM REDVCTAS A DIVO CLAVDIO, ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO VRBI RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVARVM A SOLO VETVSTATE DILAPSAE ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT. *Accepimus ex alio marmore uetusto ad Neuiam portam reperto hos ipsos aquæductus Cælij mõtis uetustate dilapsos ac consumptos, à. M. Antonio. L. septimio, ac. M. Aurelio renouatos. Aquæ uero Claudiæ aquæductus per Cælium sursus extendebatur. Cuius rei hodie non uno in loco, præsertim ad D. Mariam in dominica extant uestigia, ubi sub aquæductu arcus est Tiuertini cum hac inscriptione.*

P. COR. P. F. DOLABELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT, IDEMQ. PROBAVERVNT. *Non procul à D. Ioanne Paulo sub hunc ipsum aquæductum castellum uetustißimum integrum fere ad aquam recipiendam extat. Claudiam aquam in Palatinum, atq; Auẽtinum, & in quandam capitolij partem fluxisse uolunt. Quoniam uero Anio nouus cũ claudia sese miscebat in urbe, idemq; efficiebantur, non nihil de ea re in presenti dicendum uidetur. Anio nouus iuxta*

Sublacum XLII. millibus passuum ab urbe ex ipso quidem Aniene deriuabatur, qui quoniam depressas haberet ripas, solũ uero crassum ac, ut sic dicam, luxurians, tametsi nullis imbribus, ac tempestate conturbaretur, cenosus, ac turbidus tamen semper fluebat, quare ad ipsum purgandum, prope locum, unde nouus Anio corriuatur, piscina cõstituta est, quo purior, ac lucidior urbem ingrederetur. Verum parum ea re proficere, Pluuijs .n. lutulentior fiebat, huic aquæ Herculanus riuus iũgebatur, qui in eadem uia, sed purior, ac lucidior oriebatur, huius tamen commixtione perspicuitatẽ amittebat. XLII. millibus passuum, ut modo dicebamus, perducebatur Anio nouus excelsiorq; cæteris omnibus aquis, quæ in urbem inducerentur & quoniam copia suarum aquarũ excrescens reliquas adiuuabat, eas pleruñq; in primis uero claudiam cõturbabat. Igitur omnes reliquas aquas Anio nouus altitudine superabat. Huic proximũ altitudinis locum claudia obtinebat. Tertium Iulia. Quartum Tepula. Quintum Martia. Sextum uetus Anio. Demum uirgo, inde Appia, infima omnium Alsietina, quæ Transtyberinæ regioni aquam, cæterisq; lociss inferioribus suggerebat. Frõtinus cũ omnibus urbis aquis à Nerua Imperatore præfectus fuisset, noui Anienis alueos restituit, totamq; illius aquã in urbem perduxit.

De plerisq; locis cælij mõtis, qui hodie, ubi fuerint, ignorantur. Cap. XVI.

IN cælio alia fuere loca, quorum nulla certa ratio reddi potest. Vt domus Claudij centimani, qui, ut est autor M. Tullius, cum sibi ab Auguribus esset imperatum, ut eam demoliretur, quod inaugurationibus impedimento esset, calphurnio Lanario uendidit, ut ipsi imponeret, uerum ob fraudem omnem pecuniam restituere coactus est. Tetricorum domus fuit, ij. Autem duo ex XXX. Tyrannis fuere, quos Roma habuit Gallieni Imperatoris temporibus. Quam pollio narrat etiam sua tempestate pulcherrimã fuisse. E regione Isii Metellini posita erat. Iunij præterea senatoris, quæ cum tota arsisset, cõsumptis omnibus Tiberij effigies integra, atq; incolumnis reperta est. Claudij Imperatorij templum in Cælio Vespasianus cõdidit. Iunius Brutus, Is à quo Tarquinij pulsi sunt, deæ carnæ templum in eodem colle ædificauit Hanc autem deam uitalium partium hominum curã habere uolebãt. In Cælio area Martialis fuit, in qua Equiria celebrari mos erat, ludi.n. equestres erant ibi comitti soliti cum Tyberis inundatione accederet. Vt in cãpo Martio celebrari non possent. In hoc colle pulcherrimum D. Erasmi Cænobiũ proxima ætate fuit. Hic Macellum maximum, lupanaria, Antrũ Cæcropis, armamẽtariũ, spoliatoriumq;. P. uictor cõstituit. In uia Labicana, quæ ab Exquilijs Cæliũ diuidit, quietis fuit aliquãdo fanũ. Atq; ea quidẽ pte, ubi est D. Petri ac Marcellini templum, è regione fere D. Ioannis laterani, Verũ ad Exquilias, quas hodie squillas uulgo nominant, properemus.

DE ANTIQVITATIBVS RO. LIBER QVARTVS.

De Exquilijs, particulatim uero de Carinis, eiusq; locis utpote de thermis, de Palatio Titi, de curia ueteri, nõnullisq; alijs locis antiqs. Quæ antea fuere hodieq; uisuntur. Cap. I.

Edificia urbis, quæ in uallibus cõdita sunt, tum ruinæ id efficiunt ut colles nonnulli uix inter se discerni, certiq; fines assignari queant. A Cælio igitur uia Labicana exquiliæ distinguuntur, quæ cum initium capiat, ut iam est dictum, prope Coliseum, per hanc uallem progrediens per portam maiorem exitum habet. Ex alia parte patricius Vicus, ac uia quæ ex hac ualle prope Diocletiani Thermas ad querquetulanam Clausam portam dirigitur, Exquilias à Viminali segregant. Ab Excubijs, quas ibi Romulus metu Tatij haberet, uel quod à Tullo Rege excultus, habitabilisq; factus esset, nã & excubiarum, atq; exculti uocabula cũ uerbo Exquiliarũ nescio quid simile habere uidentur, nominatas tradunt. Quidam à quisquilijs, quæ esca immunda putatur, quæ ad alites decipiendas spargitur. Omnes reliquos colles laxitate, atq; altitudine superant atq;

in diuersa prospiciūt, quippe quæ in plures sint partes diuisæ. Itaq; multam huius rei mentionem habet Varro, quæ, quoniam minus opportuna huic loco uideatur, prætermisimus. Vt uero maiori, facilioriq; distributione, quæ huius collis fuere, percipi possint, dicendum est medium à uia Tiburtina secari, hæc à à Cliuo suburrano incipiens cū arcum Galieni prætergressa est, priusquam ad Marij Trophea perueniat, quamuis nulla interpositione cōtinenter usq; ad Neuiam Portā procedat, unde exit, nihilominus hic quasi duo brachia expandat, quorum alterū uia prænestina est, quæ à sinistra ex porta D. Laurētij exit, alterum à destra cum Labicana è regione fere D. Ioannis Laterani coniungitur. Hac distributione huius collis loca describere incipiemus, Vniuersa igitur ea pars, q̄ à prima medietate Tyburtinæ uiæ cingitur atq; à dextro brachio ad palatinū uergit, carinæ ab antiquis nominata est. Quem locū ab Exquilijs quodam modo diuidere uidetur, cum inquit Flaccum cōsulē per Carinas in Exquilias iuissæ. Ita autem uocatus est locus, quod Inuersæ Carinæ, similitudinem haberet. Virgilius ab excellētia, ac pulchritudine ædificiorū, quibus erat ornatus, lautas appellat. Illustriorē autem Carinarum loca ea parte quæ suburram spectat, atq; Palatinum Titi olim fuere thermæ. Quas autore Suetonio mira Celeritate perfecit, easq; super aureæ domus Neronis parte extruxit, maxima etiam num uestigia iuxta sanctum Petrum in Vincula, ubi proxime duo fragmenta sunt reperta ex mar

more, in altero flamma erat incisa, & hoc uerbum, scilicet. IOVI. *Inscriptum. Alterum hoc habebat.* VESPASIANVS AVGV. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. *Ad has thermas Titus pulcherrimum palatium habuit, ibiq; fuisse uolũt, ubi hodie septem salæ, ut à uulgari appellatione nõ decedam in re, quæ aliter cognosci non posset, nouem tamen sunt, nec uero septem, instarq; Cisternarum sunt. Nihil autem erat is locus nisi castellum, siue Aquæ receptaculum, quæ postea ad harum thermarum usum ad uaria loca distribuebatur, quamobrem thermas hic potius, quam palatium fuisse putarunt. Scribit Plinius in Titi Imperatoris domo Laocoontem fuisse opus omnibus, & picturæ, & statuariæ artis præferendum ex uno lapide cũ liberis, draconumq; mirabilibus nexibus, de cõsilij sẽtentia ab Aegisandro, polydoro, & Asenodoro Rhodijs factum, quoniam igitur hoc opus nostra tẽpestate est prope septem salas ut uocant, repertum, hoc loco non Thermas Titi, sed palatium fuisse uolũt. Hoc uisendum opus hodie in hortis Vaticani & simul pleraq; pulcherrima excellentißimorum artificum monumenta seruãtur. In huius palatij Atrio Plinius narrat duos pueros nudos talis ludentes exquisitißimum opus Polycleti fuisse. In thermarum ruinis templum D. Petri in Vincula ab Eudoxa Arcadij primi ædificatum uolunt: ubi cathenis, ac laqueis, quibus D. Petrus ab Herode uinctus custodiebatur, repositis, à põtifice solennes, statasq; pompas, ac cerimonias in me-*

moriam admirandæ liberationis obtinuit, cum antea Cal. Augusti in sancto Petro in carcere celebrari solerent. Hoc templum deinde mirifice Iulius. II. ornauit. Supra Titi thermas iuxta D. Martinum in montibus duæ statuæ Antinoi pueri formosissimi, uehementerq; ab Adriano dilecti nostro æuo repertæ sunt, hodie in hortis Vaticani seruantur. Locumq; ubi fuerũt inuentæ Adrianellum appellãt. Quare nõnulli adducti sunt, ut credant ibi Adriani thermas fuisse, sed de huius principis Thermis mox dicemus. D. Martini in montibus templum quidam à Sergio primo põtifice, alij à Simmacho in harum thermarum ruinis positum uolunt. Inferiori uero loco in suburræ initio fanum est D. Luciæ ab Honorio primo constitutum, unde Leonem Pont. IIII. præcibus deo exhibitis Basiliscum fugasse ferunt urbi pestilentissimum. Paulo superius uersus. D. Viti Arcum à sinistra Praxedis templum est à Pasquale Pont. I. siue conditum, siue instauratũ. Cellam habet, in quam fœminis ingredi nefas est In ea columna seruatur, ad quam uinctũ Cæsumq; uerberibus christum narrant. In ea autem carinarum parte, quæ ad meridiẽ uergit curia olim uetus fuit. non quam Romulus extruxit, quæ etiam uetus dicebatur, quæ in foro fuit, ut superius est dictũ nam hic extra ipsius antiquã urbem fuisset. Alia. n. uetus appellata nouarum differentia fuit, inter hortos Sanctæ Mariæ nouæ, ac Petri in uincula extitisse uolunt, hac autem præcipue coniectura ducuntur, qđ in plerisq; scriptis, ac tabulis antiquis notariorum

hunc locum curiæ ueteris nomine dictum, atq; usurpatum obseruarunt. Ferunt in hanc curiam singulis mẽsibus ex capitolio per sacrum cliuum ad inaugurandum uenire solitos. In carinis Magni Põpeij domus fuit, non procul à Cliuo suburrano, aut à uiæ Tiburtinæ initio, quod idem est. Hic ludum aperuit Leneus Pompeij libertus. Grammaticemq; docuit, quamuis in Telluris hanc etiam facultatem exerceret. Ciceronis præterea domus in ipsis fuit carinis, quæ maiorũ suorũ cum fuisset, liberam. Q. fratri reliquit, atq; in palatinum migrauit in eam domum, quam sibi ipse comparauit. Balbinum insuper pulcherrimam, ingentẽq; habuisse in carinis domũ Lampridius testis est.

De cliuo suburrano, de cliuo urbico, de domo Seruij Tulli, de basilica sesimini, de ara Galieni, de Macello Liuiano. Cap. II.

CLiuus suburranus, unde ad Exquilias ascenditur, in extrema suburra initium habet. Ex qua nomen accepit, Sicut carinæ à dextra sunt, ita ea collis pars, quam habet à Sinistra, queq; Viminalẽ spectans tota est supra templum sancti Laurẽtij in fontana, ut uocant, Cliuus Vrbicus ab antiquis est dicta. Hic domum habuit Seruius Tullus ad eamq; solicitus ueniebat, cum in uico scelerato necatus est, eiusq; corpus iacens filia carpento superuecta dicitur. Lucinæ Iunonis hic fuisse templum uolũt. In hac Exquiliarũ

parte D. Mariæ maioris uiſendum eſt tẽplum, à quodam Ioanne Patricio, ut ferunt fabricatum. Huic cũ Ampliſsimæ fortunæ eſſent, nulloſq; liberos ſuſcepiſſet, ſuas facultates conſumere in tẽplo D. Mariæ conſtruendo optabat. Quamobrem cum in ſomnis noctu eſſet ad monitus, ut qua parte urbis (nonis autem augusti id accidit) niue inſperſum uidiſſet ſolum, in ea templum ædificaret. Idem Liberio Pontifici accidit ita hoc templum eſt conditum. Ad Turrim huius templi hodie etiam ipſius Ioannis patritij ſepulcrũ conſpicitur, à quo extructum eſt templum pulcherrimum quidem tam exterius eſt quam interius. Nicolaus. IIII. Pont. renouauit, uarijs poſtea eſt ab Alexandro. VI. ornamentis inſtructum. Sub maiori altari D. Mathiæ corpus conditur, ante uero cellam præſepij, ubi fenum, ſuper quo natus eſt criſtus in Betleẽ, ſeruatur, quo fœminis acceſſus non datur, D. Hieronymi corpus diligenter aſſeruatur. Effigies eſt præterea Mariæ Virginis à ſancto Luca depicta, aliud itẽ eſt ipſius uirginis ſimulacrũ, à quo Leoni manum labefactatam mirabiliter reſtitutam ferũt. Prope hoc templum ſeſimini antiqui ciuis Romani baſilicã fuiſſe tradũt. In hac Exquiliarum parte lucum querquetulanum. A quercuũ copia hic appellatum. Item fagutalem, Iunoniſq; lucinæ lucũ, locant. Sed ut ad Tyburtinam uiam redeamus, priuſquam ad Brachia, ramosq;, qui ex ea fiunt, perueniatur, Arcus Galieni Imperatoris, ſimplex, ſine ullo ornamẽto inuenitur. Negant triumphalem fuiſſe, quoniam obſcurum eſt an

apparet. Sed ob aliquod insigne beneficium sibi ipsi erectum ab eo. M. Aurelio, de quo insequenti inscriptione mentio est, putant. GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI, CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST. M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATIQ. EIVS. Hodie sancti uiti Arcum uulgo ob eius templum. Quod Sixtus Pontifex. IIII. instaurauit, uocant. In eo multa Martyrum corpora sunt. Sanctum Vitum in Macellum nominant ab eo Macello, quod fuit in Exquilijs. Sed duo Romæ Macella perhibentur, alterum in monte Cælio magnum appellatū, Liuianum alterum in Exquilijs. Quoniam uero inter hunc locum atq; D. Antonij fanum, quod non admodum hinc abest, nostro tēpore multa uasa sunt reperta quibus uictimarum sanguis excipiebātur, ingēs est ossium copia atq; cornuum, ideo Macellum antiquitus fuisse existimant. Macellum autē nihil fuisse certum est, nisi Area, in quā omnia ad uictum necessaria uenalia comportabantur. A quodā Macello fure hoc nomen accepisse hunc locum Plutarchus testis est, qui cum damnatus esset, eius domum ædiles sunt demoliti, ibiq; Aream fecere, rebus ad uitæ usum facientibus importandis accommodatam. Varro autem sic dictum putat hunc locum, quod omnibus herbarum atq; oleum generibus abundaret, Hortus .n. hic fuerat, quem lacædemoniis Macellum appellatum ferūt, qui cum in eadem area fuisset, inde nomen est sortita.

tita. D. Antonij templum atq; una hoſpicium à Petro Capoccio Romano cardinale Iuxta ſancti Andreæ fanum à Simplicio Pontifice conditum fundatum traditur.

De tropheis Marij, de domo Aelionum, de Tabernula de palatio & thermis Gordiani, de baſilica Caij, ac Lucij de palatio Liciano. Cap. III.

A Dextra uiæ preneſtinæ progredienti quæ per D. Laurentij portam exit, quam diximus ramum eſſe, qui à Siniſtra tyburtinæ naſcitur, ad D. Iuliani templum Marij trophea, quæ hodie cymbri uocant, ſeſe offerunt. Cymbri uero à cymbris dicuntur populis barbaris, atq; immanibus, quibus deuictis, ac fuſis ipſi trophea erexere. Corrupta iam ſunt, ac labefactata, in trunco tamen marmoreo, duo. n. ſunt, thorax cum ſuis ornamentis eſt, præterea Adoleſcentis barbari captiui manibus poſt terga uinctis effigies conſpicitur. In altero clypei, aliaq; ad pugnandum accommodata. Suetonius ſcribit à Sylla Marij trophea deturbata, ac diſiecta ob inimicitias, poſteaq; à Cæſare dictatore repoſita in ſuoq; loco priſtino erecta. Solebant autem trophea huiuſmodi ad monumentũ uictoriæ poni celebri loco, ſæpe autem in ijs locis ubi parta uictoria fuiſſet. Hic Eliorũ fuiſſe domũ Val. Maximus aſſerit, ac Marij cella, in qua ſenatus conſulto decretum eſt Ciceronem reſtituendum, qui iam

Clodiano furore eiectus fuerat. Omnis autem ea Exquiliarum pars, quæ à tropheis incipiens sanctũ Ioãnem Lateranum spectat. pro Mariana Merulana hodie uulgo nominatur, nempe à Marij tropheis, ueteres uero Tabernulæ regionem dixere. Is locus hoc tẽpore uineas tantum, atq; arundineta, quod totus in plano sit, habet. In supercilio, quod templo. D. Mathei in Merula imminet, Philippi Imperatoris thermas uolunt fuisse, & adhuc quodam uestigia extare. In alia parte uersus Marij trophea ad Sanctum Eusebium antiquarum ruinarum uestigia apparent, Gordiani Imperatoris thermas, palatiumq; fuisse creditur, de quo Capitolinus scribens ait Gordianorum palatium, ad hũc usq; diẽ in uia prænestina cernitur, ducentasq; ex uno latere columnas habens, nobilissimas omnium terrarum Romanis exceptis thermas continere. Nonnihil supra Tarquinij aggeres, iuxta uiam, qua per portam, quæ hic clausa est, egrediebantur, uolunt quidam Gordiani Arcum fuisse pulcherrimis tropheis, uarijsq; ornamentis marmoreis instructum, huius marmora altius è terra defossa cardinalis sancti Georgij iussu ad palatium, templumq; D. Laurentij in damaso ornandum summota sunt. In Exquiliarum extrema parte, quæ cum mœnibus terminat, inter maiorem, & D. Laurentij portam nobilissimam basilicam ab Augusto extructam accepimus, atq; una superbissimam porticũ Caij, ac Lucij nepotum nomine, Quare hodie Galluccij thermas hunc ipsum locum deprauate quasi Caij, ac Lu-

cij uulgo nominãt. Thermas uero ita, uocant, uel q᷑ omnia ingentia ædificia thermas uulgus appellat, uel quod reuera duæ essent thermæ, nõ admodũ ut erat mos magnificæ. Hodiæ arcus est antiquißimus rotun da forma fere totus integer. Eiusmodi autem, ut cũ à Pantheone disceßeris nullum fortaſſe magnificen tius Romæ reperias. Nec procul hinc Licianũ fuit palatium ad ursum pileatum cognomento, ob ursi pi leati effigiem, quæ ibi esset. Prope hoc palatium Sim plicius Pontifex templum D. Bibianæ, & tribusq; millibus martyrum extruxit.

De Tarquinij aggeribus, de Turri, atq; Hortis Mæcenatis, de campo Exquilino, de puticu= lis, deq; Cæteris huius collis locis. Cap. IIII.

TArquinij superbi Aggeres monente Plinio in ter admiranda Vrbis opera memorantur. Cũ .n. Viminalis, ac Quirinalis in Ser. Tulli ciuitate cõ= plexi essent, quod ex hac parte facile Vrbem aggre di, & occupare poterant loci opportunitate aggere propugnaculoq; altißimo constructo Tarquinius pe riculo occurrit, hoc autem ea parte, quæ humilior es set, cum urbis mœnibus æquabatur, extra mœnia ue= ro urbi consuluit facta ingenti, ac profunda foſſa. Hoc autẽ opus ab antiqua porta collina ad antiquã exquilinam extendit. Quæ portæ in mœnium ampli ficationem multum ab ijs aggeribus diductæ sunt. Aggeres uero intra ciuitatẽ recepti, à mœnibus pro=

cul ſeparati ſunt. Adhuc quædam ſunt ueſtigia, qui=bus conijci poteſt, quemadmodum ab arcu, fere. D. Viti, ad extremas uſq; Diocletiani thermas, quæ ſpe ctatiſſimæ in uiminali conſpiciuntur, extenditur. Ex inferiori horum aggerum parte, & prope thermas de quibus modo dicebamus, in excelſiori Exquiliarũ loco Mæcenatis erat Turris, in qua quod ex ea totam ciuitatem late ſpectaret, lætus Nero ſtetit, hiſtrio=nis habitu urbis incendium ſpectans, quod ipſe accen=di imperauerat, quodq; ſeptem dies, totidemq́; noctes continenter ſæuiens, omnia uetera pulcherrimaq́; monumenta conſumpſit. Inter Exquilinum uero col lem, urbis mœnia, atq; uiam, quæ ad querquetulanam portam ducebat, quæ nunc clauſa eſt, Area eſt, quã uocant Exquilinam, ita appellata, quod ad exquilias eſſet. Sic mortuos ſepeliri mos fuit, puticulas aũt uo=cabant. Siue quod in puteorum morem ſepulturas fa ciebant, ſiue quod ibi cadauera putreſcerẽt. Noſtra tempeſtate plurima in hac Area uariaq; marmorea ſepulcra effoſſa ſunt, quædam unum arcum tantum habentia, quædam duo, ſed ita ut alter alteri incum=beret, pauimentis ueteri more factis, in muris uero ſe pulchella condita cernebãtur, in quorum unoquoq; duæ urnæ erant, oſſa, cineres, carbonesq; ſeruantes. Quoniam autem in hac Area exuri corpora ceptum eſt, putore uero ciuitas, ac fœtore repleta ſolicitaba tur, Auguſtum ferunt, qui plurimum aëris ſalubrita ti ſtudebat, ſenatu aſſentiẽte, ac populo Romano hãc aream Mæcenati dono dediſſe. In qua nobiliſſimos

hortos instituit, quos Mæcenatis appellauere, iuxta quos domum Virgilius habuit. Fuit in hoc colle Exquilinum forum, templum incisæ fortunæ, quemadmodum in capitolio bonæ simulacrum. In exquilijs præterea fœlicitatis templum, quod conflagratũ est Nerone domum illam auream extruente.

De aquæductibus aquæ Martiæ, de Tepula, de Iulia, de Aniene ueteri. Cap. V.

PRope portam Exquilinam à dextra aqua Martia, à sinistra Iulia, ac Tepula urbem ingrediebantur. Martiæ Ancus Martius, qui primus eius inducendæ autor fuit, nomen fecit. Q. uero martius prætor induxit cumq; magno post tempore fere defecisset, M. Agrippa iterum urbi reddidit. Aufeiam ueteres dixere. Eius uero fontem piconiam, hac nulla unquam neq; frigidior, neq; salubrior inuẽta traditur. Romæq; ceu diuino quodã munere autore Plinio data uisa est. Adeo pleno alueo in urbem influebat, ut se altitudini uiminalis adæquaret. In pelignorum montibus nascens, per Marsos labens, perq; fucinum lacum in urbem influebat. Scribit Frontinus hanc aquam XXXV. lapide ab urbe ad uiam ualeriam deductam. LXI. millibus passuum fistulis actubis conductam, quod longis flexibus erraret sub terram Millia passuum circiter XLIIII. reliquum spacij supra terram ita conficiebat, ut ad. IX. millia passuum aquæductibus excelsis, illisq; instar arcuũ extru

ctis duceretur. Cũ uero in urbe in. LI. castella distribueretur, ijs septem regionibus deseruiebat. Tertia uidelicet, quartæ, quintæ sextæ, octauæ, nonæ, quartædecimæ, æstu præmente aquam Augustam Martiæ addebant, eadẽ aũt perfectione erat, et cũ hac aquæductu. DCCC. passuum iungebatur. Hoc uero Augustæ cornu in claudiam coriuatus est. Cumq; Martia pene defecisset, Nerua in urbem reuocauit, atq; etiã in Auentinum perduxit, & quoniam eius consilium fuit, ut aquæ discernerẽtur, uarijsq; usibus seruirent, Martiam uolunt siti tantum paratam esse. Per Exquilinam portã hæc aqua ingrediebatur urbẽ, mox per Exquilinum discurrens campum primũ ad Diocletiani thermas perueniebat, inde ad proximos colles scilicet uiminalem, ac quirinalem, sese extendebat ferunt in Marsorum altißimis montibus puteos esse miræ profunditatis. Voluntq; iccirco excauatos, ut Aquæ Martiæ spiramenta essent, quæ ex fucino lacu per hosce montes defossos Romam influeret, nam nisi hæc spiramenta extitissent, fluere aqua nequaquam potuisset, aër. n. cursum intrinsecus interclusisset. In huius aquæductu, qui est ante D. Laurentij portam, hæc leguntur.

IMP. CAESAR. DIVI IVLI F. AVGVSTVS. PONTIFEX MAXIMVS. COS. XII. TRIBVNIC. POTESTATE XIX. IMP. XIIII. RIVOS AQVARVM OMNIVM REFECIT.

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS. ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MAXI-

MI.BRIT.MAXIMVS.PONTIFEX MAXIMVS.AQVAM MARTIAM VARIIS CASIBVS IMPEDITAM PVRGATO FONTE EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS RESTITVTA FORMA, ADQVISITO ETIAM FONTE NOVO ANTONIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP.TITVS CAESAR DIVI F.VESPASIANVS AVG.PONTIF.MAX. TRIBVNICIAE POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG.II.RIVOM AQVAE MARTIAE VETVSTATE DILAPSVM REFECIT, ET AQVAM QVAE IN VSV ESSE DESIERAT, REDVXIT.

Iulia autem, quoniam ex alia parte ingreßam uolunt, ut ex aquæductuum alterum ueſtigijs apparet, ab autore nomen accepit. Et quamuis à tepula diſcreparet. Romæ tamen reuera eadem fuit, modico .n. inter ſe interuallo deriuabantur. Agrippa poſtea ita tepulã Iuliæ miſcuit, ut nomen fere abſtulerit. Seruilij. Cepiõis, caßij lõgini cẽſorũ induſtria Romã poſtea in capitolium, ab agro luculleo Frontinus tradit inductam, atq; à dextra uiæ latinæ XI. lapide ab urbe deriuatam. Tepula nullum habuit fõtem, tantum quasdam uenas in Iuliã poſtea deductas. Multas negotijs apta erat tepula extra urbẽ, in urbẽ uero recepta in caſtella xiiij. publicis, priuatisq; uſibus diuidebatur. Quatuor uero urbis regionibus diſtribuebatur. IIII.

.V.VI. atq;. VIII. Iulia Frontino dicēte à multis fontibus in piscinam colligebatur sexto ab urbe lapide. Eius aquæductus XV. millibus passuum tum supra, tum sub terram, arcubus fultus, supra urbē. VI. millibus item passuū ac quinquaginta progrediebatur, intus uero, atq; extra æque aquam priuatis, communibusq; usibus suggerebat. Romæ uero in XVII. castella diuidebatur, secundæ, tertiæ, quintæ, sextæ, octauæ, decimæ, duodecimæq; regionis commodis. Per Exquilinam portam ingreditur Iuliæ aquæductus, inde per Marij trophea. Ex ijs quidem aquæductibus, qui supra Exquilinam, Neuiamq; portam sunt, quosdam duplices fuisse compertum est, ita constructos, ut Frontinus tradit, ne simul aquæ confunderentur, atq; ut ingentes impensæ in illis de nouo faciendis ad singulas aquas perducendas euitarent. Quoniam uero Frontinus asserit ueterem Anienem Romam ingredi prope Exquilinam excelsum quidem, nonnulla hoc loco afferemus. Idem autor scribit Curio dentato, ac Lucio papyrio censoribus ex pecunijs Manubiarum pyrrhi curatum esse, ut aqua, quam Anienē ueterem appellabant, in urbem duceretur id autem CCCCLXXXIX. anno ab urbe condita, XL. uero postquam Appia inducta erat, factum est. Huiusmodi, aqua millibus passuum XX. supra Tibur deriuabatur. Quoniam uero minus esset usibus hominum accōmodata, illa in hortis irrigādis utebātur. XLIII millibus passuum ducebatur, ita tamen ut uix integrū milliarium supra terram fluens conficeret, reliquum

iter subterraneum erat. Multis extra urbem & priuatis, communibusq; usibus deseruiebat. Romæ uero quod reliquum erat XXXV. castellis distribuebatur, cumq; usq; ad uiæ nouæ regionem apud Asinianos hortos sese extendens nouem regionibus, scilicet primæ, tertiæ, quartæ, quintæ, sextæ, septimæ octauæ, duodecimæ, ac quartædecimæ deseruiebat.

De colle uiminali, de balneis Agrippinæ, de thermis Nouatij, de Olympiade. De Diocletiano. de domo Caij Aquilij, ac de campo Viminali. Cap. VI.

AD Viminalem properãdum est, ubi de Exquilijs est expositũ. Is autore Varrone à Ioue uimineo nomen cæpit, quod in eo aras habuisset, iuxta quas uimina surrexisse proditum est. Ab uno latere, ut iam est ante dictum, à Vico patritio, uiaq;, qua diximus collem hunc ab exquilino separari, terminatur. Ab alio à quirinali distinguitur ualle, quæ inter hos duos colles interiecta est, atq; à uia, quæ ab hac ualle discedens rectã per portam uiminalẽ egreditur, quam hodie sanctam Agnetem nominant. Angustus, sed oblongus est collis, ea autem parte quæ spectat quirinalem Agrippinæ Neronis matris balnea fuere. Ibi duæ imagines inuentæ dicuntur Bacchi cum huiusmodi inscriptione. IN LAVACRO AGRIPPINAE. In altera parte quæ spectat Exquilias, ubi sãctæ prudẽtianæ fanũ est, Nouatij olim fuere thermæ. Huc=

usq;.n. pauimenta uetustißima fumosaq;, tum cana-liculi conspiciuntur in ipsius Prudentianæ templo, quod praxedis sororis præcibus commotus Pius primus pontifex in harum thermarum uestigijs condidit. Inter hoc, ac D. Laurentij templum cognomento in palisperna Olympiadis thermas fuisse uolũt. Iuxta uero Diui Laurentij templum ea parte, quæ ad suburram uersa est Decij Imp. fuisse palatium tradidere. Diocletiani Thermarum ea etiam num ad D. Susannæ fanum uestigia uidemus, ut superuacaneum uideatur, si quis ex ea re admiratiõe ducatur. Pro thermis hodie terminas uocat. Has Diocletianus, Maximianusq; inchoauere, Constantius uero, atq; Maximianus perfecere, ac demum dicauere. Tametsi maiori ex parte ruinis oppressæ iaceant. Ex arcubus tamen, atq; ex columnis ingentibus operis magnitudo comprehendi facile potest. Quemadmodum uero in Thermis Titi quædam subterranea loca, ueluti cisternæ, quas thermarum dolia appellant, uisuntur. Atq; ut etiam est dictum castellum erat quo ad uarios lauandi usus in publicis balneis aquam distribuebant, quamuis priuatæ thermæ ijs etiam aquis uterentur. Ex uaria autem forma huius castelli atq; eius, quod in Titi thermis est, conijci, uideriq; potest, quod uel ex locorum natura, uel ex descriptione uarias uel figuras, uel capacitatem huiusmodi castella haberent. Multa hic statuarum antiquarum fragmenta sunt reperta, quorum aliqua in capitolium, aliqua Florentiam sunt transportata, existimant eas ad loci orna

mentũ à principibus locatas. Marmor præterea peruetustum cum hac inscriptione, quæ loci dedicationem significat, inuẽtum est. CONSTANTINVS, ET MAXIMIANVS INVICTI AVGVSTI SEVERVS MAXIMIANVS CAESARES THERMAS ORNARVNT, ET ROMANIS SVIS DEDICARVNT. In alio marmore hic reperto hæc erant. THERMAS DIOCLETIANVS A VETERIBVS PRINCIPIBVS INSTITVTAS OMN. In ijs thermis uulpiã bibliothecam fuisse legimus. In qua Elephantini libri seruabantur, in quibus acta principũ Romanorum, decretaq; senatus describebantur. In uineis, quæ mediæ sunt inter thermas, atq; uallem quirinalem Diocletiani palatium fuisse creditur, quo loco ingentium colũnarum bases sunt defossæ, quæ adhuc quo prius loco positæ erant, sedebant, cella præterea reperta est marinis conchilibus mirifice ornata. Ex alia harũ thermarum parte, quæ ad septentriones uersa est, alia cella, cuius superior pars ad conchilis marini similitudinem facta est, eratq; ex duobus tantum lapidibus candidißimi quidem marmoris. Principio tenuæ thermis initium fuit, quippe quæ balnea tantum ad corporis salubritatem habuere, quod ex ipso nomine cognoscitur, cum nihil thermarum uox denotet quam balneum, sudatoriumue. Mox tam magnis impensis fieri ceptæ sunt, Principum luxuria, ut sub thermarũ nomine immania ædificia, &, ut Marcellinus ait instar prouinciarum habentia, fierent, porticibus spaciosis-

ſimis factis, totq; columnis, atq; operibus adiunctis, ut ſpectantibus ſtuporem inducerent. Accedit, quod in illis etiam Nemora lucosq; adhibebant, natatoria, atq; huiuſmodi inania. Mos Priſcis Romanis fuit nõ modo cum conſulum tempore reſpublicæ florebant, ſed & imperatorum temporibus, ut ſæpe, quin etiã quotidie lauarẽt. Quare preter priuata balnea, quæ pro facultatibus domi habebant, publica etiã ut plebi inſeruirent, inſtituta ſunt. Penſilium balnearũ primus omnium ſergius orata autor fuit. Eo autem turpitudinis res deducta eſt, ut cum cæteris ſeſe ipſi etiã Imperatores lauarent. Itaq; cum Adrianus aliquando militem quendam iam ſenem, ſibiq; notum in bello lauantẽ, ſeq; coſtas atq; humeros quodã marmore fricãtẽ cõſpicatus eſſet cumq; cur ita ageret militẽ rogaſſet, isq; quod ſeruum non haberet, reſpondiſſet, cuius ſeruitio in ea re uteretur, & ſeruos, atq; alia quibus commodiſſime uitam tueri poſſet militi donauit. quo exemplo commoti poſtero die pleriq; alij ſenes muris ſe fricabant expectantes idem Adrianum in eos facturum, uerum cum eos accerſiſſet, atq; monuiſſet quo pacto inter ſeſe mutuo lauare ac fricare poſſent, indonatos dimiſit. Hunc morem una lauandi. M. Antonius Philoſophus modeſtia ſingulari præditus ſuſtulit. Septies in die commodus Imp. lauit. Totiesq; Gordianus ſolitus eſt per æſtatem. Hyeme bis. Nonnunquam etiam ter, ſæpe cũ pulcherrimis puellis lauit, per iocum etiam uetulas deformes ſecum in balneis adhibuit. In uiminalis uertice C. Aquilij equi=

tis Ro. ac Clari iureconſulti domum etiam ponunt. Hanc Plinius longe pulchriorem ſcribit, quam Lucij craßi, aut. Q. Catuli, quæ in Palatino fuere. Poſt tarquinij aggeres uſq; ad mœnia, campus, eſt uiminalis (quæ omnia arbuſtis, uineisq; referta ſunt) Ibi puteus olim fuit aquæ uiuæ, quem Viuarij puteum dixere. Hodieq; hunc locum uiuarium appellãt, quod multa ibi animalia clauſa ueteres haberẽt, id ex eo etiam perſpici poteſt, quod nõnullæ caueæ prope mœnia uidemus manu factæ ferarũ antris ac luſtris pſimiles.

De ſuburra, de Vico patritio, de ualle quirinali, deq; alijs qui in ea eſſent, locis. Cap. VII.

SVburram, ut putant, ideo dixere ueteres, quod muro carinarum ſtaret, uel quaſi ſub urbe, ſub urbe. n. antiqua Romuli fuit. Ad carinarum radices ſuburra extendebatur, ea parte, quæ quirinalem uallem ſpectans, ex aliquorum ſententia à foro Romano, uel Neruæ foro incipiebat ad cliuum ſuburranũ perueniebat, quod, ut antea demonſtratum eſt, idem erat cum uiæ Tyburtinæ principio. Non deſunt qui ſupra coliſeum initio labicanæ uiæ inchoaſſe ſuburram affirment, & ſecũdum Exquiliarum radices uſq; ad D. Luciæ in orphea templum, uel ad ſuburræ principium, ubi Tyburtina incipiebat, extenderetur. Hic uicus celeberrimus fuit. Ibiq; Cæſar principio domũ ſuam habuit, priusquã in uia ſacra habitaret. Hic meretricum diuerſoria fuiſſe Martialis eſt teſtis. In hu-

ius uiæ medio turris fuit securæ cognomento pro Suburra. Hæc à uiarum præfectis ad dilatandam uiam summota est. Ea uero uallis quæ ulterius est, quæq; à Viminali exquilias diuidit usq; ad thermas Dioclitiani Vicus patritius dicta est, à patritijs, qui eo in loco Tulli Regis iussu habitarunt. Ea causa, ut si quid in eũ moliti fortasse fuissent, è superiori loco opprimi facile potuissent. Ex alia radicum uiminalis parte, quæ occasum spectans Syluani templũ fuisse putatur, uel ob uetustissima quædam marmora ibi reperta, quam rem etiam significant, uel ob cuiusdam Fauonij Iucũdi testamentum, quo id templum ad huius collis radices nominatur. In hac ipsa ualle, quã suburram uocitabant, iuxta D. Mariæ in campo D. Probæ fuit puteus. Vt ex inscriptione, quæ iuxta Hospicium Epirotarum est cognoscitur. Sub D. Agathæ fanum, huic loco proximum decem tabernas ita nuncupatum locum quendam fuisse uolunt, ex. X. tabernarum numero quæ ibi, ut ex marmore cognoscitur; fuere. Fortunæ uero publicæ templũ in quirinali fuit ualle, quæ Inter quirinalẽ atq; Viminalem erat, ut scripsit Ouidius. In hac ipsa ualle diei crepusculo Romulum Iulio proculo Alba reuertenti occurrisse ferunt, cui cum dixisset Romam rerum dominam futuram, augustiori quadam forma se in cælum sustulit. Quamobrem in quirinali supra sanctum Vitalem, qui est ad huius collis radices, sibi positũ est tẽplũ. Manilia turris à manilio conditore in suburræ regione fuit.

De quirinali, & de ijs quæ in eo erant, utpote de balneis Pauli Aemilij, de Constantini thermis de solis templo, de domo, ac uico corneliorũ, de tẽplis saturni, ac Bacchi. Cap. VIII.

QVirini templũ quirinali nomen dedit, uel quirites, qui T. Tatiũ sabinorũ bello secuti fuerant. Is est, quem caballum montem hodie uocãt, à duobus equis Praxitelis, atq; Phidiæ. Suburra plana, quirinalis uallis, uia, qua inde ad. S. Agnetem itur hunc collẽ à Viminali diuidunt. Ab hortulorum uero colle longa illa uallis separat; quæ usq; ad salariam portã extenditur. Aliqui autem quirinalem ab hortulorum colle diuidi uia illa putant, quæ ad urbis plano per pincianã portam egreditur. Ad huius collis angulũ, quæ foros spectat, Pauli Aemilij balnea fuere, quare hodie barbare ac corrupte uulgus locum bagnanopoli, quasi balnea pauli uocant, uirgines hodie sacre habitant. In quadam harum ruinarum parte comitum familiæ palatium est, & uersus quendam collis angulũ ipsorum comitum turris extat, quam Innocẽtius tertius in eius familiæ memoriam erexit, quod quatuor pontifices statim sibi fere succedẽtes habuisset. Aliã turrim maxime excelsam, quæ ea parte conspicitur, qua forum est Traiani, Bonifacius. VIII. condidit; militiæ turrim appellant, quod iuxta illum esset locũ erecta, ubi militum Traiani domicilia fuisse putantur. Hodie etiam ædificiorum huius loci magnã partem uidemus, porticum subterraneum instar hemici

cli habētem. In eius quodam latere uetus, ac profun dum D. Alberici templum est. Multa hoc tēpore mar mora rotunda cum multis fragmentis marmoreis ua rie incisis eruta sunt. in horum uno hæc habentur. POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA. Ingens caput, quod Traiani fuisse uolunt, præterea inuictum est. In alia quirinalis parte qua planitiem suburræ respicit, cella magnificis, pulcherrimisq; operibus picta reperta est, piscium præcipue picturis cōchiliūq; marinarū referta, unde Neptuni fuisse templum creditum est. Inter hunc ipsum locum, ac Cōstantini thermas D. Agathæ fanum est. Quam, cum antea Gothorum esset, huic D. Gregorius pontifex dicauit. Ideq; Gregorius quodam dialogo refert, cum hoc fanum heresi Arrianorum fædatū esset, uelletq; in eo christianorum more sacra facere, ut illud christo reconciliaret, Demonium suis forma, quem uniuersus uidit populus, repenteq; euanuit ex altari prorupisse. Constantini thermæ lapidis iactu hinc abfuere quarum maxima uestigia adhuc extant. In huius ruinis hæc in marmore inscriptio reperta est.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRANTIANVS V.C.MI. PREAF. VRBIS THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA, ET ABOLENDAE CIVILIS VEL POTIVS FATALIS CLAVDIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA VT AGNITIONE SVI EX

omni

OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRENT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT. *In uertice huius collis non procul hinc dimidia turris conspicitur, quam iccirco multitudo Mesam appellat. Multi in ea decepti sunt Mæcenatis fuisse turrim putantes, cum in Exquilijs, ut est superius dictum, fuisset. Nonnulli putāt huiusmodi, turrim ex ornamentis templi solis fuisse, quod Magnificū, uastūq; Aurelius Imp. in hoc colle ædificarit. Prope has thermas duo equi ingentes hodie uidētur ex marmore facti, ex inscriptiōe Praxitelis alterum fuisse, alterum Phidiæ cognoscitur. Romam à Tiridate Rege Erminiæ inuectos ferunt. Hic tres statuæ pedestres Constantini militari habitu fuere, quæ hoc tempore in capitolio iuxta templum cognomento Ara cæli uisuntur. In alia uero parte, quæ uiam latam spectat, nempe in Vico, quem hodie Corneliorum uocant, in quo etiam sancti Saluatoris est fanum, Corneliorum fuit domus. Apollodorus est autor in Corneliorum uico duas ingentes fuisse statuas senum seminudorum, qui toto pectore stare uidebantur, reliqua corporis parte iacente, altera manu copiæ cornu gestabant, saturni autem, atq;*

Bacchi dicit fuisse, quorum templa in ijs ruinis fuissent. Horum autem templorum sua ætate nondum frontispicia corruisse tradit. Hæc uero eas fuisse nõnulli putant, quæ nunc in capitolio uidemus.

De semita alta, De domo Attici, de templo quirini, de domo Flauiorum, de Apollinis & clatre monte, de capitolio ueteri, de circo ac tẽplo Floræ, de Cliuo Publicio, de alio quirini tẽplo, de uico mamurræ. Ca. IX.

ALta semita uia fuit urbis, quæ a D. Saluatoris Corneliorum templum, siue à thermis Constantini incipiebat, & per quirinalis dorsum usq; ad D. Agnetis portam, eius quidem uiæ pluribus in locis uestigia sunt, extendebatur. Ab huius uiæ dextra in collis fere margine, qui fano D. Victoris imminet. Põponij Attici Ciceronis familiarißimi domus pulcherrima fuit, amœnißima illa quidem non tam ædificio quã sylua. Ad hãc domũ quirini fuisse templũ putãt, quod pulcherrimũ haberet porticũ. Olim in Ginutij Cardinalis uineis huius templi fundamenta sunt defossa, cumq; alijs innumerabilibus ornamentis in capitolium translata sunt, ad scalam aliaq; ædificia tẽpli Aræ cœli struenda. Hoc templum semper claudi solitum ferunt, quasi hominibus nefas esset, an eo loco esset sepultus, an in cælum euolasset intelligere. Hic. n. (ut cum de ualle quirinali dicebamus, est expositum) Romulũ Iulio proculo sese obtulisse post

obitum constat, icc1rcoq; ibi templum positum est. V1 *terius sed supra Altam semitam,* Flauij *domus fuit loco, quem malum punicum ueteres uocabant, ibi* Domitianum *natum Suetonius scribit, quamobrem eam domum postea in templum gentis flauiæ cõuertit.* Eodem *loco cum huiusmodi inscriptione repertum est.* INTER DVOS PARIETES AMBITVS PRIVAT. FLAVI SABINI. *In ea autem collis parte quæ uiminali opposita est, antiqui aquæducti sunt uestigia, ex quo maximæ perspicue, sed tenues aquæ fluunt.* Hic *olim marmoream tabulam cũ tribus simulacris inuentam scimus, quod à dextra erat hunc habuit titulum.* GENIO CELIMONTIS. *Quod uero à sinistra stabat,* HERCVLI IOVIO *Tertium, quod erat medium* IOVI CELIMONTEIS. *A sinistra deinde Semitæ altæ ea quirinalis pars, quæ portam populi spectat, tota* Apollinis *ac clatræ mons à ueteribus est dictus, ob ea templa, quæ eo in loco ij dij habuere, paulo ulterius ab altæ semitæ sinistra, alia quirinalis pars aliquantum tollitur, ibiq; uetus fuit capitolium cum Iouis, Mineruæ, ac Iunonis cella, hæc. n. priusquam in capitolio in Iouis uidelicet.* Opt. Max. *tẽplo habuissent, ijs dijs cellæ sũt dicatæ.* Inter *hos duos colles* Appollinis *scilicet montem, ac capitolium uetus exigua uallis est muris cincta,* Floræ *circum ueteres dixere.* Vbi Floralia *celebrari solebant a meretricibus nudis cum summa uerborum, gestorumq; lasciuia, ex quibus spectans populus incredibilem uoluptatem capiebat.* In *ijs ludis*

Aediles ferunt Ciceres, fabasq; aliaq; huiusmodi spargere solitos. Excellenti autem forma fuisse legimus. Hæc cum ingentes opes questu meretricio comparasset, populum Romanum scripsit heredem. Certamq; pecuniam reliquit, cuius ex annuo fænore suus natalis dies celebraretur editione ludorum, quos floralia appellarunt. Quod quia senatui turpia uiderẽtur, tractu temporis ab ipso nomine argumentũ sumi placuit, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt esse, quæ floribus præsit, eamq; oportere placari, ut fruges cum arboribus aut uitibus bene prospereq; florescerẽt. Templum autem in huius collis margine, quæ eius circo immineret, habuit. Publicius cliuus hic, unde à circo floræ uersus capitolium uetus ascendebatur, fuit. Superius ubi nunc fanum est D. Susannæ, cognomento inter duas lauros, à Leone IIII. olim cõditum, quirini illius, ex quo totus collis nomen accepit, atq; una porta quæ prope erat, hodie salaria dicta Victruuio tradente templũ extitit. Inter hoc quirini ac flore templum tabernæ, eodem autore fuere, in quibus minium cõponeretur. Hic sed iuxta D. Susannæ fanũ Mamurrij uicus fuit, ubi ei statua erecta est, Victore asserente plumbea. Is autem faber nobilissimus est habitus, iussuq; Numæ Pompilij clypeos fecit, quos Ancilia uocarunt, quæ salij cum id solenne celebrarent per Vrbem gestabant.

De foro, domo, hortisq; Salustij, de campo sceleraro, de pila Tyburtina, de domo Martialis, deque alijs locis quirinalis. Cap. X.

SAlustij forum prope. D. Susannæ fuit templum nec adeo procul hinc domum habuit, Cuius pauca admodum sunt uestigia nomen tantum mansit, Salustij .n. locum uulgus appellat. Vbi marmor olim defossum est, quod est penes M. Angelum Colotium cum hac inscriptione.

M. AVRELIVS PACORVS, ET M. COCCEIVS STRATOCLES AEDITVI VENERIS HORTORVM SALLVSTIANORVM BASEN CVM PAVIMENTO MARMORATO DIANAE. D. D. Africæ præturam gesſit Salustius C. Cæsare adiuuante, ubi amplissimas facultates comparauit, Romamq; reuersus pulcherrimã uillam ad tybur emit, celebresq; hortos iuxta domũ suam constituit. horum quidem apud autores non raram mentionem reperies. In ualle autem, quæ ad prædicta loca prope portam salariam nonnulla horũ hortorum uestigia apparent. Hic. n. fuisse constat, adeo ut etiam propter mœnia à salaria fere porta ad pincianam usq; extenderentur. In horũ medio collis fuit, qui cum muris coniungitur ibi obeliscus lunæ dicatus humi iacens spectatur, in quo ægyptiacæ quædam notæ, quas hieroglipticas uocant, signatæ uidentur. Soliti autem fuere Egyptij literis, quæ figuris uolucrũ,

ferarum, & aliarum rerum prænotabantur, scribere. Quarum quidem singulæ uerbum uocemq; denotabant, sæpe etiam sententiam significabant. Quemadmodum exempli causa uulturis figura naturam signabant, nam in ijs auibus nullũ marem reperimus. Ape uero Regem intelligi uolebant, quod cum humanitate ac benignitate iustitiæ quoq; seueritatem coniunctam Regem habere oporteret. Mel. n. non tantũ præstat hoc insectum, sed aculeum sibi ad pungendũ additum uidemus. Hoc pacto alias etiam figuras animaliũ fingebant. Scribit Plinius sua ætate Diuo Claudio Principe procerißimum hominem Gabbaram nomine ex Arabia aduectum ix. pedum, & totidẽ unciarum uidisse, idem addit sub Diuo Augusto fuisse semipede addito, quorum corpora eius miraculi gratia in conditorio salustianorum asseruabãtur hortorũ, Pusioni, & Secundillæ erant nomina. Igitur quoniam nostra ætate inter hunc obeliscum, de quo modo dicebatur, eamq; uiam, quæ ad Pincianam ducit, ubi uulgo Girlus dicitur, multa uasa, multaq; mortuorũ ossa sunt reperta, in quibus caput fuit magnitudinis admirandæ, existimatum est alterutrius eorum, qui ibi sepulti essent, fuisse. Totum id spacij quod est inter domum, atq; hortos salustij, portamq; Salariam Campũ sceleratum ueteres dixere. Quoniam Liuio narrante in eo uiuas uestales stupri damnatas defoderent. Vberius rem Plutarchus narrat, moremq; uestalium defodiendarum diffusius persequitur. Ait. n. quæ uirginitatem prodidisset, uiuam ad portam Collinam de

fodi ſolitam: eo loco ſupercilium fuiſſe intra urbem terreſtre, porro ſe intendens, quod latini tumulũ uocent, hic ſtructam eſſe ſubterraneam domũ haud magnam, in quam è loco ſuperiore deſcẽdebatur. Iacuiſſe in ea ſtratum lectulum, & lucernam ardẽtem, primitiasq; rerum earum, quæ neceſſariæ ſunt ad uictũ breues quidem illas. Panem præterea, aquam in uaſe, lac, & oleum, quaſi caueret ipſa domus, ne fame eius corpus interiret, quæ maximis expiationibus dedicata ſit. Ipſam uero penæ obnoxiam feretro impoſitã, & exterius obtectam, loriſq; alligatam, quo neq; uox quiret etiam audiri, per forum traduci ſolitam; ſilentio omnes accedere conſueuiſſe, eamq; ſine uoce graui cum mœrore quodam tranſmitti. Neq; aliud ſpectaculum dicit horribilius fuiſſe. Neq; aliũ diem meſtiorem ciuitatem egiſſe, cum uero ad locum feretrũ delatum fuiſſet, ſolutis uinculis à miniſtris, ſacerdotum principem præcatum arcana quædam, ſublatiſq; ad deos manibus ante ſupplicium educit eam capite opertam, conſtituitq; inſcalis in domicilium deferẽtibus, deinde ipſum cum alijs ſacerdotibus auertere. Cum autem illa deſcendiſſet, & ſcalas tolli ſolitas, & multa deſuper iniecta humo domicilium operitur, adeo ut is locus reliquo tumulo æqualis fiat. Sic quidem quæ ſacram uirginitatem prodidiſſent, puniebãtur. Necuero minus caſtigari ij ſoliti ſunt, qui ueſtalibus Virginitatem ademiſſent. In quirinali aliã fuere templa, locus uero eorum certus ignoratur; utpote ſalutis fanum, quod Fabius pictor pinxiſſe dicitur,

quodq; sub Claudio conflagrauit. Scribit Liuius Iunium Bibaculũ dictatorem, qui de Aequicolis triumphum egit, hoc templum uouisse, censorem uero ædificasse, iterum uero dictatorem dedicasse. Apis præterea dei templum quirinalis habuit. Fortunæ primogeniæ, quod Cn. domitius prætor condidit. Honoris, dei Fidij, Herculis quirini templo oppositũ. Mulierum senaculum, ab Heliogabalo constitutum. Vt eum in locum conuenientes, de ijs quæ ad eas pertinerent disceptarent, decernerentq; In ea autem ualle ubi D. Nicolai Archemoriorum est fanum, uetus forum Archemorium fuisse, cum adhuc nomen seruet, creditur. Pila Tyburtina ita appellata magnã huius uallis partem exitum uersus occupabat. Floræ uero circus, de quo pauloante, prope erat. Ad hanc pilã Martialis domum habuisse ipse sibi testis est.

De colle hortulorum, & de ijs quæ aut antea, aut hoc tempore in eo sunt. Cap. XI.

RELiquum est ut de colle hortulorum dicamus, deq; eius parte, quæ est supra ædem D. Mariæ populi. Ex distinctione autem quam de quirinali fecere, quantus fuisset una cum suis finibus perspicitur A quirinali .n. diuisus erat ualle, ubi Salustiani erant horti, lõgiusq; à pila Tyburtina ad salariam portam extendebatur. Vt uero aliorum est opinio, uia, quæ à ciuitate plana ad pincianam portam ducit, à quirinali ipsum diuidebat. Ex alia parte habet mœnia, ual-

lemq; Martiæ, ita à Saluſtij hortis eſt dictus, quoniã in eius parte fuerant. Siue ab hortis nobiliſsimis qui inferius fuiſſet, quemadmodum adhuc eſſe uidemus inter Flaminiam uiã, montemq;, hodie paſsim Hortaliam nominant. Pincianum inſuper hũc ipſum collem uocatum conſtat, à pincij ſenatoris palatio, In hoc colle ſolis templum fuit, id uero ibi uolunt fuiſſe, ubi in collis uertice prope mœnia ingens ædificiũ hemicicli forma; quod quidem parum à ruina abeſſe uidetur; conſpicitur. Nec procul hinc trinitatis eſt ædes, fratribus ut uocãt D. Franciſci celebrata eius uero templi Aloiſium XI. Galliæ Regem autorem ferunt, cum Fratris Franciſci paulæ, quem Leo X. poſtea canonizauit. Iuxta D. Felicis in pinci fanum ſiue non procul à D. Mariæ populi, in hoc ipſo colle Domitiorum fuit ſepulcrũ, in quo Suetonius Neronẽ ab Aegloga, atq; ab Alexãdria nutricibus conditum ſcribit. In huius ipſius collis angulo ſupra ſanctã Mariam populi murus quidam peruetuſtus ex quadratis lapidibus eſt, totus quidem ab imo ad ſummum fiſſus, adeoq; curuatus et ruinæ proximus, ut nemo ſit, quin mille ab hinc annis corruiſſe nõ debuiſſe putet, nũquã eſt ab ullo inſtauratus, putant. n. hũc D. Petro curæ fuiſſe, cum, tametſi toties à barbaris nationibus Roma uexata fuerit, nullum unquam in eam regionem impetum factum meminerint. Murum inclinatum hodie appellant. Ex hoc colle candidatos magiſtratus petentes deſcendiſſe uolunt, cum poſtea in ſeptis ſuffragia ferrentur.

De campo Martio, de ualle Martia, de Naumachia Domitiani, de Mausoleo Augusti, de duobus obeliscis campi Martij. Cap. XII.

TEmpus uidetur, cum de collibus qui cis tyberim sunt, expositũ sit, ut ea, q̃ in ciuitate plana fuerant, quæ inter hos colles, flumenq; ad occidẽtẽ erãt, aggrediamur. Atq; ut dilucidius, quæ exposituri sumus, percipi poßint, dicendum uidetur Campũ Martium totum id spacij plani occupasse, quod iam pridem extra urbem fuit nam mœnia ad pontem Sixtũ incipiebant è regione muri, qui transtyberim erat, atq; ad quirinalem usq; protendebatur. Quoniam uero uniuersus hic cãpus intra urbem receptus est, difficile est ea loca quæ aut fuerint ibi, aut non fuerint recensere. Quo tempore Tarquinius sua filiorumq; insolentia pulsus est, omnia loca certis finibus circũscripta sunt, hunc tantũ campum, qui antea tyberinus uocaretur, Marti dicare maluerũt, atq; iccirco Martium appellauere. Forte autem ibi tũ seges farris dicitur fuisse matura meßi, quem campi fructum, quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna uis hominũ simul immissa corbibus fudere in tyberim, tenui fluentem aqua. Vt medijs caloribus solet. Ita in uadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo, insulam inde paulatim, et alijs, quæ fert temere flumen, eodem inuectis, factã. In hoc campo Magistratus creari solebant, eoq; populus ad suffragia ferenda conueniebat. In eodem se

ſe pubes Romana uario armorũ genere exercebat. ludi equeſtres fiebant. Aquamq; inducebant ob loci commoditatem. C. uero Cæſar, ac deinde Auguſtus, atq; alij multis ædificijs ſuperbiſsime extructis hunc campum ornarunt. In campo Martio ſtatuæ illuſtribus uiris ſicut in capitolio poni mox fuit, quare accepimus multas è capitolio huc ſtatuas eſſe translatas, quod minus ibi commode capi poſſent. Easq; poſtea adeo à caligula diſsipatas, ut cum earum inſcriptionibus recte commodari non potuiſſent. Strabo ſcribit apud campum Martium alium, ſed non tam amplum, extitiſſe, huncq; Agrippæ tribuunt; quo loco Pantheonem eiuſq; thermas extruxit. Eam uero partẽ, quæ à Domitiani arcu initium ſummens, qui in uia Flaminia eſt, apud ſanctum Syluestrum atq; ad populi fere portam extenditur. uallem Martiam quod una ex inferioribus Martij campi pars eſſet, nominarunt. In hac ualle ad radices prope collis hortulorum Domitiani fuit Naumachia. Cuius adhuc nõnulla extant ueſtigia. Nam Suetonius ſcribit, hic Naumachiam, ſtadium, atq; Metodiũ fuiſse, erat autem Naumachia locus manu factus effoſſo ac circũſtructo iuxta tyberim lacu, ludos autem hic nauales, pugnasq; pene iuſtarum claſsium fecit. hæ uero pugnæ etiã in circis, atq; Amphitheatris commiti mos fuit, aqua introducta uel ad multitudinis uoluptatem, uel ut ea re ſeſe exercerent, hoc loco naumachiæ Auguſtum antea, huiuſmodi nauales pugnas edidiſſe uolũt, niſi fortaſſe is locus propius tyberim fuerit. Ex materia

Naumachiæ Domitiani circum maximum, cuius latera penitus igni consumpta fuerant constructum uolunt. Prope hunc locum Flauiorum familiæ templum Domitianus constituit. Feruntq; in ruinis, quæ sunt circum D. Syluestri templum aliquando crassissimos lateres inuentos defodiendo, quorum aliqui haberēt. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR. Quamobrem in hoc ambitu huius principis ædificia fuisse putant. In alia quidem parte, quæ est inter uiam Flaminiam, ac tyberim iuxta D. Rochi templum, qui locus hodie Augusta dicitur, admirandum Mausoleum ab Augusto constructum scimus. Is autem nihil aliud fuit, quam sepulcrū, quo omnes Imperatores eiusq; affines condi uoluit. Ita autem appellauit, quod tam superbe, atq; magnifice esset factum, quàm Mausoleum Mausolo Regi Cariæ ab Artemisia uxore cōditum. Id quidem ita egregijs operibus ædificatū est, ut inter septem orbis miracula sit repositum. Augusti porro Mausoleum è candido lapide constructum erat. Duodecim habuit portas sibi inuicem oppositas. In uertice, quem CCL. cubitorum altitudine fuisse uolūt, Aeneum ipsius Augusti simulacrum fuit, ipsa quidem sepulchra nō admodum è terra tollebantur. Ex posteriori parte loca ad spaciandum pulcherrima habuit, lucosq; amœnissimos, ac uiridissimos. Hodie marmor rotundum, qđ in interiori erat parte, extat, & quemadmodum ex antiquis uestigijs eius loci conijcitur, tres erant muri æque inter se distantes, ita ut multa prætcrea sepul-

cra cōmode à se inuicem disiuncta capi poßet. In his ruinis marmor repertū est cū huiusmodi inscriptiōe.

DIS. MANIB.

M.VLPIO MARTIALI AVG.LIB. A.MARMORIBVS. Scribit Suetonius cū Augustus in campo Martio Mausoleum ædificandum constituisset, ingens Amphitheatri ædificium deiecit, quod antea C. Cæsar extruxerat. Duo equales obelisci iuxta Mausoleum fuere, quorum uterq; XLII. pedum cum dimidio longitudinem continebat. Alter fractus in uia Inter hunc ipsum locū, ac tyberim, alter post D.Rochi terra opertus spectatur. Iuxta autem populi portam ingens, ac peruetustum ædificium columnæ simile erat, quod uiarum præfecti deiecere. Quale id ædificium fuisset plane ignoratur, tametsi nonnulli Marcelli sepulcrum fuisse suspicentur, quod Virgilius in campo martio ad tyberim ponit. Tamen nō animaduertunt potius in Mausoleo, q̃d propius tyberim fuisset, quā illud ædificium, cum Augusti Nepos & quidem gratißimus esset, positum existimare oportere.

De Arcu Domitiani, de templo Iunonis Lucinæ, de obelisco, de horologio campi Martij. Cap. XIII.

AD reliquū cāpi Martij accedamus, ualle Martia descripta. Via Flaminia, quæ recta p portā populi exire properabat ad septa incipiebat, quo loco uia lata terminabat, cum à capitolio inciperet.

Sed ad arcum Domitiani reuertētes, qui ut est demōstratum, in uia Flaminia est, in campo Martiæ uallis copitolium uersus dicamus Arcum, quem tripolim uocant Domitiano erectū, eius. n. uera ac pene uiua effigies ibi expressa uidetur, sicut ex eius numismatis comprehenditur. Infra urbis direptæ est imago, prope Victoria est, pallasq; gratulantis specie. Vbi uero hodie est non quidem procul hinc D. Laurentij in Lucina ædes, Lucinæ Iunonis olim fuit templum. Vnde nomen sumpsit recens fanum, quamuis sunt qui à Ceestino pontifice præcibus. D. Lucinæ commoto positum uolunt, ab eaq; nomen esse sumptum. Per lapidis iactum pulcherrimus obeliscus CX. pedum, quē in campo Martio ab Augusto locatum diximus, diffractus conspicitur. In quo, ut Plinius meminit, philosophiæ ægyptiorum interpretatio inscripta continebatur. Additq; idem autor huic obelisco Augustū mirabilem usum addidisse ad deprehendendas solis umbras, dierumq́; ac noctium lōgitudinem, strato lapide ad obelisci magnitudinem, subditq; Maniliū Mathematicum apici auratam pilā addidisse, cuius uertice umbra colligeretur in semetipsam. In quodā huius latere hæc hodie leguntur. CAESAR. DIVI. F. F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS. IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XVI. AEGYPTO IN POTESTATEM POPVLI RO. REDACT. SOLI DONVM DEDIT. Hic defodiēdo solis horologium cum suis lineis gradibusq; distinctum ex metallo inauratum repertum, est in cuius an

gulis quatuor uentorum imagines opere museato cũ huiusmodi inscriptione, factæ erant.

VT BOREAS SPIRAT.

De columna Antonini Pij, ac de suo porticu de monte Acitorio. Cap. XIIII.

IN extremo Flaminiæ uiæ à dextra capitolium uersus inter sciarræ aream, atq; Pantheonem columna ad chiocciolas dicta Antonini Pij reperitur CLXXV. pedum altitudine. LVI. habet fenestras, gradus difficile numerari possunt, cum sint uetustate dißipati, pub. tamen Victor CCVI. fuisse scribit, quibus ad uerticem ascendebatur. In ea huius principis gesta incisa erant, nunc semiconsumpta igni est, in apice eius simulacrum fuit, ut ex suis numismatis apparet. Clementißimus, iustißimusq;, tum modestißimus fuit, aiuntq; illum sepius illud Scipionis usurpare solitum, malle se scilicet ciuem seruare, quã mille ex hostibus necare. Pub. Victor addit præter columnam huic religioso principi etiam templum positũ. Nec procul hinc prope D. Stephani templum cognomẽto trullij porticus peruetusta est, cuius neq; principium, neq; finis ullus discernitur. XI. tantum ingentes quidem columnæ marmoreæ sunt, ita dispositæ ut quadram hanc fuisse porticum demonstrent. Antonini Pij opus fuisse putant. Iuxta Antonini columnã monticulus tollitur, Acitorium uocant. In hunc se populus post lata suffragia in magistratibus creãdis cõ

ferebat, de hoc mox nõnihil afferretur. Ex ruinis uillæ publicæ Amphitheatri claudij, atq; aliorum ædificiorum, quæ ibi fuerant, factum redunt. Nonnulli ex ea terra effectum existimant, quam Antoninus Pius in erigenda columna sua defodi iusserit.

De uilla publica, de septis, de templo Neptuni de Amphitheatro Claudij Imperatoris. Cap. XV.

Villa publica ingens fuit palatium curiæ instar, in quod, quoniam extra urbem esset, hostium legati, quibus aditus in urbem non dabatur, recipiebantur. Huius frequens est apud Liuium mentio. In hac uilla publica campi Martij Scribit Valerius Maximus quatuor militum legiones cõtrariæ partis à Lucio Sylla fidem suam secutas, nequicquã fallacis dextræ misericordiam implorantes obtruncari iussas. Septa uero quæ inter Antonini pij columnã atq; aquã uirginem fuere, quædam loca, ut ex ipso uerbo cognoscitur, putantur fuisse, quæ circum septa tabulis fuissent. In ijs populus, in suffragijs ferendis includebatur, unaquæq; autem tribus separata habebat loca. Quamobrem, quoniam ad ouium septa similitudine accedebãt, ouilia etiam dixere. Ad uiam Flaminiã atq; fornicatam hæc Liuius ponit. Hinc singulæ tribus ordine uocabantur ad suffragia ferenda. Ne uero in septa redeuntes, eum, quem suffragijs aduiuissent, indicarent, ponte, qui erat prope Antonini colũ

nam

nam, in monticulum mittebantur, qui ex alia parte erat, montem autem qui nunc corrupte Acitorius dicitur, ab eis, qui citati hoc est uocati ad suffragia fuerant, Citatorum appellauere, huius pontis Suetonius meminit. Ait. n. coniuratos cunctatos in cæsare interficiendo utrum illum in campo per comitia tribus ad suffragia uocantem partibus diuisis è ponte deijcerent, atq; exceptum trucidarēt, an in sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur, quoniam uero pons tot capax esset, qui suffragia exciperent, & scribenda referebant, non adeo pusillus putandus est. Scribit Cicero ad Atticum se in animo habuisse rem gloriosissimam efficere, nam in campo martio septa tributitijs comitijs marmorea se facturum pollicetur. Et tecta, atq; ea cingere excelsa porticu uoluisse, sic ut mille passuum conficerētur. Simulq; se adiuncturum uillam publicam, perficere id tamē non potuit bellis ciuilibus impedientibus. In septis nonnunquam populus censeri solitus est. Ludi præterea uarij, sicut Augustum legimus in eis uenationes, ludosq; scenicos edidisse. Apud septa Neptuni fuisse templum Dionysius scribit. Quod Agrippa plurimis maximisq; ornamentis illustrarit. Itē Claudij Imperatoris ut Suetonius tradit, Amphitheatrum prius à tyberio Claudio inchoatum, imperfectumq; diuissum.

De aqua uirgine, de templo ac lacu iuturnæ deq; pietatis templo. Cap. XVI.

IVxta septa à septentrionibus adhuc modicũ quippiam aquæ uirginis uidetur, quam per uiam prænestinam VIII. ab urbe lapide. Agrippa induxerat. Frontinus scribit Aggrippã ter cõsulem xiij. an. post quam aquam Iuliam perduxit, Virginem induxisse ex agro tusculano, qui ex Magnifica uilla, quam Lucullus ædificauit Lucullanus quoq; dictus est. Hodie frascatũ dici putant. Virginiam uero aquam iccirco appellarunt, quoniam uirgo millitibus quibusdam sitientibus, aquamq; queritantibus huius aquæ uenam indicarit. Et quoniam pertenuis aqua erat, alijs corriuatis riuulis aucta dicitur. Huius pars in eorum qui extra urbem habitant, commodum, reseruata est. Reliqua in urbem perducta in XVIII. castella diuidebatur multorum locorum tum priuatorum, tum publicorum commodo. Tribus autem regionibus deseruiebat VII. uidelicet. VIII. ac XIIII. nunc uero maior aquæducti ueteris pars dissipata est, atq; hodie iuxta salarium pontem nempe à fonte deriuatur, qui in monte est, zoiasq; uulgo nunc appellant. Hæc una ex tot, quæ quondam Romam inductæ erant etiam hac ætate durat, uerum (ut dixi) admodum tenuis, ex omnibus, quæ in urbem recipiebãtur aquæ, uirginea Appia, atq; Alsietina exceptis, piscinas nõ habebant erant autem piscinæ receptacula quædam in quibus aquæ collectæ purgarẽtur, ut in urbem puriores ingrederentur, reliquæ sex extra urbem habuere piscinas etiã septimo ab urbe lapide. Plinius tradit Agrippam, à quo aqua uirgo Romam est perducta, eodem

ipso anno aliarum aquæductus purgasse, ac resarcisse. DCC. lacubus factis, qui mæchanicis usibus in urbe præsto essent. Hæ autem aquæ irrigandis hortis inseruiebant, CXXX. castella præterea fecit. In omnibus autem ijs ædificijs. CCC. imagunculas partim ex ære, partim ex marmore CCCC. columnis marmoreis erectis locauit. Quare cum ab Augusto aliquando populus uinum petijsset, commotum ferunt ipsum respõdisse, Num uinum rogare audetis, cũ meus gener Agrippa tot uobis aquas induxerit? Tradit Frõtinus, inter cætera commoda, ac uoluptates quæ urbi aquæ huiusmodi afferrent, salubritatem etiam aeris auxisse atq; sua ætate, quæ Neruæ temporibus fuit, nouem aquæ in urbem influebant, scilicet claudiam, Appiam. Martiam, Iuliam, Tepulam, Virginem, Alsietinam, Anienem ueterem, nouamq;. Ostenditq; Aquæductuum magnitudinem quibus inducebantur, omnia orbis. atq; Romæ etiam ipsius miracula superasse. Item alibi scribit CCCCXLI. annorum spacio ab urbe condita nullũ aliud aquæ genus Romanos bibisse, quam ex Tyberi, aut ex puteis, fontibusue sed cum in dies urbs, populusq; cresceret, atq; habitationes à flumine distare cœpissent, atq; à puteis, qui in ima essent parte, atq; propterea aqua laborarent, locis præcipue superioribus, non tantum ad bibendum, uerum etiam ad publicos artium usus, hortosq; demũ irrigandos, huiusmodi aquas perducere tam procul cœpere, has admirabili ordine conseruatas fuisse scribit. Harum. n. censores, Ediles, aut qui uis principes

curam præcipuam habebant. Horum erat facultas huiusmodi aquas, aut concedere, aut uẽdere. Ingensq; pœna ijs prepoſita erat, qui de ijs aut abſtuliſſent, aut uel guttam quidem, tam extra, quam intra urbẽ defraudaſſent, ſiue imminuiſſent. Quin ſiquid ex ijs deficiebat, ne reuocari quidem ſine autoritate ad priuata commoda licebat. Qui autem præerant summa diligentia nitebantur, nequid in aquæductibus uitij fieret. Neue à quopiam in aquarũ iuribus ulla fraus, dolusue committeretur. Sed ad Virginem reuertamur. Per pincianam portam illa quidem ingrediebatur, in campũ.n. Martiũ properabat. Sub hortulorũ colle aquæductu tollebatur. Vbi Hortus eſt M. Angeli Colotij literarum præcipui cultoris, atq; antiquitatis in primis amatoris, in quo Marmor Tiuertinum cum hac inſcriptione ſeruatur.

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIMI. TRIB. POTES. V. IMP. XI. P.P. COS. DESIGN. III. ACQVE DVCTVS AQVAE VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CAESAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT, AC RESTITVIT.

Cum autem pœne corruiſſet hic aquæductus uetuſtate Nicolaus V. noua inſcriptiõe addita reſtituit Ouidius in campo Martio ad aquam Virginem Iuturnæ turni ſororis fuiſſe templum. Ea autem parte fuiſſe uolũt, qua fõs eſt, uulgo Lotreglius dictus. Hæc Nympha lacui nomen dedit, in quem merſa, nec unquam

apparuisse dicitur. Hunc autem prope hoc templum putant fuisse. Quidam ad templum uestæ in foro, quo loco castor, ac pollux cum equis sudantibus uisi sunt. Iuturnæ qidem aquam Varrone dicente, saluberrimam putabant. Quamobrem pleriq; aduersa ualetudine affecti cum quadam religione ad eam bibendi causa accedebant, perinde ac hodie uidemus nostros homines ad puteum cõfluere, qui in sacello est, D. Mariæ in uia, sic. n. uocant. Quod non procul ab Iuturnæ fonte abesse uidemus. Pietatis templum in campo Martio fuisse, ubi hodie est D. Saluatoris cognomento templum, nemo dubitat.

De uia lata, de templo Isidis, de foro Suario, de arcu Camilli, de templo Mineruæ. Cap. XVII.

PRIusquam ex hac parte discedamus, quæ est iuxta colles quamuis aliquantũ extra campũ Martium, sit, de nonnullis alijs locis agendum, qui reliqui uidentur. Superius exposuimus uiam latam à capitolio usq; ad septa sese extendisse hodie etiam uetus nomen retinet eiusq; uestigia in area sciarræ adhuc restant, adde, quod D. Mariæ templum quoniam in eadem lata uia conditũ est, adhuc in uiæ latæ cognomẽ seruat. Ad hoc templum paucis abhinc annis quædam uestigia Arcus cuiusdã uetustißimi sunt reperta, in cuius fragmentis imagines uictoriarum ac tropheorum extabant, sed cum literæ cecidissent, nihil preterquam VOTIS X. et XX. legi poterat. Huc

autem ab Innocentio VIII. *demolitum, ad hoc templum construendum, uolunt.* In *uia lata prope septa* I*sidis templum fuit ea parte, qua* D. Marc*elli nunc est fanum.* Hic *olim* Marmor *cum hac inscriptione inuentum est.* TEMPLVM ISIDIS EXORATAE. Io*sephus narrat* Tyb*erij iussu* I*sidis templũ omnino deletum.* H*uiusq; deæ statuam in profluentem tyberim deiectam. præterea omnes eius sacerdotes cruci affixos propterea quod horum suasu* Pauli*na honestissima, castissimaq; fœmina, pretextu simulationeq; dei* Anubis, *à quodam* Adolescente, *qui ipsã perdite amabat, uiolata est.* In *huius templo multa fœdæ turpiterq́; committi solita* Ouidius *testis est.* M*ulta* Rom*æ habuit templa, duo tamen præcipua, hoc de quo nunc est sermo, atq́; illud quod iuxta thermas caracallæ erat,* In *extremo uiæ nouæ.* F*orum uero suarium ubi sues uendi solerent, quo loco* D. Nico*lai est templum cognomento in percilibus, ex hac parte ad quirinalis fuit radices.* V*arro tradit* Empo*ria habuisse* Romanos *ubi certas res uenditari solerẽt, ab ijsq; nomina sumpsisse.* V*t suariũ in quo sues* B*oarium in quo boues, olitorium in quo olera, piscarium in quo pisces uenderentur.* I*nter uiam latã, atq; Mineruam arcus simplex nullo ornamento illustratus conspicitur.* C*amillo erectum putant, quoniã adhuc camilli arcum nominãt.* S*ed quoniam ut* Plinius *asserit, triumphales sua ætate poni cœpti sunt, putãt hunc arcum illi similem fuisse, quem stertinius in circo maximo, atq; in foro boario statuis quibusdam*

inauratis super impositis, extruxit. Mineruæ templi uestigia adhuc in cænobio fratrum sancti Dominici extant. Hoc templum tametsi in aliud, nempe in D. Mariæ fanum conuersum sit, nomen tamen Vetus retinuit, iccirco sanctam Mariam Mineruæ appellant. Ingens quidem non erat ut ex muro, qui adhuc in ipsorum fratrum hortis durat, comprehenditur, eo cænobij sordes congerebant priusquam Clemens VII. cellas ibi adiunxisset. Hoc templum Cn. Pompeius cōstruxit. Cui postea omnia sua ornamenta, quæ bellis gerendis, maximisq; rebus obeundis compararat, dicauit, ut ijs titulis, atq; insignibus triumphalibus patriam potiusquam se ipsum ut ait plinius, ornaret. In ijs numerus erat quot hominū millia supaßet, cōcidisset, fugasset, Romanoq; impio subiectos reddidisset, quot naues mersisset, aut captas duxisset. Quot oppida, atq; urbes Imperio Romano adiunxisset, terris à Meotide ad urbium mare subactis. Triumphi memorante Plinio præfatio iu hanc erat sententiam. Cum oram Maritimam à prædonibus liberasset, & Imperium maris populo Romano restituisset, ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadoccia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudeis, Albanis, Iberia, Insula Creta, Basternis, & super hæc de Regibus Mithridate, atq; Tigrane triumphauit.

De Pantheo, siue de Sancta Maria Rotunda. Cap. XVIII.

IN campi Martij principio, uel ut strabo, sentit, in alio campo, Martio proximo Pātheon, atq; Agrippæ thermæ fuere. Pantheū hodie fere integrum cum porticu uidemus tametsi ueteribus suis ornamentis, statuisq; careat. A figura rotūda D. Maria Rotūda hodie dicitur. Agrippa scribente Plinio, inscriptioneq; indicante Ioui Vltori posuit. Pantheumq; appellauit, nam post Iouem dijs etiam omnibus dicauit, ut ex uocabulo intelligitur. Alij ita uocatum putant qđ rotundum esset, cæloq; persimile. In huius uestibulo Augusti, atq; Agrippæ effigies erant. Intus uero innumerabiles deorum imagines effictæ, quæ cællas ad hoc factas occupabant. In primis uero Mineruæ, ex ebore opus phidiæ nobilissimi artificis. Veneris, é cuius aure celeberrima cleopatræ Vnio pendebat. Macrobius scribit, Cleopatra, atq; Aegipto superatis unionem maximum Romam allatum, quem ex aure pēdentem Cleopatra gestare solita esset, alterum .n. liquefactum aceto absorbuit in cōuiuio, quod M. Antonio parauerat. Illum quidem dimidiatum d issectū tanquam singulare, atq; unicū naturæ opus, atq; in duas diuisum partes auribus Veneris in Pantheo appensum ferūt. CCL. millibus coronatis aureis æstimatū accepimus. Herculis statua sed loco imo .i. humi posita erat. Cui singulis annis hominem carthaginenses mactabant. Aeneas adhuc fores habet hoc templum easdem quæ antiquitus fuerant. In medio foramen habet ad lumen diei accipiēdum. Quoniam uero Maximus ille circuitus est à summo ad imum, ne ponde=

re pressum concideret; quedã quasi cauernæ in opere construendo relictæ sunt. Varijs marmoribus stratum est pauimentum. foramina multa ad aquam pluuiam excipiendam habentur. Eius templi altitudo CXLIIII. pedes, totidemq; latitudo continet. Multis in id gradibus descenditur, cum olim septem ascẽderetur. Ruinæ ingentes ædificiorum, quæ hic sunt, causam esse putandum, quibus terra sublata est. Huius templi. Porticus ab Agrippa etiam factus XVI. columnis maximis sustinebatur. Nunc XIII. tantum sunt, duas ignis cõsumpsit una autem deest, huius porticus trabes ænei sunt, atq; inaurati officinis, tabernisq; uilissimis hæ columnæ olim occupabãtur. Adeo ut uix perspici possent. Eugenius pont. IIII. amouit, Columnasq; liberauit uia etiam patefacta, atq; ampliata. Hodie quibusdam domunculis magna rudorũ ac terræ congeriæ amotis solum quasi insula relictũ est. Tectum templi plumbeis laminis tegitur, cum, ut aiunt ex argenteis antiquitus tegeretur. Sed eas Constantinus III. cum omnibus antiquis ornamentis Romam ueniens submouit, ut Bizantium illis ornaret. Ea tamen omnia cum ille in Sicilia Siracusis in reditu morte esset interceptus, à Barbaris, qui eo cũ magna classe appulerunt direpta, in Aegyptum transuecta sunt. Accepimus hunc Constantinum septem diebus, quibus Romæ commoratus est, maius detrimentum attulisse, quam Barbaros CCL. annis, nihil .n. omisit, quod non abstulisset, in templi frontispicio titulus indicat eius Agrippæ autorem fuisse. Sic.n.

habetur. M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT. *Inferius notis minutioribus septimij seueri, atq; M. Aurelij, à quibus instauratum est, mentio habetur, tametsi Spartianus scribit ab Adriano prius refectum. Huiusmodi est titulus.*

IMP. CAESAR. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX. ARABICVS. ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. P. P. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEVM VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Bonifacius. IIII. Pont. ab Imperatore Phoca impetrauit ut id templum D. Mariæ Virgini sanctisq; omnibus dicaret. In Panthei circo duo Leones pari forma è lapide uero medio inter rubeum nigrumq; colorem super basibus uisuntur. Duo tandem ex Alabastro Vasa, quæ, ut quidam censent, in Agrippæ thermis huic loco proximis fuere.

De thermis Agrippæ, de templo boni euentus De thermis Neronis. Alexandri, atq; Adriani. Cap. XIX.

INter Magnifica, multaq; ædificia Aggrippæ, thermas etiam numerare possumus, ab eius nomine Agrippinas dictas. Harum adhuc nonnulla sunt

uestigia post Pantheum, ea parte quæ capitolium spe ctat, Plinio uero asserente pulcherrimæ fuere. Inter cætera earum ornamenta pauimenta uitrea habuere. Posteriori ex parte Panthei quodam thermarum latere Boni euentus fuit tẽplũ. Cuius ad hanc usq; ætatẽ uestigia extant, atq; eo quidẽ loco, unde superioribus tẽporibus ab area D. Eustachij ad Mineruæ circum ducta est. Ad hoc templũ palatium nobilissimũ à M. Perusio fisci procuratore extructum est. Veteres bonum euentum summa ueneratione colebant, ut eo adiuuante res prospere caderent. Eius autem simulacrũ Inopis forma fictum erat, sinistra spicam, dextra pateram tenens. In capitolio fuisse boni Euẽtus, bonæq; fortunæ imagines Plinius est autor. Post D. Eustachij templum, quod prope pantheon est Neronis fuere thermæ. Hodie quoq; earũ fornices durant. Martialisq; testimonio pulcherrimos fuisse putandum est. Iuxta hos, ut tradit Lampridius Alexander seuerus suas thermas ædificauit, aquamq; de suo nomine Alexandrinam postea appellatã induxit, domibusq;, quas emerat, deiectis, Syluam fecit. Is syluam suam thermis publicis donauit, ad lumen uero accẽdendũ oleũ tradidit, cum ante auroram aperiri, minime ante solis uero occasum claudi solerent. quidam putant Alexandri thermas ibi fuisse, ubi Gallorum est hospitiũ, Medicorumq; palatium. Post Neronis thermas in quibusdam domibus, quæ ad septentriones sunt, pauimẽta nonnulla peruetera thermarum, tubiq; plumbei, puteusq; aquæ admodũ perspicuæ, qui exsiccari, ex-

hauririq; nequaquam poterat, spectantur. Qua re nonnulli adducti sunt, ut crederent eam esse aquam, quam Lampridius narrat ex Alexandri thermis fluxisse. Non procul à Pantheo in D. Macuti area obeliscus exiguus uetus stare uidetur, tametsi quidam apicem potius uerticemq; alicuius obelisci ingentis sed diruti, fuisse, quam paruum integrumq; putent.

De circo quem Agonem uocamus ac de Neptuni templo. Cap. XX.

INter hæc loca descripta, Tyberimq; pulcherrimus campus est. Agonem nominant, uulgarius uero Nagonam. A ludis agonalibus sic dixere, quos à Numa põpilio institutos accepimus, et quinto idus Ianuarij solitos celebrari Iano. Quoniam uero Agonis nomine uaria spectacula ludosq; intelligunt, putãdum est uaria ludorũ genera hic spectata. Superiori ætate etiam Alexandri circum hunc locum dictũ narrãt, uel quod huius thermis proximus esset, uel quod ab eo fuisset instauratus. Hic ultimo dierũ, quos Carneualem uulgo appellamus ueterum triumphorum simulacra representantur totius ciuitatis ingenti cõcursu. Mercurijq; diebus huc ad mercatũ conueniũt. Pleriq; ualde sunt decepti flaminium fuisse circũ existimantes. De quo mox dicemus. Minus uero ij falsi sunt, qui Equiriam hunc locum dictum putarunt De qua etiam statim exponemus. Iuxta D. celsi templum ingentem Gratiani, Valentiniani, ac Theodosij ar=

eum fuisse, triumphalem marmore ibi inuento adducti, dixere. Id *autem est huiusmodi.*

IMPPP. CAESSS. DDD. NNN. GRATIANVS. VALENTINIANVS, ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMPER AVGGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVVM MAXIMARVM AETERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQVE IVSSERVNT.

V*bi nunc templum est* D. Bla*sij ad tyberim* Neptuni *uolunt fuisse fanum.* V*bi eorum, qui naufragium fecissent, tabellæ suspendi solebant, quæ periculum, fortunamq; eorum declararent.* Hoc *loco marmor repertum est, in quo huius dei mentio erat tum* A*driani instaurationis.*

De *ara* Plutonis, *de* Terẽto, *de caprea palude, deq; alijs cãpi* Martij *locis.* Cap. XXI.

IN *campi* M*artij parte extrema ad tyberim uersus urbem* A*ram subterraneam* P*lutonis fuisse memorãt: quo multis gradibus descẽdebatur* XX. *n. sub terram pedibus positam dicũt.* A*d alia reliquorũ deorum templa gradibus ascendebatur, in* P*lutonis tamen atq; consi descendebatur.* I*ccirco autem id obseruabatur quod inferorum deus esset.* E*t quoniã cõsilia arcana, atque occulta imprimis oporteret esse idem in consi fano seruabatur.* L*ocum hunc, qui in campo martio fuit,* T*erentum appellauere, uel quod*

aram sub terram posuissent, uel quod ibi fluuius ripam fluens tereret, hoc.n. uerbo Rodere significabant. Iuxta hanc ipsam Plutonis aram quotiescunque ciuitas lustraretur, nascentium, simul atq; mortuorũ nomina adnotari solita narrant. Ferunt præterea trigesimo quoq; anno populi recensendi fuisse morẽ exactisq; cerimonijs iterum aram claudi sicut antea solitam. Valerius Maximus tradit ualesium quendã sabinum rusticum, perdiuitem, cum tres liberos incolumes Pestilentia cõseruatos habuisset, hic XX. pedum altitudine terram cũ defodisset, plutonis, proserpinæq; aram reperisse, quibus tres dies, ac totidem noctes continenter sacrificarit nigram hostiam. Eo autem bello, quod Romani aduersus sabinos gessere hoc loco hanc aram posuere. Ita uero occultum custodiebant, ne id præter eos quisquam alius intelligeret. In campo Martio autore Liuio capreæ fuit palus. Ad quam Romulus Nonis Iulijs cum ad exercitũ recensendum concionem haberet. Subito coorta tempestas cum magno fragore, tonitribusq;, tam denso Regem operuit nimbo, ut conspectum eius concioni abstulerit, nec deinde in terris Romulus ipse fuerit. Sedato tandem pauore postquam ex tam turbido die serena, & tranquilla lux redijt, ubi uacuam sedem regiam ples Romana uidit, solicitam de Rege optimo amisso fuisse, quod patrum manibus discerptum putaret, donec Iulius proculus Romulũ sibi se obuiũ in ualle quirinali dedisse cælo delapsũ affirmauit, orationeq; sua mœrorem omnium fide immor

talitatis leuiuit. Plutarchus asserit locum fuisse capreã paludem, in quo tyberis stagnaret, et propterea tutissimum. Quod eo nisi ex uno latere, additus esset. In eodem campo Martio ludi fiebant, quos, quoniam in equis celebrarent equiria dixere. Vt uero Cassiodorus memorat, per Equiriam qui locus ibi erat ubi nunc est fanum D. Mariæ in Equiria cognomento durante, sex currus ab Augusti Mausoleo, discedentes, usq; ad Flaminium circum properabant, quãuis difficile sit ob multitudinẽ ædificiorum plane declarare quam uiam currus agitati secuti essent. D. Mariæ in Equiria templum Anastasius Pont. condidit, in eo excauando quædam Anates æneæ, quæ paucis abhinc annis seruabantur adhuc, repertæ sunt. Nõnullæ columnæ in quodam hortulo istius loci stare uidemus, ex quibus intelligere possumus hic aut tẽplũ quodpiã, aut porticum extitisse. Equiriæ festa Marti exeunte februario, præterea etiam Mario mense fiebant, si uero fluminis inundationibus hic celebrari non liceret, In montem cælium, cãpumq; martialem transferebant. In campo Martio fuit uia recta. Scribit Capitolinus Gordianum iuniorem constituisse in campo Martio sub colle porticum facere pedum mille, hortos, ambulationes amœnissimas lauris, myrtis ac Buxis ornatam. In hoc ipso campo uolunt ab Aemilio Regilio dijs laribus templũ ædificatum, cum in Antiochiæ bello antea uouisset. In campo item Martio syllam sepultum accepimus. Iulia. C. Cæsaris Neptis sepulcrum in eodem ha-

buit. Hircius item, & Pansa, drususque Claudij Imperatoris pater.

De templo Bellonæ, de Columna Bellicæ, de tẽplo Apollinis, Martis, Iunonis. Cap. XXII.

POstquam de campo Martio est expositum, ac de plana ciuitate, quæ uersus Quirinalem est, de alijs, quæ intra urbem erant, præcipue de ijs, quæ ad flumen sunt, dicamus. Initium uero ab ea parte facientes, quæ iuxta forum olitorium est, ad eum usq; locum de quo in tertio libro exposuimus, addamus prope olitorium Bellonæ templum fuisse, quam Martis sororem, aurigamq; perhibent, proprio huic sanguine quem e uena brachij mittebant Sacerdotes sacrificabant, ante portam carmentalem hoc templũ ponunt, non. n. inde aberat. In hoc templo senatus cogi senatusq; consulta fieri solebant. Huius autorem fuisse Appium cecum, qui suaserat pacem cum pyrrho negligendam, Ouidius testis est, ante templũ marmoream stetisse ferunt columnam paruam bellicam appellatam. Quod cum populus Romanus alicui nationi bellum indiceret, ex hac columna hastam dirigebant ad eam regionem, cui bellum indiceretur, nã cum longißime Imperij fines essent ampliati, minus commodum uidebatur hac cerimonia in hostium terra, ut antea solebãt, uti. A Bellonæ templo non admodum procul Apollinis fanum aberat, ex quo, ut etiam secundo libro est dictum, uirgines discesserunt cum

omni

omni illa pompa, quam per Vicum iugarium, ac Tuscum ad Iunonis Reginæ templum in Auentinum duxere. In hoc tẽplo sæpißime senatus habebatur. Ibique uolunt fuisse, ubi nunc est fanum D. Mariæ cognomento sub capitolio, iccirco, quod inter olitoriũ forum, ac circum Flaminium, quo loco Appianus cõstituit, esset. Ab huius templi sinistra spacio modico tres columnæ marmoreæ altißimæ stare uidẽtur, ibi Martis templum fuisse putatur, quod tanto studio Ouidius extollit ob columnarum nobilitatem, ac pulchritudinem. Iuno item hic templum dicitur habuisse. Id autem fuisse putant, quod hodie est sancti Angeli in piscario foro. Porticum habet, quã Iunoni erectam uolunt, quamuis Mercurio nonnulli positam putent. igni consumptam, septimius Seuerus. ac. M. Aurelius restituere, ut ex hoc titulo apparet.

IMP. CAESAR L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAXIMVS TRIB. POTESTAT. XI. IMP. XI. COS. III. P. P. ET. IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FOELIX AVG. POT. MAX. TRIB. POT. VI. COS. PROCOS. INCENDIO CONSVMPTAM RESTITVERVNT. *Sed ad circum flaminium transeamus.*

De circo flaminio, de templo Vulcani. Neptuni Herculis custodis, Herculisq́;, ac Musarũ. Cũ reliquis, quæ in eo circo fuere. Cap. XIII.

FLaminius circus ex Sex. Pōpeij sententia à Flaminio consule dictus est, qui prælio ad trasimenum cum Annibale cōmisso cecidit, uel ut scribit Plutarchus à quodā Flaminio antiquo qui moriens agrū quendam populo Romano, ex cuius prouentu equestres ludi fierent, reliquit. Vel ut ait Varro quoniā in campo Flaminio conditus esset. Hic etiam taurorū ludis equis currebant. Proximus ijs locis hic circus fuit, de quibus modo dicebamus, illisq;, ubi etiam hodie nonnulla extant uestigia, antiqua inter citrangularum, ut nunc appellant, turrim, atq; uiam, quā uulgo officinas obscuras uocāt, hæcq; loci istius latitudo putabatur, eius uero lōgitudo à D. Saluatoris in palco templo usq; ad Lodouici Mathei ædes. Circi istius os fere iuxta D. Luciæ templum erat, in eius autem medio D. Catherinæ est fanum, quo loco nostra ætate funes fiebant, aliquando Rosæ monasterium dixere. Inter ceteros ludos, Apollinares quoq; fiebant. Quorum pompam narrante Liuio, dum celebrarēt, Tyberis inundatione ingenti, extra collinam portā, ut in Veneris Erycinæ templo ederentur, delatam accepimus. In eodem circo, uel loco huic proximo, ubi Apollinis templum fuit, prata prius Flaminia fuere, huc sæpenumero Senatus conueniebat ad tractandū decernendumq; de publicis rebus. Multæ hic fuere statuæ, ac templa. Quæ Maxima circo ornamenta afferebant, ut uulcani fanum, ubi accepimus canes uice hominum templum custodire, nec latrare cuiquam præter sacrilegos solitos. Neptuni præterea,

quod ex hac inſcriptione intelligitur.

ABASCANTO AVG.LIB. AEDITVO AEDIS NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CAES.N.SER.ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

Multa ſcopæ opera fuiſſe tradit Plinius, ut Neptunū Thetidem, Achillem, Nereidam delphinis impoſitas, Balenas, Tritones cum innumerabili ſimilium belluarum cætu. Neptuni præterea ara fuit quam aliquando ualde ſudaſſe idem eſt autor. P. Victor Ingēs Herculi templum ponit, cuſtodem circi Flaminij dictum ait, quare multi ibi olim fuiſſe putant, ubi nunc eſt D. Luciæ fanum, nempe ad tabernas obſcuras, nā in huius fere loci principio fuiſſe credunt. Herculis cognomento Muſarum ſimiliter fuit templum, quod Herculi ipſi ac Muſis communiter poſuit Fuluius nobilior, cum cogitaret Muſarum tranquillitatem Herculis uirtutem, Herculis uero geſta Muſarum uim requirere. Vt immortalitati cōmendentur. Is ex Ambracia ix. Muſarum ſtatuas uexit. Atq; in hoc ipſo tēplo dicauit. Vt uero Suetonius ſcribit Martius Philippus Auguſti priuigni precibus motus Herculi Muſisq; commune templū ædificauit, uel, ut nonnullorū eſt opinio in meliorem formam, quam id, quod Fuluius poſuerat, redegit. In hoc circo Vitruuius meminit Caſtoris fuiſſe fanum. Iuppiter præterea ſtator aliud habuit ornatiſsimū. Martialis innuit in hoc circo pocula fieri ſolita, Plinius uero in Bruti Gallæci tē

plo ppe Flaminiũ circũ Martis fuisse colossũ tradit.

De Theatro M.Stauri.Curionis,Cn.Pompeij ac Balbi. Cap.XXIIII.

QVo loco cãpus,ut hodie uocant,Floræ est,pulcherrimum Pompeij fuit theatrũ. Cuius etiã nunc uestigia sunt,presertim in Vrsinorum stabulo. Quoniam uero hoc primum Romæ fuit,horum quidem,quæ lapidibus,facta essent,nonnihil de eo dicendum. Mos fuit ut diebus festis, Rustici, in pagos,ac compitas conuenientes,diem uarijs cum sacrificijs tũ ludis celebrarent,quam consuetudinem primi autores Athenienses in urbem recæpere. Eumq; locum; ubi hæc sacra ludosq; facerent, theatrum appellauere. Ea autem uox spectandi locum denotat. Est autem in hemicycli speciem factum. In medio inter duas frõtes scena erat,in qua recitabãt. Orchestra in hoc honorificentissimus erat locus, senatoribus assignabatur. Romani hoc ædificij genus cum tot externis, nouisq; moribus,atq; institutis Romã intulere. M.scaurus omnium primus Romanis theatrum Aedilis exhibuit,ligneum autem per XXX.tantum dies struxit Vt in illo ludos scenicos ederet. Magnitudine omnia superauit,LXXX.n.hominum millia cõmodissime capiebat.scenã habuit triplicem altitudine CCCLX. Columnarum in ea ciuitate, quæ sex Symettias nõ tulerat sine probro ciuis amplissimi, ima pars scenæ è marmore fuit,media è uitro inaudito etiam postea

genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ, imæ duodequadragenum pedum. Signa ærea inter columnas, fuerunt tria millia numero, uerum longe maius fuit quod C. curio è ligno fecit, is, qui bello ciuili in cæsarianis partibus obijt, funebri patris munere Cum opibus superare non posset scaurum neque apparatu. ingenio illi utendum fuit. Itaq; theatra duo fecit amplißima è ligno uicina, cardinum singulorũ uersatili suspensa libramento, in quibus utrisq; antemeridiano ludorũ spectaculo ædito inter se auersis, ne inuicem obstreperent scenæ, & repente circumactis ut contra starent, postremo iam die descendentibus tabulis, & cornibus inter se coeuntibus faciebat amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat, autoratum populum Romanum circumferens. Miratur Plinius populum terrarum uictorem, & totius domitorem orbis, qui gentes, & regna dirigeret, iura externis mitteret, in machina pẽdentem, & ad periculum suum plaudentem. Sed ut ad theatra redeamus, primum omnium, quæ fabrica essent extructa, Pompeij fuit opus, ut diutius duraret. Id uero paulo ante dicebamus. Quare eum à senatu reprehensum Tacitus scribit, quod perpetuum theatrum ædificasset. Nihilominus ille hac ratione ingenti sumptui occurrit, quam singulis annis fieri necesse erat nouis extruendis. XL. millium homiuum hoc theatrum capax erat, iccirco cum Nero nonnullis grauißimis maximisq; ex Germania uiris Romanum populum ostẽdere instituisset, eos ad hoc theatrum duxit cum mul

titudine hominum refertißimum esset. Hoc *theatrũ igni curruptum.* C. *Caligula instaurauit.* Nero *autẽ una tantum die totum inaurauit, ut magnificentius* Tirridatem Erminiæ Regem *acciperet.* Cũ *uero pæne consumptum uetustate esset,* Theodoricus Gothorum *rex restituit.* In Pompeij *theatro ueneris uictricis templum fuisse uolunt.* In *cuius dedicatione, quæ fuit* Pompeio *iterum consule, uiginti* Elephantes *in circo inter se pugnãtes commißi sunt.* Nostra *ætate cum post templum diue* Mariæ *cognomẽto in grotta excauaretur, marmor cum hac inscriptione, scilicet.* VENERIS VICTRICIS, *repertum est.* Ad *idem theatrum fortunæ* Equestris *quoq; fuisse templum uolũt, nam iuxta saxeum theatrum locauit* Vitruuius, *quasi hoc solum, cum è lapide factum esset, sic appellari deberet.* Scribit Liuius Fuluium Flaccũ Equestri Fortunæ *nobilißimum templum condidiße, ut uero tegulis illud cooperiret marmoreis, ut insigne opus perficeret, in* Calabriam *profectus dimidiũ templi* Iunonis Laciniæ *detexit, quod satis putauit, ad negocium suum absoluendum.* Blondus *tradit cũ sua ætate ad sanctum* Laurentium *in* Damaso *excauarent, ingentia effoßa marmora, in quibus unum cũ his uerbis inuentum est.* GENIVM THEATRI POMPEIANI. In *uita uero* Damasi *pontificis legimus, eum iuxta* Pompeij *theatrum diui* Laurentij *templum posuisse, quod ex conditore nomen accepit.* Prope *hoc theatrum senatus decreuit* Tyberio Cæsari Arcum *ex marmore erigendum, quod opus cum*

interpositum fuisset, à Claudio absolutum ferunt. Liuius narrat C. Cæsarem in campo Martio Ioui Colossum XXX. cubitorum dicasse, qui cum theatro Pompeij proximus esset pompeianus dictus est. Celebriora theatra Romæ tria numero fuere, pōpeij, Marcelli, & quod cohortatione Augusti qui ornatissimam urbem Romā optabat, Cornelius Balbus ædificauit. Huius nemo est, qui rationem ullam afferre posit, quo loco fuisset, quidam tamen inter Pantheum, ac theatrum Pompeij, circumque Flaminium fuisse credidere.

De Curia, ac porticu Pōpeij, de porticu Octauij ac de campo floræ. Cap. XXV.

POmpeij Curia ante eius Theatrum fuit. Vt. n. Plutarchus tradit, nihil fuit aliud quam pulcherrimū palatiū, quod iuxta ipsum theatrū condiderat. In eo, Cæsar à coniuratis necatus est, autore Suetonio. Hanc curiam atrium habuisse uolunt, (fuit autē post ursinorum palatium, unde adhuc uulgo sutrium uocant) præterea nobilißimam porticum, huicq; centū ingentes fuisse columnas ordine longo dispositas. In hac Antiphilus ut ait Plinius, Europam pinxit, Cadmumq;. Hæc autem omnia Pompeij monumenta Philippi Imperatoris tempore fuisse legimus, qui Gordiano succeßit, eaq; omnia igni fortuitu correpta omnino interijsse. Inter Pompeij theatrum, atq; Circum Flaminium porticus fuit uetustißima, duplex, in

primisq; singulari pulchritudine ab eo Cn. octauio, qui de perseo Rege triumphauit, unde etiã ex ipsius nomine octauij porticus dicta fuit, extructa fertur. hanc ipsam porticum corynthiam quoq;, quod ex corynthio opere æreæ columnæ essent, Plinius appellatam scribit. Vnde quidam ibi fuisse censent, ubi nũc D. Nicolai cognomento in calcaria, quoniam æs χαλκὸν uocant græci, hoc tẽplum igni consumptum Augustus refecit. Campum uero Floræ, sicut etiam hodie nominant. qui hic est ubi hæc quondam fuere loca, à Flora nomem duxisse, quam Pompeius uehementer dilexit, memorant. Ad Iudeorum forũ porticus diruta est, hodie Ceuram uocant. Seueri fuisse dicunt. Sed præter uulgarem opinionem ac famam, nihil certi est. Sed iam flumen traijciendum, ut de ijs locis esponamus, quæ in altera pte fuere. Principio de tyberi, postea de suis pontibus dicemus.

DE ANTIQVITATIBVS RO. LIBER QVINTVS.

De Tyberi. Cap. I.

Yberi ab albo colore aquæ Albula inditum est nomen antiquitus. Deinde à Tyberi duce tuscorum fortißimo Tyberim dixere. Hũc ferunt ad huius fluminis ripas aliquando maximis latrocinijs loca ea infestasse. Alij uolunt, eos qui de Sicilia uenerunt, Tyberim appellasse ad similitudinem fosse Siracusanæ, quam, quoniam cõtumelijs, iniurijsq; hostium fecere Tyberim, uocauere, quod eorum lingua incuriam contumeliamq; significant. Liuius à Tyberino Albano rege nominatum putat, Rumonem aliquando agnouere, à ripis ruminandis, hoc est rodendis sua aqua. Nascitur autore Plinio in Apenino parum ab Arno distans, tenui riuo principio fluit, postea ualde augetur XLII. in eum fluminibus influentibus, in ijs Nar, atq; Anio numerantur, cæteris maiores. Tusciam ab umbria, quam hodie ducatum Spoletanum uocant dirimit. Inferius deinde eãdem Tusciam à sabinis diuidit supra urbem XIII. millibus paßuum, Veientes. Primũ separat à Crustuminis, postea à Fidenatibus. Demum cum Vaticanũ à latio diuisit, inferiori parte Romæ labitur, & hu=

ius cornu in Tyrrhenum mare influit. Vnde ingẽtes uariarum mercium naues etiam prope urbis mœnia perueniunt. A ſeptẽtrionibus in urbem ingreditur. A meridie exit. Sæpe adeo inundationibus aggeres exceſsit, ut maxima detrimenta urbi attulerit nõ modo priſcis temporibus, ſed recenti etiam memoria. Plinius id accidere ſcribit tanquam urbis portẽtum, ac futuri mali præſagium, non ut damnum inferat. Antiquitus uſq; ad palatinum effuſus ſtagnabat. Eius Alueum Tarquinius priſcus direxit. Hũc M. Agrippa longo poſt tempore imitatus eſt. Saxorum. n. ingentibus molibus in fluminis ripis oppoſitis, undarũ impetũ coercuit. Ipſum uero alueum Auguſtus purgauit, ampliauitq;, cum ruderibus, uariaq; ædificiorum materia, quæ ad ipſius ripas concidiſſent ita repletus eſſet, ut factus anguſtior fuerit. Aurelianus tandẽ ad utrãq; partem munitiſsimum murum ex lateritio duxit, unde alueum muniuit, hoc autem ex quibusdã ueſtigijs adhuc cognoſci põt, prope huius fluminis ripas, tãquã ſacræ eſſent, ædificare nefas fuit. Ancus Martius omnium primus propius ripas nauale poſuit. Is ſimiliter Hoſtiam ad Tyberim condidit priusquam in mare influat; hanc cum ſaraceni euertiſſent, Leo IIII. Pont. refectã à Corſicis coli uoluit. Martinus poſtea. V. propugnaculum fecit, quod Iulius. II. urbis circuitu coarctato una cum mœnibus inſtaurauit. Leo IIII. ut primo libro eſt expoſitũ iuxta portam Ripæ duas turres erexit, ut ſaraceni Tyberi prohiberentur, cum antea incurſionibus, ac con=

flagrationibus D. Petrum uexare soliti essent. Harũ alteram alia fluminis parte adhuc stare uidemus, altera ad Auentini radices erat, huius fluminis totius, tum riparum, tum aluei prefectos habuere ueteres, quibus horũ cura precipue tradita erat, id autem ex monumento, quod ad sancti Angeli pontem effossum est, probatur. Huiusmodi.n.est.

EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. CENSOR CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM, ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT R. R. PROXI. CIP. P. CLXXIIII. *Idem indicatur, duabus inscriptionibus, quas secundo libro recensuimus cum de cloacis mẽtionem haberemus, quorum altera nunc ante templum D. Mariæ transpontinæ conspicitur.*

De pontibus Tyberis, primum autem de sublicio. Cap. II.

TYberis pontes VIII. fuere, hodie sex tantum numerantur, duobus cõsumptis. Omnes autẽ sublicio excepto à Totila fuisse deiectos uolunt. Primus omnium sublicius fuit. Iccirco ab eo initium sumemus. Ancus Martius cum Ianiculum urbe complecteretur, ne in hostium manus aliquando ueniret, in flumine pontem fecit, ut ab una ad alteram ripam cõ

modus esset accessus, non. n. huiusmodi flumen est, ut tuto uadari posit. Ligneum hunc ponte sine ullo clauo ferreo construxit. Ut trabes sine fulturis eximerentur. Iccirco sublicium uocatum ferũt. Lingua. n. uolsca sublicas trabes ualidas appellant, quamuis ex trabibus ex ilice factis compositum quidam putant. Hunc põtem singulari animi & corporis robore Horatius Cocles aduersus Etruscos tenuit, quousq; à tergo Romani interrupissent, is uero natans, ad ripam summo animo peruenit. Quare Plinius tradit, quoniam tunc non sine magna difficultate reuulsus est, ita ipsum accommodarunt, ut facile euelli, ac reponi posset, hunc lapideum postea fecit Aemilius lepidus, unde pontem Aemilium uel Lepidum appellauit. Cũ postea impetu fluminis disiectus esset, Tyberius Cæsar restituit, mox Antoninus pius marmoreum fecit. Quare etiam nunc Marmoratum uocant, hoc tempore dirutus quidem est, sed in medio flumine uestigia apparent non longe à ripa, ad Auentini. n. usq; radices extendebatur. Ferunt qua tempestate Hercules in Italiam boues egit, ubi sublicius fuit, fecisse põtem, quo tunc usus est, sacrumq; appellatum. Plutarchus tamen scribit ante Herculis aduentum ibi pontem, fuisse, cum in problematis quærit, quid sit quod Maij mense circa plenilunium de ponte sublicio simulacra in Tyberim iacientes, argæos, quæ deijciuntur appellant. Quæm morem natum fortasse scribit, q̃ antiquis temporibus barbari ea loca incolentes Græcos quos cæperant, eo pacto interficerent, Argeos. n.

siue Argiuos omnes græcos uocabant ueteres, Her=*culem uero postea admirati, ab hospitum, & exter=norum cæde abstituerunt, docti ab eodem ut ueterem morem, ac superstitionem imitantes, effigies in flumẽ abijcerent, quas ex herbis, ex iuncis, similibusq; com=ponere docuit. Supra sublicium* Heliogabali *corpus in* Tyberim *proiectum ingenti saxo alligatum, ut in imo consideret, atq; sepultura careret, memorãt.* Se*neca autor est ad hunc pontem magnam paupe=rum* Copiam *elemosinam petentium uersari suo tempore solitam.*

De ponte D. *Mariæ* Cap. III.

VRbe *crescente, cum non satis esset sublicius so=lus, alius est ædificatus superiori loco, ab* Insu*la uero non procul, palatinum quod palatino monti proximus esset, dixere, senatorum etiam pons est ap=pellatus.* Per *hũc iter erat, ut hodie quoq;, ad portã* Aureliam, *qua ad* Etruriæ *Maritima progrediebã=tur.* Huius *pontis columnas à.* M. Fuluio *fundatas uo=lunt. Sequenti uero tempore* P. *scipionis, ac.* L. Mummij *cura, ac iussu arcum superinductum.* Ho=*die sanctæ* Mariæ, *ab ipsius templo uicino, nomi=nant, sub hunc pontem per iactum lapidis* Cloaca Maxima *sordes demittebat.* Sed *priusquam ad re=liquos pontes accedamus, quoniam* Insulam *cum ci=uitate coniungunt, de ea dicendum.*

De insula Tyberis cum omnibus quæ in ea fuere, de duobus pontibus, quibus cum urbe ac transtyberi coniungitur. Cap. IIII.

TArquinijs eiectis, omnia eorum bona proscripsere Romani. Et cum Marti agrũ consecrarent, qui extra urbem esset, quem ideo Martium dixere, desectam segetem magna ui hominum in tyberim fudere tanquam deuotam, atq; execrabilem, quare, quoniam tenui aqua amnis flueret magnis caloribus, facile in limo frumenti acerui hæsere. Accidit autẽ ut paulatim insula alijs, quæ temere flumen ferrebat, facta sit. Postea credunt additas moles, manuq; adiutam ut tam eminens area, firmaq; templis, ac porticibus ut etiam hac ætate, sustinendis esset. Iouis Lycaonij olim uocata est, ab huius dei templo, quod hic fuisse, Aesculapijq; templo proximum, credunt, ibiq; præcipue fuisse, ubi D. Ioannis baptistæ fanum est. In hac.n. insula tria fuere templa illustria, Iouis, Aesculapij, ac Fauni. Verũ ob Aesculapij simulacrũ, quod serpentis figura fuit, atq; ab Epidauro sybillinorũ librorum monitu traductum est, Aesculapio omnẽ insulam consecrarunt, In nauis uero memoriã, qua serpens inuectus est, ex Marmore Tasio nauis facta est, ex una parte serpentis, habens simulacrum. Quartã milliarij partem insula longitudine continet. Passus quinquaginta latitudine, triremis formam habet. In cuius prora marmorea nauis, de qua mos dicebamus, conspicitur. Aesculapij quidem tẽplum, quod in hac

fuit insula, ibi conditum est, ubi D. Bartholamei templum uidemus, aliqui in huius templi quod Gelasius. II. condidit, aut instaurauit, hortis posuere. Quoniã uero huic deo medicinã antiquitas tribuit, prope hospitale infirmis curandis constituere, imo ægrotantes cum summa religione; ac fide in insulam tãquam sacram ad illum deum, qui salutis esset autor, ferebant. Accepimus plerosq; huc seruos male affectos à dominis ferri iussos, quorum gubernandorum cum fastidium diutius sustinere nõ potuissent, atq; ideo cũ ab ijs se subduxissent, à Claudio Imperatore libertatem recepisse. Ad Aesculapij templum, ædes fuit Iouis, quam superius demonstrauimus à L. Furio Purpurione consule condita atque à C. Seruilio dicata. In insule prora Faunus habuit templum, cuius modica sunt uestigia, id flumine Corrodente paulatim interijt. Liuius Cn. domitium, ac C. scribonium Aediles ex mulctatitio argento faciundum locasse. In hac insula Suetonius scribit C. Cæsaris fuisse statuã, eamq; quodam die sereno ab occidente ad orientẽ sese conuertisse. Duobus pontibus & cum urbe, & cum Ianiculo coniungitur. Is, qui attingit, quatuor, capitum pons dicitur, à quatuor capitibus aut simulacris quadrifrontibus, quæ pontem à sinistra ascendentibus sese offerunt. Hæc autem ex marmore sunt, Ianiq; putantur effigies fuisse. Fabricium ueteres dixere, quod eius construendi Fabricius prefectus esset quod ex inscriptione constat, quæ in ipsius pontis arcu adhuc legitur. L. FABRICIVS. C. F. CVR.

VIAR. FACIVNDVM CVRAVIT IDEMQVE PROBAVIT. Q. LEPIDVS M. F. LOLLIVS M. F. COSS. S.C. PROBAVERVNT. *Alter pons, qui Vrbem cum regione transtyberina iungit, Cestius est dictus, nunc à D. Bartholamei templo, ibi uicino, sancti Bortholamei pōtem dicunt. A Valentiniano aliquando atq; à Valente, tū à Gratiano Imperatoribus, ut ex titulo, qui à dextra, ac sinistra legitur, apparet, instauratū legimus. Is huiusmodi est.* DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES. FL. VALENTINIANVS PIVS FOELIX, MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP. ET. FL. VALENS PIVS FOELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANICVS. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P.P.P. ET. FL. GRATIANVS PIVS FOELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM P.P.P. PONTEM FOELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS, AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQVE IVSSERVNT.

De ponte

De ponte sixto de triumphali, de ponte castelli ac de ponte molli. Cap. V.

QVi sequitur pons post insulam, quiq; extremus in urbis ueteri circuitum ascitus est, à Ianiculo Ianiculẽsis appellatus est. Quod proximus esset. Aurelium etiam nominauere uel à uia, uel à porta Aurelia. Qua ad pontem ibatur. Marmoreum uolunt ab Antonino pio factum, cumq; ciuilibus bellis disiectus esset, diu pons ruptus dictus est. Hodie pontem Sixtum à sixto IIII. Pont. à quo post tot secula in eum cultum, quem uidemus reuocatus est. Priusquam ad pontem castelli perueniamus è regione hospitalis sancti spiritus uetustißimi pontis uestigia reperiuntur, quem, ut etiam primo libro meminimus, triumphalẽ nominauere, qnod per eum Imperatores triumphantes transirent. Vaticanus item est dictus, quod per illum in uaticanum collem iter esset. Si Iulius II. Pont. diutius uixisset, proculdubio instaurasset ut cũ uia sua Iulia, ut sæpe dicere solebat, coniungeret. Ferunt eo nobiles tantum, ac claro loco natos usos, rusticorum aut generi nequaquam id licuisse. Pontẽ uero, quem hodie sancti Angeli uulgo uocant, ab arce sancti Angeli cum qua coniunctus est, olim Aeliũ appellauere, ab Aelio Adriano conditore, quod fortasse ideo struxit, ut per illum superbißimum eius sepulcrum in altera fluminis ripa positum commode adiri posset. M. CCCCL. cum Iubileum celebraretur, ea fuit multitudo ex sudario reuertentium, ut cum in

mulam incidisset, neq; undiq; turba premente aut retro pedem referre, aut ulterius progredi posset, innumeri perierint. partim Equorum pedibus calcati atq; oppreßi, partim quoniam é ponte in flumen cadentes mersi sunt, itaq; eorum causa binæ illæ cellulæ, quæ in primo pontis ascensu uidemus, factæ sunt. Hunc Nicolaus V. Pont. domunculis quibusdam submotis ampliorem reddidit. Hunc imitatus Alexander VI. angustißima quadam porta sublata, quæ in extrema pontis parte esset, iuxta arcem longe latiorem fecit, portam longius transtulit, maioremq; priori fieri curauit. Vltimus pons, qui supra urbem duobus fere millibus passuum ad uiã Flaminiam est, ueteribus Miluius fuit. Hodie corrupte Mollem nuncupant. Ab eo M. scauro conditum uolunt, qui temporibus Syllæ fuit. sæpe disiectus est. Et sæpe antiquis fundamentis non mutatis, refectus est. In hoc ponte Allobroges cum literis, quas ad Catilinam ferebant, Capti sunt. Quare coniuratio palam detecta est. Ad eundem pontem Constantinus Maxentium hostẽ tyrannũq; supauit, unde eius magica, qua supior euade resperabat, elusus est. Sed ad alterã ripã trãseamus.

De transtyberi, de templo Rauennatum, ac de sepulcro Numæ. Cap. VI.

Tota illa urbis pars, quæ cum Ianiculo muris ab Anco Martio cincta est, transtyberina, quoniam transtyberim esset, appellata est. Ianiculũ præ-

terea à colle eiusdem nominis dicta est. Qui historiã Martyrum scripsere Rauennatum, etiam urbem nominatam narrant. Cum.n. Augustus post Antonij, ac Cleopatræ uictoriam duas instructißimas Classes ædificasset, quarum alteram ad Missenum ad maria occidua, ac meridiana tuenda, alteram ad Rauennam haberet, ut ea orientis atq; ægypti rebus præsto esse posset, Rauennatum copijs domicilio transtyberinam regionem aßignauit, unde Rauennatum ciuitas est appellata. Vbi Rauennatum fuit templum, ac diuersoriæ tabernæ, Calistus pont. I. pulcherrimum tẽplum D. Mariæ transtyberim posuit, in hoc Augusti tempore olei fons scaturiens totum diem ad tyberim usque perenne, copioseq; defluxit. Quoniam autem ad austrum hæc regio exposita est, infamis fuit cælo pestilenti, atq; iccirco minus fuit frequens cultoribus nobilibus, ideo accidit quod minus antiquis rebus insignibus abundauit. Hodie quidem prope tyberim, portamq; septimianam celebris est. Reliqua pars arbusta tantum, atq; hortos habet. Collem Ianiculũ uocauere siue quod Ianus eum incoluerit, siue quod in eo sepultus fuerit. Siue quod per illum populus romanus in agrum Etruscum trãsire cepit, nihil aũt aliud significare Ianum putarũt, quã ire, aut prodire. Nec uero illud tantum Ianiculum est dictum, quod muris cinctum est, nam ad sancti spiritus etiam hospitale, atq; ad eam uallem in qua figulorum sunt fornaces, ubi uaticani principium est, extenditur. Verum de ea regione dicimus, quæ ab Anco martio muro cincta

est. Scribit Liuius sub Ianiculo Numam Pompilium sepultum. Ac post. DXXX. ann. in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo ipso dum cultores agri altius molirentur terram, duas lapideas arcas octonos fermè pedes longas, quaternos latas inuentas esse eperculis plumbo deuinctis, literis latinis, grecisq; utranq; arcam inscriptam, in altera Numam Pompilium Romanorum regem esse sepultũ. In altera libros Numæ põpilij fuisse, eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum Regis habuerat, inanẽ inuẽtam, sine ullo uestigio corporis humani. Aut per tabem tot annorũ omnibus cõsumptis, in altera duos fasces candelis inuolutos septenos habuisse libros nõ integros modo, sed specie recentissima, septem latinos de Iure pontificio fuisse, septem græcos de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit, postea cũ summam eorum Q. Petilius prætor legisset, & pleraq; animaduertisset dissoluendarum religionum esse, libros in comitio igni à uictimarijs facto in conspectu populi crematos fuisse.

De hortis, De Naumachia. C. Cæsaris de aqua Alsietina. Cap. VII.

Svetonius tradit. C. Cæsarẽ prope tyberim hortum habuisse, quo postea loco Tyberius forti fortunæ templum posuit, quod in transtyberina regione fuisse uolunt non longe ab Iudeorum campo eundem Cæsarem, ferunt Naumachiã sub urbis mœ-

nia contra D. Cosmi templum constituisse. Alij tamē Augusto tribuunt Frontini autoritate adducti, qui mirari se scribit rationemq; ignorare, quamobrem Augustus alioqui prudentissimus Alsietinam aquā, quæ postea ab eius nomine Augusta dicta est, mali sa poris, nulliusq; proinde usus in urbem induxisset. Nisi fortasse ideo perduxit, ut illa in Naumachia uteretur, reliquam uero irrigādis hortis impertiret. Hæc aqua prope Claudiam uiam e lacu Alsietino deriua batur, aquæductibus autem in urbem perducebatur, qui suis flexibus ad XX prope millia passuum exten debātur. Nam ut Frontinus scribit tā collium, ac ual lium obicibus, quam quod ita inflexa melior reddebatur aqua longo ac sinuoso circuitu atq; anfractu aquæductus minime uero recto ductu dirigebantur. In hac Naumachia ipsa de qua sermo est, aquæductus pedibus tribus à terra distans conspicitur, mox deficit, ac se occultat, atq; ad sanctam Mariam transtyberim huiusmodi aquam ducit, usibus autem atq; priuatis ac publicis inseruit. Adrianus. I. pont. dicitur hanc aquam, quæ iam interierat, reuocasse.

De thermis seueri, Aureliani, de pratis Mutijs deq; cæteris antiquis locis, ac recentioribus qui uel fuere, uel hodie sunt transtyberim. Cap. VIII.

TRās Tyberim ab Imperatore Seuero thermas fuisse ædificatas Spārtianus est autor, ab eoq; Seuerianas dictas. Aurelianus item suas, ut aiūt, qui=

bus per hyemem utebatur, extruxit, Putant quidam in Iudeorum campo fuisse, ubi quædam uetustissima ædificiorum uestigia uidentur. Iuxta Nauale Ripæ *prata fuere* Mutia. T*antum autem agri id fuit, quod ad* Mutij *Sceuolæ singularem constantiam ornandam in patriæ salute, donarunt.* T*ranstyberim fundus præterea fuit cui* Albion *erat nomen, à luto* Albionum *sibi proximo, in quo bouem albã sacrificari mos fuit.* Hic *tribunal* Aurelianum *constituere, ex quo ferunt uiam* Aureliam *initium duxisse, ea autem per portam* Pancratianam *exibat.* Hic *ad ripam* Tyberis *accepimus piscatoribus fuisse morem, ut suos ludos celebrarent.* In *colle uero* Statium Poetam *sepultum legimus,* Martialis *tradit quendã alium* Martialẽ *in* Ianiculi *dorso pulcherrimos hortos in lõgum directos habuisse.* Numæ *in cliuo collis, qui magis tyberi imminet* D. Honofrij *templum est, quem* Regis *persarum filium tradunt, in colle uero* D. Petri Montorij *fanum, fratres* D. Francisci *locũ colunt.* Aureum *autem hunc collem ideo uocatum uolunt (nam ex monte aureo* Montorium *postea reddidere) quod ibi harena antea, quã scripta insperguntur, eruitur.* Iuxta D. Mariæ *transtyberim templum est* D. Chrisogoni Martyris *admodum conspicuum.* Cæciliæ *item quod* Pasqualis .II. *posuit, pulcherrimumq;* D. Cosmi Cænobium *à* Sixto. IIII. Pont. *erectum, hoc semper centum uestales singulari probitate, ac religione, ac uitæ seuerißimo genere insignes, sed maiori ex parte honesto loco natæ,* Co=

lunt. Ad campum item Iudeorum D. Francisci templum, ac monasterium est.

De Colle uaticani, de circo, de Naumachia Neronis de obelisco uaticani. Cap. IX.

VAticano excepto ad absoluendam prouinciam urbis Romæ describendæ, nihil reliquum fore uidetur, Itaq; dicendum est collem campumq; uaticani, lociq; ipsius Deũ, à uaticinijs, quæ ibi eius dei uirtute fierent, accepisse nomen. Varro tradit eum esse Vaticanum deum, qui primæ uocis hominibus autor est. Quamobrem obseruatum est cum primum infantes in lucem editi sunt, primam syllabam huius dei nominis uagiendo emittere. Iccirco in uertice collis uaticani dei fuisse templum Sextus Pompeius loco id nominis tribuit. Quod uatũ monitis Romani tuscos eiecissent. Ea parte, quæ colitur longe extenditur collis, & fere ad pontem mollem peruenit. Vallis quæ inter collem ipsum est, atq; flumen, uaticanam, siue uaticanum campum nominauere. Locus hic, ut etiam primo libro demonstratum est, à Leone IIII. Pont. muris est septus Quare urbem Leoninam idem appellauit. Eodemmet loco, ut etiam est dictũ, uia, atq; ager triumphalis fuit. Tacitus narrat septum à Nerone factum ad equos domandos, atq; exercendos, ibique aurigæ specie plebe mixtũ circenses ludos celebrasse. Hortos uero quos hoc loco habuit ad uarie torquendos Christianos tribuisse, ut suam ipsius crudelitatem

tegeret, cum insimulasset eos ignis quem ille accenderat autores, quo quidem igne urbs concremata sit, stagnum præterea nauale instituisse tradunt, naumachiamq; appellatum. In quo nauales ludos iuxta collem, unde nunc ad portam pertusam iter est, ederet. Iccirco in D. Petri uita legimus tēplum sibi ad Naumachiam fuisse positum. Simulq; Hospitale, quod Leo III. Pontifex erexit è regione sancti Andreæ, ac petronillæ, ideoq; Naumachiæ hospitale appellauerunt. Vaticani obeliscum Plinius in Neronis circo locat. Hic unus ex tot, qui fuere Romæ, stat. Ad sanctum Petrum in uia triumphali erectus est. Memorat Plinius ea naue, qua ex Alexandria obeliscum inuexit nihil admirabilius in mari uisum certum esse, CXXM. modium lentis pro saburra ei fuisse, arboris autem illius craßitudinem quatuor ulnas hominum complectentium implesse. Hæc nauis demersa est à Claudio principe tunc, cum in tyberis faucibus portum fundare proposuit. Vbi latior est is obeliscus IX. pedes æquat. Pilam inauratam habet fastigium, in qua Cæsaris esse cineres uulgus existimat. Hodie D. Petri Agugliam uocant, ob eius templum ibi uicinum. Duas habet inscriptiones.

DIVO CAESARI DIVI IVLII F. AVGVSTO
Itē TI. CAES. DIVI AVG. F. AVG. SACRVM.

De templo Apollinis, ac Martis, de tēplo diui Petri, deq; operibus antiquis, quæ in eo loco uisuntur, quem uulgo Beluedere appellant. Cap. X.

IN uaticano, ut ait Plinius, urbe uetustior ilex fuit, in qua titulus æreis literis hetruscis religione arborem iam tunc dignam fuisse significabat. Hic Apollini templum erectum uolunt, ibiq; fuit, ubi nunc est D. petronillæ fanum. Sic Martis templum fuisse dicunt, in uia triumphali, ubi D. Mariæ febrium est tẽplum. Magnus Constantinus à fundamentis nobilissimam D. Petri ædem construxit, aiuntq; in gratiã atq; honorem XII. apostolorum XII. corbes terræ humeris sustulisse in fundamentis iaciendis. Honorius põt. I. tegulis inauratis totũ tectũ tẽpli ornauit, eas autem ex capitolio, quod Q. Catulus ut iam ante dictũ est, contexerat, sumpsit. Hodie ferunt nonnullas etiã in eo templo spectari. Nauiculæ fluctuantis pictura ex opere museato facta Giotti Florentini artificis nobilissimi opus fuisse dicitur. Huius templi fores antea argẽteas in æreas Eugenius Pontifex. IIII. mutauit, in illisq; nationes scalpi iussit, quas ipse Ecclesiæ Romanæ conciliauerat, quemadmodum Armenios, Græcos, Aethiopas, Iacobinos, atq; alios. In eodem templo pomũ pineum ex ære singulari crassitudine uidemus habens æreos pauones satis elegantes, quod ex ornamentis sepulcri Scipionum fuisse uolunt. In hoc templo sanctissimum est sudarium, cuspis hastæ, quæ Christo pectus aperuit, D. Andreæ Caput. Simeonis ac Iudæ corpora atq; innumerabiles prope aliæ reliquiæ. Duæ pares statuæ, æreæ D. Petri, quarum alteram nonnulli uolunt Iouis capitolini fuisse. Canonicorum cella Sixti IIII. Pont. sepul=

chrum æreum habet. Adeo superbe, atq; artificiose elaboratum, ut cum antiquis monumentis conferri poßit, sed quis unquam modum inuenire posset, eorũ omnium, quæ in D. Petri templo spectantur? paucis abhinc annis in cella Galliæ Regis, quæ in D. Petri est cum eam formam ædificando sequerentur, quam Iulius II. Pont. proposuerat, excauando marmorea arca inuenta est, quam, ut ex ijs, quæ in ea reperta sunt, perspicue constat sepulcrum fuisse Mariæ Honorij Imperatoris coniugis. Cadaueris illius nihil reliquum erat dentibus. comis, tibijsq; exceptis, ex ueste autẽ, quoniam auro intertexta esset, multæ auri libræ dũ in ignem esset posita, exceptæ sunt. Capsula argentea pedis, ac dimidij longitudine, palmi unius altitudine, multaq; insuper uasa christallina, atq; ex materia, quam Agatham uocant summa arte perfecta inuenta sunt. annuli XL. aurei præterea uarijs ornati gemmis reperti. In ijs smaragdus caput habens incisum. Honorij putatur fuisse. Ac quingentorum Coronatorum aureorum æstimatione. Accedebat bulla gemmis intertexta has literas circum continens
MARIA NOSTRA FLORENTISSIMA.
Laminula item aurea cũ ijs uerbis græce scriptis. Michael, Gabriel, Raphael, Vriel. Inter reliquas inaures, monilia, ac similia ornamenta muliebria quæ in ea capsula inerant, quidam ceu nodus smaragdorũ, uariarumq; gemmarum fuit, atq; ex puro auro ornamentum, quod rizzam uocant. Præterea palmi prope longitudine ex uno latere has notas habens,

DOMINO NOSTRO HONORIO. *Ex alio.* DOMINA NOSTRA MARIA. *Sorex ex Cælidonia.* *Conchila insuper, ac patera ex christallo. Aurea pila rotunda persimilis lusoriæ, quæ aperiri facile poterat cum in duas partes esset, in nucis morem diuisa. Aliæ gemmæ innumerabiles ferè, quæ tametsi maiori ex parte uetustate corruptæ essent, nonnullæ tamen quasi recentes, ac nouæ ueterem nitorem seruabant. Simmachus.* I. *aut ut nonnulli uolunt,* Nicolaus. III. *hoc loco pontificum palatium ex ædificare cœpit, quod postea tam superbis substructionibus auctum est, sed omnes in eo ornando, atq; augendo* Nicolaus. V. *Sixtus* IIII. *atq;* Innocentius *superarunt. Multum in eo quidem* Iulius II. *ac* Leo X. *laborarunt. Iulius nisi morte esset impeditus amplißima de eo Illustrando cogitarat. Hic cella est insignis* Michaelis Angeli *opus cum antiquis nobilitate certans. His ædificijs mollißimos illos, ac deliciarũ omnium plenos hortos, quos à loci amœnitate,* Beluedere *uulgo appellant, coniunxere. In ijs infinita excellentißima opera ex marmore facta uarijs in locis urbis reperta seruantur. Veluti* Nili *simulacrum, quod multitudo ranarum, lacertarũ, aliarumq; multorum generum animalium, quæ flumen illud fert, circumstat hoc marmor superioribus annis proper sanctum Stephanum Caci cognomẽto repertum est. Tyberis effigies cum* Romulo *atq;* Remo *infãtibus, qui cum lupe mammis quasi garire uidentur. Apollinis statua arcum tenẽtis ac sagittas, Veneris paruu-*

lum cupidinem intuentis. Cleopatra moriens ac paulatim deficiens. Laocon ille tã celebri nomine, ac eius filij serpentum nexibus miris modis uincti. Hoc uero totũ opus ex solido marmore est. Plinius tradit eiusmodi esse, ut omnibus picturis, ac signis merito sit anteponendum. In Exquilijs inuentum est, iuxta thermas Titi, siue in ipsius palatio, in quo Plinius scribit suo tempore fuisse.

De sepulcro Adriani, de hospitali sancti Spiritus in Sassia. Cap. XI.

AElius Adrianus Spartiano scribente iuxta Tyberim sepulcrum construxit, quod Monumentum, siue molem Adriani appellauit, nam cum Augusti Mausoleum iam plenum esset, sibi alijsq; successoribus principibus sepulturam parare uoluit. In eo primus ille conditus dicitur, postea omnium Antoninorum, qui eum in Imperij dignitate secuti sunt, cineres sunt repositæ, ex multis id inscriptionibus satis constat. Scribit procopius primum extrinsecum circuitum huius ædificij quadrata forma, atq; ex pario marmore extitisse, singulariq; & diligentia, & arte perfectum. In cuius circuitus medio narrat ædificium rotundum, altissimumq́;, atq; adeo amplum fuisse, ut iactus lapidis ab uno ad aliud latus peruenire nõ potuerit. Nũc ad arcis formã reduxere. Bonifacius IX. primus omniũ locum munire cœpit, quẽ reliqui pontifices subsecuti sunt. Alexãder uero VI.

foßis,propugnaculis,tormentis æneis,firmisq; præsidijs quasi inexpugnabilem fecit. Tunc.n.cũ D. Gregorius preces,quas letanias appellamus instituit, & una cum sacerdotum ac populi multitudine cum pompa sanctum Petrum uisebat, in huius loci fastigio Angelus gladium cruentum in uagina condens, uisus est, quod fuit argumento deum mitigatum, conciliatumq; esse. Inde semper sancti Angeli nomine moles illa est nuncupata. Aliquando castellum Crescentij uocatus locus est, à Crescentio, qui eum occupauit, quousq; ijs germanis fidẽs, à quibus obsidebatur, ijsdemq; cum se credidisset, crudeliter necatus est. Per huius molis fastigia circum equorum ingentes statuas dispositas fuisse uolunt, item hominum, curruum mirabili artificio factorum, eaq; omnia Gothorum bello partim integra, partim fracta, in hostẽ ab ijs deiecta, qui presidio locum tenebant. Quo tempore Alexander VI. hunc locum muniuit, dum altius excauarent, quædam capita, ac fragmenta istarum statuarũ reperta sunt. Iuxta Tyberim in triumphali uia sãcti Spiritus in saßia hospitale pulcherrimũ conspicitur, quod Innocentius III. à fundamentis posuit, multis prouentibus additis ad infirmos, ad peregrinos, pueroq; eos sustinendos, quorum patres ignorarentur. Sixtus eosdem prouentus auxit. In saßia autem ideo cognominatus est locus à Germaniæ populis saxonibus, qui locum aliquando coluerunt, totusq; uicus saxonum nomine ideo est dictus. Huic uico longobardorum uia iuncta est, sic ab illis populis eam ha=

bitantibus postquam Carolus Magnus eorum res in Italia paccauit, appellata.

De aqua sabbatina, de Scipionis sepulcro de pratis Quintijs. Cap. XII.

A Sabbatino lacu, quem hodie Anguillare lacũ appellant, in Vaticanum sabbatina aqua influebat. Huius adhuc extra D. Pancratij portam ruinosum quendam aquæductum conspici uolunt, hanc ipsam aquam Adrianus. I. maximis impensis ad sanctum Petrum reduxit, cuius etiam nunc in circo zampillari, ut uocant, fons est. Inter D. Petri templum, ac sancti Angeli arcem in media ferè uia ingens fuit ædificiũ pyramidis instar, aut metæ habens, quam Alexãder VI. Pontifex disiecit, atq; omnino sustulit uel ad uiã, quæ à palatio ad arcem duceret, ornandam, uel ut ab arcis conspectu obstaculum illud amoueret, nã post illud ædificium militum cohors tuto se continere poterat. Marmora huius à Dono. I. Pontifice ad D. Petri atrium sternendum adhibita sunt. Sepulchrum Scipionis Africani nonnulli fuisse uolunt. Acronis uerbis adducti, is. n. tradit à Scipione carthagine superata, rursusq; illis deficientibus, Romanos oraculo monitos ut Scipioni sepulcrum constituerent, quod carthaginem spectaret. Quare subdit eius cineres è pyramide, quæ in Vaticano erat, eductas, atq; in ipsum sepulcrum, quod erexissent uersus carthaginem fuisse positas. Verum ut in primo dictum est in uia Ap-

pia Scipionum fuit ſepulcrum. Eius metæ effigies, ſeu forma atq; una Arcis ſancti angeli in æreis foribus templi D. Petri inciſam uidemus. In Vaticano uero fuere prata Quintia, in eo quidem, quod à porta burgi, ut uulgo uocant, quæq; arcis inferiori loco in aperto campo poſita eſt, egredienti occurrit. Ab arce parum abſunt, hodieq; prata appellantur. Hunc quintij Cincinnati agrum, ut ait Plinius quatuor fuit modiorum, in eo colendo inuentum ferunt, cum dictaturæ ſceptrum à ſænatu miſſum accepit. In hoc ipſo campo, qui longe inter Tyberim, ac Vaticanum extenditur, ad quintia prata nonnulla antiqua ueſtigia uidentur, ex quibus conijcitur circum, aut hippodromum fuiſſe.

De XIIII. urbis regionibus, & cuinam earũ IX. aquæ in urbẽ inductæ inſeruirent. Cap. XIII.

QVoniam cum de aquis mentionem faceremus, quæ in urbem receptæ erant, quot, quibusue regionibus unaquæq; inſeruiret, nonnulla attigimus, nõ alienum uidetur quæ, quotq; illæ regiones eſſent planius indicare. Cõſtat in XIIII. regiones diuiſam fuiſſe urbem Romam. Id tametſi Plinij, atq; aliorum autoritate perſpicuum ſit, nihilominus inſcriptionem libuit in eandem ſententiam afferre, quæ in quodam marmore legitur, quod in capitolio uidelicet in conſeruatorum palatio ſeruatur. Id autem eſt.

IMP. CAESARI DIVI TRAIANI PARTHI-

CI FIL. DIVI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XX. IMP. II. COS. III. P. P. MAGISTRI VICORVM VRBIS REGIONVM XIIII. *Hæ igitur ut breuiter exponam fuere. Primam portam capenam ab ea porta, quæ huic proxima esset, Cæliolum autem, atq; Cælij particulam, uallisq́; uicinæ continebat.* Nonnihilq́; *etiam extra urbem extendebatur. Quod nulli reliquarum contigit.*

Cælimontanam secundam dixere, reliquum hæc Cælij montis complectebatur.

Tertiæ Isidi ac Serapidi nomen fuit. Hæc amphitheatrum Exquiliarum partem, ubi thermæ Titi erant, Traiani, ac Philippi, atq; una suburram occupabat.

Quartam templum pacis appellauere, hanc angustã, sed tamen oblongam fuisse accepimus, inter palatinum, atq́; Exquilias extendebatur. Seq; cum Tertia regione nonnihil confundebat. Viam. n. sacram continebat, pacis templum, Faustinæ, Telluris, forũ transitorium, sororium Tigillum, carinarumq́; partem.

Quinta Exquilina fuit, quæ reliquum huius collis, cãpumq́; Exquilinum, turrim insuper hortosq́; Mecænatis, uicinum præterea collem, ac uiminalem campum amplectebatur.

Sexta Alta semita, totum autem quirinalẽ, thermas Domitiani, magnamq́; uallis partem, quæ erat inter hunc Collem, atq́; Hortulos, occupabat,

Septimam Viam latam uocauere, quæ in uia lata à

Collis

collis Hortulorum radicibus ad Agrippæ campum, atq; ad forum usq; Traiani producebatur.
Octaua Romanum erat forum, quæ totum hoc forũ atq; una A Cæsaris, Augusti, Traiani, totamq; capitolij uallẽ quæ inter capitolium palatinumq; extẽditur, forum boarium Piscarium, uicum iugarium, ipsumq; Capitolium, concludebat.
Nonam Flaminium circum nominabant, quæ Marcelli theatrum, Balbi, Pompeij, Pantheum, uillam publicam, magnamq; cãpi Martij partẽ cõprehẽdebat.
Decima Palatiũ dicebatur, totũ continens Palatinũ.
Vndecima circus fuit Maximus, quæ circũ hunc, atq; omnia loca, quæ usq; ad trigeminam portam, ad salinas, ad forumq; olitorium producebatur.
Duodecimam Piscinam publicam appellabant, hæc angustis finibus circumscribebatur. Nam modicum id spacij, quod post circum maximum est uersus Auẽtinum includebat. Antonini etiam Caracallæ thermas complectebatur.
Tertiadecimam Auentinum esse uoluere, quæ totum collem complectebatur.
Quartadecima ea fuit, quam trans tyberim constituerunt. Hac totum illud spacium, Ianiculum, Vaticani partem Iouisq; insulam comprehendebat. De ijs Publius Victor singillatim, atq; uberius tractat. Nobis satis est attigisse, quantum ad id quod ad nostrum institutum pertinet. Sed omnes regiones, ad quas Aquæ deducerentur, repetamus.
Anio noua in primis, atq; Aqua Claudia, quæ intra

urbem una confundebantur, in XCII. Castella diuisæ ad omniũ regionũ urbis cõmodũ distribuebãtur. Iulia in XVII. Castella distributa in urbe. II. III. V. VI. VIII. X. ac XII. regioni inseruiebat.
Tepula in XIIII. Castella digesta IIII. V. VI. VIII. regioni aquam suggerebat.
Martia LI. Castellis distincta suæ aquæ usũ III. IIII. V. VI. VIII. IX. XIIII. regioni subministrabat.
Anio uetus in XXXV. Castella partita nouem regionibus presto erat. L. scilicet. III. IIII. V. VI. VII. VIII. XII. ac demum XIIII.
Virgo in XVIII. Castella diuisa tribus tantum regionibus usui erat VII. VIII. XIIII.
Appia in XX. Castella distributa octo regionibus. i. II. V. VIII. IX. XI. XII. XIII. ac XIIII. seruiebat.
Alsietina uero una toti trãstyberinæ regioni aquam suggerebat.

BREVISSIMA INSCRIPTIONVM ANTIQVARVM, INTERPRETATIO, QVAE TOTO OPERE CONTINENTVR.

INnanis quidem hic labor fortaſſe uideri poſſet, ſi doctorum cauſa ſuſceptus eſſet, nihilominus cum maior hominum pars harum rerum ignara putaretur, eorum rationibus conſulendũ exiſtimaui, ut hæc etiam poſſet intelligere. harum autem inſcriptionum ſenſum tantum declarabimus, nõ enim grammaticam docemus. Principio pagina. 7. titulus eſt, cuius hoc eſt initium.

COLLEGIVM AVGVR. collegium augurũ indicat Adriani autoritate monuiſſe, curaſſeq́; ut pomerij fines in antiquum propriumq́; locum reſtituerẽtur. litera. F. filium denotat, ille enim Traiani parthici cognomento filius fuit, ac Neruæ nepos. AVG. uero Auguſtum.

PONT. MAX. ideſt Pontifici Maximo.

TRIB. POT. V. Significat. Tribunitia poteſtate Quintum. hoc eſt quinquies tribuni.

COS. III. Conſule tertium, ideſt ter Conſule.

PROCOS. uero Proconſule. hi omnes tituli ſunt, honoresq́; Adriani. hæ omnes abbreuiationes alijs inſcriptionibus ſeruient.

Eadem pagina habet VTIQVE EI. Licere ait terminos pomœrij ampliare ſi è rep. ſit,

Aemilium, atq; Rufinum fratres Maniliæ Vestalis syluanum & Hireneum sororis ipsius filij sepulcrũ illud condidisse, docet. Atq; in uestalis ipsius laudẽ senatum singularem fœminæ sanctimoniam, ac uenerabilem morum disciplinam in deos probasse.

In sequenti Epitaphio.

Octauiam Honoratam Vestalem clæliæ claudianæ uestali sepulcrum erexisse intellige.

V.V MAX. Virgini uestali Maximæ significat, SS. Sanctißimis.

Pagina. 39. SALVIS DD.

Secretarium populi romani à Flauio annio institutũ, postea igni absumptũ, ab Iugario Epifanio reparatũ, atq; ad pristinã faciem reductum intellige.

PRAEF. VRB. DN. Domino nostro prefectus urbis; quæ magna erat dignitas.

Pagina 40. C. Auilius.

Vterq; titulus eos, qui illo cõtinentur, scholam, ita locum uocabant, sua pecunia condidisse, atq; ornasse innuit. Eam autem scribis ac præconibus erexerunt.

AVG. L. Augusti libertus.

CVR. Curator.

L. Lucius.

Ibidem FLAVIO.

Ex senatus consulto Flauio stiliconi statuam erectã ostenditur, reliqua tituli tantum sunt stiliconis dignitatem indicantia & tam ea quæ preclare gesserat, quam sanguinis claritatem ostendentia. Is. n. primi

Theodosij progener postea Honorio Imperatori filiam despondit.

Ibidem Pagina 41. IMP. CAES.

L. septimio seuero pertinaci, ac M. Aurelio Antonino Imperatoribus à senatu populoq; romano illum arcum erectum demostratur, quod illi ob singularem uirtutem Romanum imperium uehementer auxissent. Quod reliquum est, coaceruatio est tantum titulorum, qui eorum dignitatem denotant.

Pagina. 45. EXAVTORITATE.

Meßius Rusticus aluei ac riparum Tyberis, urbisq; Cloacarũ curator, Adriani Imperatoris Traiani filii iussu, Neruæq; nepotis ruderibus à ripa reiectis, quibus impediebatur, secundum precedentem terminationẽ restituit pedes cẽtũ ac quindecim cũ dimidio

Pagina. 46.

Iulium Ferocem aluei, riparum, cloacarumq; urbis curatorem autoritate Adriani Imperatoris ripã ruderibus purgatis liberasse, ac cum proximo cippo terminasse pedes tercentu octuaginta sex cum dimidio.

R. R. ruderibus reiectis.

PED. pedes. S. semis significat.

Pagina. 53. SENATVS.

Indicatur Tito Vespasiano arcũ à senatu, populoq; romano erectum.

In sequenti.

Idem significatur, sed honores, dignitates, titulosq; adiungit principis, scilicet quemadmodum omnino fere iudeorum nationem deleuerit, Hierosolymã ur

bem, quam tot clariss. fortissimiq; Imperatores tentatam reliquerint.

Pagina. 60. CLAVDIO CLAVDIANO

Honorius, atq; Arcadius fœlicissimi, doctissimiq; Imperatores senatu petente statuam in foro diui Traiani Claudiano poetæ erigi iusserunt, licet ad memoriã sẽpiternã carmina ab eodẽ scripta sufficere potuissẽt

Sequens IMP. CAESARI.

Admirandum opus illud à senatu; populoq; romano Traiano Neruæ filio Imperatori ad declarandum quãtæ altitudinis mõs esset tãtis opibus egestis, innuit. GER. *Germanico, reliqua sũt tituli supius expositi.*

Eadem pagina C. POBLICIO.

Declaratur senatusconsulto, populiq; iussu C. Publicio bibulo honoris, uirtutisq; causa locum monumento datum esse, quo ipse posteriq; eius inferrentur. AED. PL. *ædili plebis.*

Pagina 66. à. C. CESTIVS.

Ibi sepultum fuisse C. Cestium Epulonem significat. Illudq; opus centum ac triginta diebus absolutum, eorum arbitratu qui ibi nominantur.

PR. TR. PL. *pretor tribunus plebis. Costij he fuere dignitates.*

Pagina. 67. NVM.

M. Lorium fortunatum Genio locum illum consacrasse notat, quem Herreorum Galbianorum deum putabant.

Pagina. 69. . SILVANO

L. uallium uoto porticum syluano dicasse pisone

ac Bolano Coss.

CAL.APR.Calendis Aprilibus.

Pagina.72.IMP.CAFS.L.SEP.

Ab Argentarijs ac Negotiatoribus eius loci Arcum Septimio Seuero.M.Aurelio Impatori,ac eius matri Iuliæ erectum docet.Multa uerba quæ in ea inscriptione habentur,cognomina sunt horum principum ob nationes uictas, ex superioribus autem abbreuiationes illas intelligere licet.

Pagina 72.DEO HERCVLI.

Ab ijs,qui nominantur Herculi quicquid illud fuisset erectum monet.

Pagina 77.IMP.CAES.FL.

Constantino hunc arcum positum à sen.populoq; romano,quod Tyrannum ultus esset, declaratur. Fuit autem arcus ad Miluium pontem.

VOTIS.X.& VOTIS XX.significat uota, quæ principes in ijs maximis periculis nuncupabant.

Pagina. 99. SAECVLO.

Isidi deæ nescio quid sacratum sæculo fœlici ab Isia notatur.

sequens titulus.

Precatur deos Romanæ reip.pontifici annuere,cumq; nunc ipsorum Romano Imperio regna cessissent,arcanum eorum studium sibi negari nolunt.

Pagina.83.CLEMENTI.

Claudia hoc significatur sepulcrum condidisse illi Clementi aquæ Claudiæ castellario,sibi, præterea, atq; suis omnibus.D.M.dijs manibus.

N. nostro fortasse, uel nobili, uel nepotibus.

Eadem Pagina. TI. CLAVDIVS.

Claudium Imperatorem duas aquas Romam perduxisse sua impensa, à duobus fontibus Ceruleo scilicet atq; Curtio XXXXV. ab urbe milliario, Anienem uero nouam LXII. Ibidem.

Monet cum fere intermissæ essent aquæ, quas, Claudius induxerat. S. Curtiam, Cæruleáq;, ab Imperatore Vespasiano sua impensa urbi restitutas. Ibidem.

Notatur Aquas Curtiam, ac Cæruleam à Claudio, postea ab eius patre Vespasiano inductas restitutas cum uetustate dilapsæ essent, noua forma perducendas Titum Vespasianum curasse. Reliqua patere ex superioribus puto.

Pagina. 90. P. COR. P. F.

Cornelium dolabellam Cos. ac Cn. Iunium silanum Flaminem Martialem ex senatusconsulto opus faciũdum curasse.

P. COR. P. F. Publius Cornelius publij filius cætera nota sunt.

Pagina 96. GALIENO.

Marcus Aurelius uictor arcum Galieno Imperatori dicauit, Cuius inuicta uirtus sola pietate superata est.

Pagina. 91. IMP. CAESAR DIVI

Augustum aquarum riuos refecisse.

Secundus titulus, duo. n. uicini sunt, notat M. Aureliũ in urbem aquam Martiam induxisse, quæ uarijs Casibus erat impedita purgato fonte, ad quisito etiam fõte nouo, mõtibusq; ut illã in urbẽ ꝑduceret excisis.

Pagina 92.

Tertius titulus demonstrat Titum Vespasianū aquæ Martiæ aquæductum uetustate dilapsum refecisse, aquamq; quæ in urbe esse desierat perduxisse.

Pagina.94. CONSTANTINVS.

Constantinum, ac reliquos, quorū est in titulo mentio thermas & dicasse, & ornasse ostenditur.

Pagina 96. POTENTISSIMA.

In principe nihil libertate, ac clementia maius declaratur.

Pagina 96. PETRONIVS.

Petronius perpenna thermas Constantini ciuilibus bellis ita perditas, ut desperationem omnibus reparā=di afferrēt, paruo sumptu ab senatu deputato in pristinam faciem ac splendorem reuocauit

MI. miles, reliqua notißima ex superioribus sunt.

Pagina 99. M. AVRELIVS.

M. Aurelius pacorus, ac Cocceius Stratocles Veneris templi Aeditui, quod fortasse in hortis Salustij erat, basem, ac pauimentum marmoratum dicarunt. D.D. dedicarunt.

Pagina. 103. DIS. MAN.

Sepulcrum ulpij Martialis Augusti liberti fuit a marmoribus

Eadem Pagina. CAESAR.

Soli illum obeliscum dicatum ab Augusto Cæsare ostenditur post Aegyptum populo Romano subactū. DIVI. I. F. Diui Iulij filius. reliqua patent satis.

Pagina. 106. TI. CLAVDIVS.

Imperator Claudius aquæductum aquæ uirginis à fundamentis iam disturbatum renouauit.

Pagina. 109. M. AGRIPPA.

M. Agrippa tertium COS: pantheum condidit.

Eadem Pagina. IMP.

Septimius seuerus, ac M. Aurelius Pantheum uetustate corruptum restituerunt.

Pagina. 111. IMPPP.

Gratianus, Valentinianus, ac Theodosius Imperatores suis impensis arcum illum erexerunt.

IMPPP. CAESSS. DDD. NNN. Imperatores Cæsares Domini nostri, tres literæ sunt repertæ, quoniam tres essent Imperatores.

Pagina. 115. IMP. CAES. L.

Septimius seuerus IMP. ac M. Aurelius porticũ igne consumptam restituerunt.

Pagina 115. ABASCANTO.

Ascanius, ac pallans Abascanto patri Augusti liberto ædisq; Neptuni, quæ in circo Flaminio erat, æditu o erexerunt monumentum.

Pagina 118. EXAVCTORITATE.

Calpetanus, ex auctoritate Imp. Vespasiani Riparũ, atq; Aluei Tyberis curator reiectis ruderibus pedibus CLXXIIII. usq; ad cippum flumẽ terminauit.

Pagina. 120. L. FABRICIVS.

Fabricius uiarum curator pontem faciundum curauit, Lepidus, uero, Lolliusq; Coss. senatusconsulto probauerunt.

CVR. VIAR. Curatori uarum. Reliqua patent.

Sequens titulus DOMINI.

Valentinianus, ualens, ac Gratianus Imperatores pontem senatus populiq; romani Commoditati faciũdum curarunt, reliqua cum præter dignitatum titulos, nihil sit, perspicua sunt.

Pagina. 124. DIVO CAESARI.

Obeliscum significat Augusto, ac Tyberio Imperatoribus dicatum.

Pagina 125. IMP. CAESARI.

Magistri uicorum urbis ac regionum, quicquid illud fuit Imperatori Adriano dedicarunt.

INDEX LOCORVM, QVAE IN TOTO OPERE DESCRIBVNTVR.

FINIS TABVLAE

VM ſtatuiſſem antiquitatum Romanarum librum à me ſcriptum ædere, forte in quosdã incidi, qui inter ſe, ut fit, de ea re diſſerebant: uidebantur autem ij mihi in dubium ueniſſe de proprio, ueroq; Romani fori loco. Duo in ijs pugnaciter nitebantur, cum contenderent Romanum forum ſecundum uallem fuiſſe, quæ eſt inter Capitolium, atq; Palatinum, eorum autem fundamẽta in Dionisij Halicarnaſei autoritate præcipue iecerant. Ait enim rebus compoſitis à Romulo, atq; Tatio, cum Palatinum Romulus, ac Cælium palatino proximum, Tatius uero capitolium, ac quirinalem rupem occupaſſent, exciſa natiua materia campi Capitolio ſubiecti, ac magna parte lacus repleta, qui cũ eſſet locus Concauus deſcendentibus ex montibus aquis, augebatur, forum ibi conſtitutum, fuiſſe forum, quo tunc etiam Romani uterentur conuentusq; illic facerent. Ex qua autoritate uaria elicientes argumenta, forum Romanum Inter hanc ipſam uallem à Romulo ac Tatio factum contendebant. Alium præterea ex eodem autore locum appellabant, ubi meminit de Veſtæ templo, in quo ſua etiam tempeſtate ſacer ignis ſeruabatur, quod eſſet extra urbem quadratam Romuli poſitum, ideoq; Numam

ipsi uestæ templum cõmune inter palatinum ac capitolium condidisse, utroq; in urbem iam recepto colle, atq; unis muris comprehenso, cumq; inter hos colles esset forum, in quo templum conditum est, similiter in ea ualle, in qua uestæ ædes fuisset, forum Romanum fuisse concludunt. Idem affirmant Plinij autoritate freti, cum de milliario aureo differens, ad fori initium fuisse scribit. Itaq; (aiebant) cum Milliarium ante saturni fanum esset, ut oẽs ueteres consentiunt, Saturni uero fanum sub rupe tarpeia staret, contra D. Mariæ cognomento in porticu hospitale, quod multis argumentis conijci potest, necessario relinquitur secundum eam uallem extitisse, quæ inter duos colles est, imo uero secundum totum id spacij, quod inter duos colles comprehendebatur, ijs rationibus argumenta, eorumq; sententiam, reliquis pene, cum quid responderent, non haberent, conticentibus, ac prope consentientibus, confirmabant. Ego uero cum contra omnia se habere putarem ac dixissent, tametsi à meliori sententia non recedere, polliceor, cum intelligerem, nisi ijs quæ illi attulissent aliquis occurrisset, facile occasionem præstari eorum omnium euertendorum, quæ hoc libro collegimus, à uerborum contentione abstinui, hoc loco uisum est eorum rationes reprehendere, principio ostendemus fieri non potuisse ibi forum fuisse Romanum ubi illi locabant, deinde argumentis respondebimus, nitebantur si recte intellexi, totum id spatij,

quod esset inter capitolium, ac palatinum, à Romulo atq; à Tatio, sumptum ad forum constituendum. Mihi quidem uerisimile fieri non potest initio ipso Romæ tam amplum, tam ingens forum ædificatum, non enim urbis magnitudini respõdisset. Siquis uero plura fora fuisse, atq; unius fori Romani appellatione comprehensa contendat, multo peius quidem. Nam in urbe tam insigni cætera suo nomine non caruissent. Atq; demum aliquid extaret. Quod si forum uallis tantum partem occupabat, Pliniusq; ficum ruminalem in foro locat, quod ne aduersarij quidem negent, scilicet ad Palatini radices non fuisse, sequitur à palatini radicibus forum abfuisse. Si autem hic erat, quomodo affirmari potest Tullianũ carcerem fori initio fuisse? omnes enim ueteres foro imminere consentiunt. Vestigia certe sunt à capitolij parte ubi fuerit. Quod si ex hac parte erat forum secundum capitolij radices, quid de ficu ruminali dicemus? eam quis neget in foro fuisse? iam profecto demonstratum est ad palatini radices à ueteribus positum. Idem de quibusdam alijs locis afferri posset. Sed quoniam illi à solo romano foro omnẽ istam partem occupatam uolunt, quero ab ijs, doceant ubi esset uia noua? num pars Romani fori, an idem cũ ipso erat? perspicuum est enim uiam nouam in hac fuisse ualle. Liuius scribit Tanaquil ad populum de palatij sui fenestra (id autem ad statoris Iouis erat templum, quod ad uiam nouam respondebat) esse

locutam. Alibi narrat Aio Locutio templum in uia noua supra uestæ fanum erectum. Quis Iouem statorem in foro fuisse neget? Liuius affirmat. Omitto uicum Iugarium, ac Tuscum, qui in ea erant ualle. Plutarchus Concordiæ templum in romano ponit foro; eius autem porticus etiam nunc octo ingentes columnæ stare uidemus, uarro tamen inter capitolium, ac forum locat, quasi aut in foro, aut foro propinqua esset, si enim secundum hanc uallem fuisset forum, quomodo affirmari potuisset, ipsam porticum alibi quam in foro fuisse? imo relinqueretur huiusmodi templum in alia fuisse uia, quæ inter capitolium fuisset, atq; forum. Sed fortasse obscura Liuij autoritas uidetur, quam cum de Iugario uico ageremus, adduximus? an non plane intelligitur hunc uicum incoasse statim à carmentalis portæ ingressu, seq; propter capitolij radices usq; ad Romanum forum extendisse? Id iterum idem autor declarat, cum è capitolio ingens saxum cecidisse in uicum Iugariũ, multosq; occidisse, quod si fatemur, sine dubio Milliarium aureum, si ibi locatur ubi aduersarij ponebant, atq; una saturni templum huic uico potius, quam foro Romano pertinebit, si in eadem ualle illud collocemus, atque si ueteribus, communiq; temporum nostrorum consensui est, præteritis seculis credendum est, quid? quod Suetonius scribit Cæsarem Pont. Maximum in ædibus publicis in uia sacra habitasse, quamobrem addit

Plinius gladiatorijs uelis totum romanum forum, uiamq; sacra usq; ad capitolium contexisse. Hanc domum Ouidius tradit ab Augusto postea disiectam, Liuiæq; ibi porticum constituisse. Præterea nemo negat eodem loco à Vespasiano pacis templum, quod Suetonius foro Romano uicinum exponit, conditum. Si in ualle forum extitisset, falso illud templum suetonius sibi apposuisset, quod quidem ut alias demonstrauimus in comitio fuit, atque etiam in eo ipso foro, tametsi proximum ipsi tantum dicat. Idem locus in uia sacra esse affirmari æque poterat, cum suetonius in ea uia Cæsaris domum locet, quo loco pacis templum erectum fuit. Ego quidem quid impediat non uideo absurdum certe esset, si quis contenderet uiam sacram, quæ longius quam Romanum forum extendebatur, ad capitolium ducens per Romanum forum transiret, à qua sententia aduersarij non abhorrere uidebantur, hæc quidem uia sacra iccirco sic est appellata, quod per illam in capitolium res sacras singulis mensibus ferebant. Quare etiam Augures in Exquilias ad augurandum exeuntes, per eandem uiam accedebant. Eo minus uero id impedimento meis rationibus uidetur esse, quod aliud Romani fori, aliud uiæ sacræ spacium, alia ratio est. Accedit quod Asconius tradit Clodij cadauer in forum elatum ac pro rostris positum, in curiam uero trãs latum, in ea fuisse combustum, quo igne curia ipsa

ac basilica portia conflagrarit. Varro ante hostiliam curiam contra comitium rostra fuisse docet. Idemq; Asconius asserit, scilicet Rostra uetera in Comitio cum curia fere iuncta. De ijs uero omnibus alibi dictum à nobis est. Quoniam uero in pacis templi ruinis marmor cum his literis IN CVRIA HOSTILIA, Inuentum est, atque omnium qui de ea rescripsere est opinio pacis templum in hac curia extructum, & in Liuiæ quidem, porticu, deinde nemo negat curiam ac rostra in foro fuisse, pro certo existimandum est hoc loco forum uel comitium, quod pars erat fori, nec uero uallis extitisse, quæ inter capitolium, ac Palatinum erat, qui quidem mos ab ea aberat. Pergit Varro à dextra curiæ hostiliæ fuisse comitium, supra comitium Grecostasim, quem locum nos in palatini margine contra hanc ipsam curiam locauimus. Quare narrat Plinius solario Horologio, quod Romæ fuit, meridies adiectum esse, cum curio inter Rostra, & Grecostasim prospexisset talem solem. Quoniam igitur ab hac Palatini parte ficum ruminalem fuisse necesse est, quæ erat in comitio, & ex sententia Varronis Germalus à Germanis Romulo, ac Remo, ibi inuentis dictus est locus, relinquitur reliquum huius marginis Palatini, qui est uersus colisеum, ueliam fuisse appellatum. Si ita est. Non enim contra dici potest, perspicuum est hoc loco non in ualle fuisse Roma=

num forum, presertim cum Liuius, atque Soli=nus penatum templum in uelia ponant. Dionysius quidem à foro Rom. non multum absuisse hoc tẽ=plum dicit, præterea cum Liuius ipse, ac Plinius Iunior in uelia Valerij publicolæ domum. Plutarchus meminit multo superiorem foro Ro. ab eo constructam, proptereaq; in suspitionem uenisse affectati regni, nec uero si uelia non ea, in qua po suimus, parte fuerit, sed alia, uidelicet è regione sancti Cosmi, ac Damiani, ut quidam credidere, proinde sequitur Publicolæ domum eminentem fuisse, ac foro, si in ualle locetur, superiorem. Nemo est, qui non tradat Cosmi ac Damiani templum antea Remi, aut Romuli ac Remi fuis=se, quod Liuius in foro Ro. fuisse affirmat. Ait enim cum Caruilius Cos. illud dicaret, tot fuere spolia, quæ ipse Romam ex sannitum uictoria reportauit, ut ijs non hoc templum modo atq; ipsum forum sed finitimorum etiam templa or=nata sint. Quod si in ualle fuisset forum, qui fie ri potuisset, ut in foro fuisset templum? multa alia afferri possent, in hanc sententiam, sed lon=gus progressi uidemur. Ab ijs quæri posset de locis singilatim quæ in Ro. foro, atque in Comitio erant, ut ubi fuissent, ipsi indicarent, alteramq; Romam fabricarent. Non dubium est quin ple=raque absurda afferrent. Verum eorum argumen tis respondeamus, ad finemq; properemus. Pri=

ma Dionysij autoritas minime nobis obstat. Ille enim forum describens eo loco quo nos locauimus sub capitolio ponit. Nee uero de ualle, quæ media est inter capitolium ac Palatinum, quam de eo loco, quem nos foro Ro. aßignauimus. Imo cum narrent locum fuisse concauum, unde aquæ stagnarent, quæ ex collibus descendebant, de hoc ipso loco præcipue intelligere uidentur, hic enim Appius aqua stagnare poterat, quam uallis, ob Tyberis enim propinquitatem commodius exonerari flumine uersus eam uallem, quæ ad uelabrum est, restagnante. Altera Dionysij autoritas nihil quidem impedit? non enim negamus inter hos colles uestæ fuisse templum, satisq; Romano foro uicinum, ita enim se res habet, & nos superius suo loco ostendimus, quod asserat inter hos duos Colles fuisse forum, uera narrat, quemadmodum & nos de eo agentes dicebamus, non quidem quod omnino medium inter eos colles esset, sed ita inter utrumq; locatum erat, ut inter capitolium, atque Palatinum fuisse non absurdum sit dicere. De saturni templo, atq; de aureo milliario nihil est quod quicquam respondeamus. Fatentur enim in fori Ro. initio, ac capite Milliarium fuisse aureum. Ac prope saturni templum. Negamus tamen ea fuisse parte, quæ Marcelli Theatro respondet. quin, si id ita se habuisset, Vicus Iugarius, ut est demonstratum, utrumque ex his locis à fo=

ro Ro. *separasset. Vbi uero uterq; horum loco-rum fuisset, tunc dictum est cum in secundo uolu-mine de foro romano differeremus.* Nec *uideo quemquam, qui de loco templi saturni, atque ærarij mentionem faciat, non ibi affirmet fuisse ubi ædes est* D. *Adriani. In ijs* Volaterranus *est non* Contennendus *autor, tametsi coniecturis tan-tum ducatur. Sed equidem non ut meas ratio-nes ipse confirmarem, pugnaciter sententiam, at-que opinionem meam defenderem, si certiori-bus argumentis, ac rationibus mihi persuaderent. Imo libentißime aliorum certiorem sententiam se-querer, gratiamq; docenti haberem Quare quous que aliquid uerius nactus non fuero, à mea opinio ne non decedam Quid dico meam? imo plurimo-rum doctißimorum hominum, quos in hac re se-cutus sum. Integrum tamen esse omnibus per me uolo ea quæ sibi uideantur, probare, atque alia inuestigare.* Non *me fugit hunc sermonem, tra-ctationemq; de* Romanis *antiquitatibus dubiam, uariamq; uideri, uel, quod minus distinctæ de ea re ueteres autores scripserint, uel ob locorum rui nas, ut difficile sit hoc uel illud pro certo affir-mare.* Coniecturas *sequi necesse est.* Nos *itaque, qui hæc omnia ab antiquis recentioribusq; scri-ptoribus* Collegimus, *in re dubia probabilius secu-ti sumus.* Dedimusq; *operam ut ex ijs laboribus, siqui sint* Antiquitatis *studiosi breui, atq; aper-*

ta tractatione omnium quæ ab antiquis, nostris-que, literis comendata sint in hac re cognitio-nem consequantur. Sed hæc hactenus, abs te peto ut si quid est, quod ad nostram gratiam afferre possis, libenter adiungas, meq; tuearis.

FINIS

REGISTRVM.

✠ A B C D E F G H I K L M

N O P Q R S T.

Omnes sunt quaderni

Venetijs apud Michaelem Trame-zinum M. D. XLIX.